

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

SİYASET VE KADIN KİMLİĞİ: LEYLA ZANA

Yüksek Lisans Dönem Projesi

Arzu Yılmaz

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

SİYASET VE KADIN KİMLİĞİ: LEYLA ZANA

Yüksek Lisans Dönem Projesi

Arzu Yılmaz

Proje Danışmanı
Prf. Dr. Serpil Sancar

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

SİYASET VE KADIN KİMLİĞİ: LEYLA ZANA

Yüksek Lisans Dönem Projesi

Proje Danışmanı : Prof. Dr. Serpil Sancar

Tarih

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

LEYLA ZANA'NIN GÜNCESİNDEKİ İZLER:ÇOCUKLUĞU VE EVLİLİĞİ

A) KÜÇÜK KARA BALIK'IN HİKAYESİ	4
B) BİR ÇOCUK: LEYLA DAĞLI.....	5
C) BİR ÇOCUK-GELİN:LEYLA ZANA	11

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT HAREKETİ VE LEYLA ZANA

A) EV ve HAPİSHANE ARASINDA: SİYASETE DOĞRU İLK ADIM	14
B) KIZKARDEŞİMİZ LEYLA: KÖYLÜ KÜRT KIZI	16
C) BİR KİMLİĞİN “VARLIĞI”, BİR HALKIN “MAĞDURİYETİ” VE BİR DAVANIN “MEŞRUIYETİ” SORUNU	20
D) AVRUPA'DA LEYLA ZANA: ÖZGÜRLÜK SEMBOLÜ	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LEYLA ZANA VE SİYASİ TEMSİL SORUNU

A) LEYLA ZANA'NIN KADIN KİMLİĞİ	29
B) LEYLA ZANA VE KÜRT HAREKETİNDE LİDERLİK SORUNU	35

SONUÇ	42
-------------	----

KAYNAKÇA	43
----------------	----

EKLER	46
-------------	----

ÖZET	66
------------	----

ABSTRACT	67
----------------	----

GİRİŞ

Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vuran Kürt hareketi içinde kadınların siyasete dahil edilmiş biçimi, birçok yönüyle feminist perspektife dayalı bir analizin konusu olabilir. Hareketin belirleyici aktörü PKK'nın tarihine göz atıldığında, Kürt kadınlarının politik, sivil ve silahlı güç alanlarında giderek artan bir etkinliğe kavuştuğu görülmektedir. Bu etkinliğin kadınlar açısından aynı zamanda bir özgürleşme pratiğine de işaret edip etmediği ise, ancak bu alanlardaki kadın deneyimlerinin incelenmesi ile mümkündür.

Bu çalışma, politik alanda “sembol” olan Leyla Zana'nın kişisel tarihinin izinde, Kürt kadınlarının siyasete dahil edilmiş biçimine ışık tutmaya çalışacaktır. Leyla Zana ilk Kürt kadın milletvekili olması yönüyle özgün bir örnektir. Öte yandan Kürt hareketi içinde Leyla Zana isminin özellikle son yıllarda bir “lider” adayı olarak öne çıkması, kadınların siyasal iktidar mekanizmasıyla ilişkisi hakkında da önemli ipuçları taşımaktadır.

Leyla Zana'nın kişisel tarihi her şeyden önce “yok” sayılan bir kimliğin “var”lığını ispat etme mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Leyla Zana, ilkokulu dahi bitirememiş ve çocuk yaşta gelin olmuş bir “kadın” olması yönüyle toplum tarafından; etnik aidiyeti ve anadili inkar edilen bir “Kürt” olması yönüyle de siyasi açıdan “yok” sayıldığı bir sistemde “var” olmayı başarmıştır. Sözkonusu başarıda kişisel olanla politik olanın ilişkisi ise bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Leyla Zana kimdir? Kişisel tarihinin Kürt hareketinin gelişimiyle kesişen deneyimleri ne olmuştur? Bu soruların yanıtlarının politik kimliğindeki etkileri nedir? Kürt hareketi içindeki yerini belirleyen bir yönü var mıdır? Ve nihayetinde, Leyla Zana'nın bugüne kadar hareket içinde yüklediği politik rolün, bir “lider” olarak kabul edilmesini etkileyen/bağlayan yanı nedir?

Bu çalışmada yukarıdaki soruların yanıtları, milliyetçilik ve feminizm ilişkisine dair analizlerin ışığında aranacaktır. Örneğin Deniz Kandiyoti¹ çelişkili milliyetçi söylemde

¹Deniz, Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar**, çev Aksu Bora, İstanbul, Metis, 1997, s.151-158

kadının tasvirinin toplumsal geriliğin kurbanı, modernliğin ikonu ya da kültürel otantikliğin imtiyazlı taşıyıcısı suretinde yapıldığını söylemektedir. Yuval-Davis ve Anthias² ise, kadınların etnik-millî süreçlere ve devlet mekanizmalarına katılımının beş yolu olduğunu iddia etmektedir. Buna göre kadınlar, etnik-millî farkların göstereni, kolektif kimliğin ideolojik yeniden üretimini sağlayan merkezi aktörleri ve bu kültürün aktarımcıları, millî, ekonomik, politik ve askeri mücadelenin katılımcıları, etnik-millî grup mensuplarının biyolojik yeniden üreticileri ve etnik-millî grupların sınırlarını yeniden üretenleridir.

Öte yandan, Anne Mc Clintock'un³ Cezayir örneğinde kadınların siyasete katılma biçimlerini incelerken gündeme getirdiği “davet” analojisi, kadınların milliyetçi projelere katılması kadar, bu siyasetten uzak tutulmalarını da anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Kadınların milliyetçi hareket içindeki görünürlükleri iktidara sahip olan erkeklerin “davet”iyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar bir bakıma “misafir” konumundadırlar ve bazen de “istenmeyen misafir” durumuna düşmeleri sözkonusu “davet”in biçimine bağlıdır.⁴

Politik bir figür olarak Leyla Zana'nın kişisel tarihi, içinde şekillendiği Kürt hareketinden bağımsız değerlendirilemez. Dolayısıyla çalışmanın tezi de bu noktadan hareketle belirlenmiştir. 1980 sonrası PKK'nın aktörü olduğu siyasal hareket, öncelikle Kürt halkının “varlığı”nı, sonrasında “mağduriyeti”ni ve daha sonrasında da sürdürülen mücadelenin “meşruiyeti”ni ilan etmek üzerine bir strateji izlemiştir. Leyla Zana'nın TBMM'de yaptığı konuşma (Kürtçe), bu konuşmadan dolayı hapse mahkum edilişi ve bu süreçte özellikle Batı kamuoyunda “özgürlük sembolü” olarak tanınışı da sözünü ettiğimiz bu stratejik planın çarpıcı birer izdüşümü niteliğindedir. Bugün Leyla Zana'nın bir “lider” figür olarak tartışılmasının arka planında ise bu bilgi yatmaktadır. Yani bir bakıma Zana'nın gelecekte üstlenmesi muhtemel rolü tayin edecek olan, Kürt hareketi içinde geçmişte yer alış biçimidir .

Bu çalışmanın birinci bölümünde Leyla Zana'nın çocukluk dönemine ilişkin güncesine yansıttığı ayrıntılara ve evliliğine yer verilecektir. İkinci bölümde ise Leyla Zana'nın Kürt hareketi içinde siyasal bir imge olarak yer bulmasının arka planı incelenecektir. Üçüncü ve

² Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, İstanbul, İletişim Yayınları,2003

³ Anne Mc Clintock, “No Longer in a Future Heaven:Gender Race and Nationalism”, **Dangerous Liaisons:Gender, Nation and Postcolonial Perspectives**, Minneapolis, University of Minnesota Pres, 1997

⁴ Ayşe Gül Altınay, “Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005,s. 27

son bölümde de, Zana'nın öne çıkardığı kadın kimliğinin izinde siyasal iktidar mekanizmasıyla ilişkisi ve Kürt hareketindeki "liderlik" sorunu konu edilecektir.

Bu çalışmada Leyla Zana'nın özel arşivinden elde edilen bazı metaryaller öncelikli ve temel veriler olarak kullanılacaktır. Metaryaller arasında kaleme aldığı anıları, bazı devlet başkanlarına yazdığı mektuplar ve mahkeme sürecinde dillendirdiği savunma metinleri bulunmaktadır. Aslında Leyla Zana'ya iletilen talep bir sözlü tarih çalışması için kendisiyle mülakat yapmak idi. Ancak bu talebi olumsuz yanıtlayan Zana, bir mülakat yerine, kendi seçtiği metaryaller dolayısıyla özel arşivinden faydalanma imkanı tanıdı. Dolayısıyla elimizdeki metaryaller, Leyla Zana'nın tasarrufu ile belirlendiği için "güdümlü" sayılabilecek olsa da, aynı anda, Zana'nın kendisini nasıl gördüğü ve göstermek istediğine ilişkin ipuçları verdiği için de değerli bir kaynak niteliğindedir.

Bu çalışma için başvuru bir başka kaynak ise Kürt kadın hareketi içinden kadınlardır. Her biri hareketin farklı alanlarında parti yöneticisi, sivil toplum örgütü üyesi ve militan olarak bulunan bu üç kadının bir başka ortak özelliği de kendilerini feminist olarak tanımlamalarıdır. Leyla Zana hakkındaki görüşlerini aldığımız bu kadınlarla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirildi. Yöneltilen soruların genel çerçevesi Leyla Zana'nın Kürt siyasal hareketi içindeki yerini nasıl değerlendirdiklerini anlamaya dönüktü. Bu arada mülakatlar isimleri açıklanmamak kaydıyla yapıldı ki, bu da her üç kadının Leyla Zana hakkındaki eleştirilerinin "dışarı"ya yansımaları halinde "harekete zarar vereceği" endişelerinin bir ölçüde önüne geçti. Bu yüzden çalışma içinde mülakat yapılan kişilerin ismi AY, ZR ve ED olarak kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LEYLA ZANA'NIN GÜNCESİNDEKİ İZLER: ÇOCUKLUĞU VE EVLİLİĞİ

A) KÜÇÜK KARA BALIK'IN HİKAYESİ

“...Küçük Kara Balık çelimsiz, sığ ve ancak kar sularıyla beslenen ırmak balığıdır. Tutucu, kıskanç ve bağınaz çevresinin tüm baskılarına karşın, denizi bulmak üzere yola çıkar ve minik cüssesine aldırmadan, kocaman yüreğiyle dalar suların derinliğine. Nice tuzaklar, girdaplar, şelaleler aşar...Nice engellere, baskılara göğüs gerer...Direnir ve direndikçe sığmaz olur engin sulara. Eyvah her şey bitti derken kertenkelenin, kurbağanın, salyangozun, ceylanın dostluklarıyla umutlanır bir anda. Kaşıkçı kuşu yutsa da onu, denize olan özlemi ve özgürlüğe olan sevdasıyla kurtulur kaşıkçının torbasından. Testere balıkları, yılanlar, yengeçler, karabataklar ve onu bir lokmada yutmaya hazır soydaşlar, türdeşler...Hiç beklemediği yer ve zamanlarda gelen ağır darbeler...Her yanı yara, bere, kan revan içinde. Ama o yine kararlı, yine dirençli ve biliyor ki, asla geri dönüşü yoktur bu yolun.(...) İsyan etmiştir bir kere. Üstelik pişman da değildir. Herşeye rağmen ve herşeye inat, can pahasına da olsa gitmeli, gitmeli, gitmeliyim der ve gider. Küçük Kara Balık, ne filozof, ne bilge, ve ne de zamane çocuğu. Hele hele, akıl yitirenlerden, akıl bozanlardan hiç değil. Aksine inançlı mı inançlı. Cesur mu cesur. Kurnaz mı kurnaz ve kararlıdır ayrıca. Aykırı ve kabına sığmayandır. Akarsuların, ırmakların, nehirlerin değil, denizlerin sonsuzluğundadır artık. Nesilden nesle anlatılır. Dilden dile dolaşır. Kırmızı, sarı, yeşil, mavi, turuncu ve beyaz renk renk balık izindedir küçük kara efsanenin. Çünkü, o özgür bir dünya için, küçücük dünyaları ve her şeyden önce kendi dünyasını darmadağın ve yerle bir etmiştir.”⁵

Leyla Zana'nın bir masaldan yola çıkarak kaleme aldığı bu metinde, “küçük kara balık” a ilişkin her bir ayrıntı, adeta kendi kişisel tarihinin bir yansıması niteliğinde. Bir bakıma Zana bu metinde, çocukluğundan siyasete, hayatını nasıl okuduğunun ipuçlarını veriyor. Öncelikle esmer ve minyon bir fiziğe sahip Zana'nın, “küçük, kara ve çelimsiz” olarak tasvir ettiği masal kahramanı ile kendini özdeşleştirdiği görülüyor. Öte yandan “tutucu, kıskanç ve bağınaz” sözcükleri bir ırmağı tasvir etmekten çok Zana'nın yaşadığı çevreyi anlatıyor.

Bu metaforik anlatımda öne çıkan eleştirel yaklaşım, Leyla Zana'nın hayatına yön veren tercihleri anlamamıza da yardımcı oluyor. Nitekim, “...tüm baskılara karşı, denizi bulmak için yola çıkar” satırları, Zana'nın evinden ve köyünden kopup daha geniş bir çevreye, dünyaya açılmasına işaret ediyor. “Küçük kara balık”ın önüne çıkan “...testere balıkları,

⁵ Leyla Zana, *Özgür Gündem Gazetesi*, 13 Aralık 1997

yılanlar, karabataklar” ise girdiği yeni çevrede karşılaştığı zorluklara bir gönderme niteliği taşıyor. Bu noktada en dikkat çekici olanı, “...onu bir lokmada yutmaya çalışan soydaşlar, türdeşler” satırlarıdır. Bu satırlar Zana’nın mücadelesinde, ait olduğu Kürt toplumundan ve “türdeş”i kadınlardan destek bulamadığını gösteriyor.

Ancak bu tablonun “mağdur” karakteri, masal kahramanına yakışır bir biçimde “inançlı ve cesur” olarak resmediliyor. Çünkü o, “aykırı ve kabına sığmayan...sığ sulardan denizlere doğru” yola çıkan biridir. Zana, bütün engellere rağmen idealini gerçekleştiren masal kahramanını “nesilden nesle, dilden dile dolaşan”, zamanın ve mekanın boyutlarını aşan biri olarak konumlandırma yoluyla da ödüllendiriyor.

“Küçük Kara Balık”ın sonu, Leyla Zana’nın bir politikacı olarak kendine biçtiği rol hakkında da bize fikir veriyor. Örneğin “kırmızı, sarı, yeşil... çeşit çeşit balık izindedir küçük kara efsanenin” sözlerinin ilk akla getirdiği Kürt hareketinin simgeleşen renkleridir. Bu anlatımda balıklar, Kürtler’i; peşinden gittikleri “küçük kara efsane” ise Leyla Zana’yı işaret ediyor.

Sonuçta bu “efsane”nin arkasına gizlenen siyasal imgenin gerçek hikayesi nedir? Leyla Zana’nın politik kimliğinin oluşmasında, masala taşınan figürlerin ve olayların yeri ve etkisi ne olmuştur? Leyla Zana’nın kişisel mücadelesi “kırmızı, sarı, yeşil...çeşit çeşit balıklar” için ne anlam taşımaktadır? Özetle Leyla Zana kimdir?

Bu çalışmada yukarıdaki soruların yanıtlarının izi sürülecektir. Ancak şimdiden şunu söylemek mümkün görünmektedir ki, Küçük Kara Balık masalı “Leyla Zana kimdir?” sorusuna yanıt olabilecek her bilginin kaynağı niteliğindedir.

B) BİR ÇOCUK:LEYLA DAĞLI

Leyla Dağlı,⁶ 1961 yılında Diyarbakır’ın Silvan ilçesine bağlı Bahçeköy adlı 7-8 haneli bir mevrada doğdu. Ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Dört kız ve bir de erkek kardeşi vardı.⁷

⁶ Dağlı, Leyla Zana’nın evlenmeden önceki soyadıdır. Bu araştırmayı yaparken başvurduğum kaynakların hiçbirinde Leyla Zana’nın 14 yıl taşıdığı bu soyada rastlayamadım. Dolayısıyla bu bilgiye ulaşmam ancak kendisini uzun yıllardır tanıyan bir arkadaşının yardımıyla mümkün oldu. Bu araştırmada çocukluğunu anlattığı bölümler içinde Leyla Zana ismi Leyla Dağlı olarak geçecektir.

Leyla Dağlı ilkokula yalnızca bir yıl gitti. Eğitim macerasının bu kadar kısa sürmesi, hiç kuşkusuz öncelikle bölgenin öznel koşullarını akla getirmektedir. Günümüzde birtakım kampanyalarla⁸ önü alınmaya çalışılan ailelerin kız çocuklarını okula göndermeye yanaşmayan tutumu, bu tutumun gerekçelendirildiği ekonomik, coğrafi koşulların yarattığı olumsuzluklar ya da geleneksel *namus* anlayışının etkisi, bu öznel koşullardan birkaçı olarak sıralanabilir. Leyla Dağlı'nın eğitimini tamamlayamamasının nedeni ise anılarında şu şekilde yer almaktadır:

“Çocuksu heveslerim arasında, okuyup keşke doktor, eczacı ya da avukat olsam gibi hedefler olmasa da, hemşireliğe karşı bir ilgi ve sempati vardı. Çünkü çevremizdeki hastalara iğne yapacak kimse bulamazdık ve bundan çok etkilenirdim. Elimde eski bir enjektör, fırsat buldukça yastık, yorgan ve döşeğe iğne yapar, her yanı delik deşik ederdim. Bu nedenle de öncelikle okumalı ve Türkçe'yi öğrenmeliyim diye köyümüzde okul olmadığı için komşu köydeki okula yazıldım. Sanırım ilk günlerdi. Tahtaya patates soğan gibi ürünlerin yer aldığı bir tabela asılmıştı. Öğretmen ‘Bu nedir?’ diye soruyor ve biz de yüksek sesle ve hep birlikte tekrarlıyorduk. Derste bir ara öğretmen ‘Çocuklar şimdi kim eve gidip patates getirebilir?’ diye sorunca, ben el kaldırdım. Ve koşarak kaldığım eve gidip soğan getirdim. Yarım yamalak Türkçe'mle ‘Buyurun öğretmenim patates’ deyince, öğretmen dahil herkes kahkahalarla gülmeye başlamıştı. O gün ezilmiş, mahcup olmuştum. Günlerce okula gitmedim. Sonra öğretmen ve arkadaşlarım gönlümü almaya çalışıp bir müddet daha okula gitmemi sağladılarsa da, okula devam edemedim ve bir daha da gitmedim. Zamanla iğne ve pansuman yapmayı öğrendim. 12 Eylül sonrasında da, okula giden çocuklarımla birlikte çalışarak okuma yazmayı ve Türkçe'yi öğrendim. Sınavlara katılarak ilk, orta ve lise diplomalarımı aldım.”⁹

Leyla Dağlı'nın yaşadığı bölgenin geri kalmışlığına yaptığı vurgu önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne iğne yapacak bir hemşire, ne de bu yoksunluğu aşma ümidinin yeşereceği bir okulun bulunmadığı bir yerde doğan Leyla Dağlı'nın, okula her şeyden önce Türkçe öğrenmek amacıyla gittiği anlaşılmaktadır. Ancak yaşadığı olayın çocuk dünyasında yarattığı hayal kırıklığı bu amacına ulaşmasını engellemiştir. Zana'nın Türkçe bilmemesinden kaynaklanan sorunlar, hayatının daha sonraki yıllarında da karşısına çıkacaktır. Ancak Dağlı'nın küçük bir kız çocuğu olarak tecrübe ettiği tek yoksunluk “dil” değildir.

⁷ Yıldırım Türker, 18 11 2002 tarihinde Radikal Gazetesi'ndeki köşesinde Leyla Zana'nın dört kız kardeşi olduğunu vurgulayarak; “Yalnız oğulların çocuktan sayıldığı bir çevrede bu durum kuşkusuz Leyla Zana'nın kişiliğinde önemli bir etki yarattı. Daracık dünyasını zenginleştiren babasının onu bir erkek evlat gibi yetiştirme hırsıydı. O da anasından çok babasını bildi.” demektedir. Oysa Leyla Zana'nın bir erkek kardeşi de var. Ancak bu da diğer birçok ayrıntı gibi bilinmediğinden Zana'nın hayatına dair yanıltıcı yorumlar yapılmasına neden olmaktadır.

⁸ Dil-eğitim eksenindeki kampanyalar Kürt milliyetçiliği söylemi içinde önemli tartışmalara kaynaklık etmektedir. ‘Haydi kızlar okula’ ve ‘Kardelen’ gibi projelerin Kürt kız/kadın(lar)ına Türkçe öğretmek yoluyla, Türkiye’de Kürtlere uygulanan asimilasyon/entegrasyon politikalarına hizmet etmeyi amaçladığı iddia edilmektedir.

⁹ Leyla Zana, **Günceler**, 22 Eylül 1999, Özel Arşiv, Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevi

“Köye bir bahar sabahı çerçi-attar(seyyar satıcı) gelmişti. Delikli (kızamuk şekeri) şekerden bisküvi ve balona; tencere ve tabaktan oyuncaklara; başörtüsünden çorap ve ayakkabıya; elmadan portakala kadar akla gelebilecek her şey satılır; ya da buğday, mercimek, bulgur ve benzeri karşılığında takas edilirdi. Çocukluk bu ya, koşarak babama gidip çerçinin geldiğini ve sakız almak istediğimi söylemişim. Bir sakız kaç lira ya da kuruştı, tabii anımsamıyorum...Babam elini cebine attı, yüzü kızardı ve o ana kadar hiç görmediğim bir mahcubiyet içinde; ‘Kızım bu sakızların çoğu bayattır, çiğnenmez. Az sonra zaten ilçeye (Silvan) gidiyorum. Sana oradan daha iyilerini getiririm. Ayrıca istediğin başka şeyler varsa, onu da söyle’ demişti. O an hiçbir şey anlayamamış ve sakızın bayatlığına inanarak babamın ilçeden getireceklerinin mutluluğunu yaşamaya koyulmuştum. Ancak yanımdan ayrılan babamın gidişini izledikçe, sakızın bayatlığını sorguluyor ve babam uzaklaştıkça da, ben, babamı mahcubiyete iten gerçek nedenlere yaklaşıyordum. Sakızın bayatlığı pembe bir bahaneydi. Çünkü babamda sakız alacak para yoktu. Babamın hiç de alışık olmadığı bu mahcubiyetine çok üzülmişim...Hıçkırıklar içinde ağlıyordum. Eve gittiğimde babam köyden ayrılmıştı...Babam birkaç gün sonra bir yığın eşyayla döndü. Hele portakal şeklinde bir radyo almıştı ki, Erivan radyosundan Kürtçe türkü dinlemenin keyfini hiçbirşeyden alamıyordum. Ayrıca köyümüze 20 km uzaklıktaki Malabadi köprüsü DSI şantiyesinde bir de iş bulmuştu. Her ay maaş da alacaktı. Ama ben buna rağmen tarifi imkansız o burukluğu günlerce üstümden atamamıştım. Bir sakızla babamın hayatını –sanırım kaderini demek daha doğru- değiştirmişim.”¹⁰

Leyla Dağlı’nın ve ailesinin hayatı bu yeni işle birlikte değişir. Köyde oturmaya devam ederler ancak en azından yoksulluk geride kalmıştır. En önemlisi de Leyla Dağlı için köyün dışında da bir dünyanın var olduğunu, hem de hiç alışık olmadığı farklılıklarla dolu olduğunu tecrübe etme fırsatı doğmuştur.

“Henüz 8-10 yaşlarındaydım. Babam beni köyden kente(Diyarbakır’a) doktora götürmüştü. Okur yazar olmadığı gibi, tek kelime Türkçe dahi bilmiyordum. Köyüm dışındaki bir yerleşim yerini ilk kez görmüştüm. Gördüklerim inanılır gibi değildi: Üst üste yığılmış evler (apartmanlar), ışıklı tabelalar, renkle reklam panoları, yanıp sönen neonlar, süslü dükkanlar, vitrinleri mankenli mağazalar görmüştüm. Vitrindeki mankenleri önceleri canlı sanmış, soluk alıp verişlerini göğüs hareketlerinden izleyerek hareketsiz duruşlarına anlam vermeye çalışmıştım. İlk kez gittiğim sinemada filmdeki arabaların üzerime geldiğini, öldürme sahnelerinde kurşunların alnımın ortasını hedeflediğini sanarak can havliyle babama sarılmıştım. Lokantada ilk kez kebab yemiş, ilk kez otelde kalmış, ilk kez giysilerimi seçebilmek gibi bir özgürlüğümün olduğunu görmüştüm...O güne kadar hiç bilmediğim, hayal bile etmediğim, edemediğim bir yaşamın ilkleriyle tanışmıştım. Köyü bir anda unutmuşum. Ya da hiç yaşamamıştım. Belki o gün ve o yaşta henüz doğmuş gibiydim. Belki de bir rüyaydı gördüklerim. Tanımsız duygularla bulutların üstünde uçar gibiydim. İşimiz bitip, köye dönmek için bindiğimiz otobüs Diyarbakır’dan uzaklaştıkça hüznün yüklü bir burukluk sarmalıyordu her yanı. Otobüsün toprak yoldaki her sarsıntısı içimde de derin ve bilinmedik sarsıntılar yaratıyor ve yavaş yavaş bu rüyadan kopmakta olduğumu fark ediyordum. Gördüklerim, sinemada olup bitenler, paranın gücü ve bu gücün yarattığı mutluluk ve şaşkınlıklar, içimi bir kurt gibi çoktan kemirmeye başlamıştı bile...Köye ayak bastığımda, kuş civıltısına, çöplüğü eşeleleyen tavuğa, elinde sopasıyla eşeğini sürmeye

¹⁰ aynı yerde

çalışan Ape Mısto'ya(Mustafa Amca'ya), iki eli kulağında ezan okuyan Xale Sait'e(Sait Dayı'ya), tandıra ekmek vuran Xalti Zahide'ye(Zahide Teyze'ye), kucağında çocuk, sırtında odun taşıyan emekçi Kürt kadınına, dam üstünde kurbağa sesleriyle yıldızları seyrederek uyuyup Çoban Kıyaso'nun kaval sesiyle uyanmaya alışık eski benle, yeni ben arasında yaşamakta olduğum yoğun çatışma ortasında bulmuştum kendimi. Bir saatime bakmuştum, bir giysilerime. Bir düne bakmuştum, bir bugüne. Ne dünden kopabilmiştim, ne de bugünden. Aslında gördüklerim ne pembe bir rüyaydı, ne de bir başka dünyaya dair olan şeylerdi. Köylü-kentli, zengin-fakir ve ilkel-modern çelişkilerinin, içsel dünyamda yarattığı depremin enkazından yeni bir kimlik edinerek sıyrılmaya çalışıyordum sadece.”¹¹

Leyla Zana'nın anılarını 1999 tarihinde, Ankara Kapalı Cezaevinde, mahkumiyetinin beşinci yılında yazmaya başladığı göz önüne alınacak olursa, kişisel tarihine dönük seşiciliğinin nedenleri daha kolay anlaşılabilir. Öncelikle bu anıların, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanarak İmralı'da mahkum edilişinin ertesinde kaleme alındığı dikkat çekmektedir. Bu nokta, özellikle Kürt hareketinin PKK'nın yürüttüğü silahlı çatışma alanından, yani terör boyutundan görece çıkıp; politik platforma, yani yasal zemine kayışına denk düşmesi bakımından önem kazanmaktadır.

Öcalan'ın yakalanması ve mahkum edilmesinin sonrasında terör olaylarında yaşanan gözle görülür düşüş, Kürt sorununa o güne kadar olduğu gibi askeri değil, siyasi çözüm bulunması tartışmalarını öne çıkardı. Bu ortamda, PKK lideri Öcalan'ın gündeme getirdiği “Demokratik Cumhuriyet” açılımı, Kürt hareketine yön veren yeni bir anlayışa zemin oldu. O güne kadar savunulan “Kürdistan'ın bağımsızlığı” Őiarının yerini, “Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında Kürtlerin kültürel ve siyasi hakların kazanılması” aldı.¹²

Leyla Zana'nın da anılarında bu yeni politikayı besleyecek nitelikte örneklere yer verdiği görölmektedir. Zana'nın isyanını ve mücadelesini dayandırdığı gerekçeler bir “etnik ayrımcılık”tan çok, yaşadığı bölgenin ekonomik ve sosyal yoksulluğuna işaret etmektedir. Diyarbakır'a ilk kez yaptığı yolculuk ertesinde “Aslında gördüklerim ne pembe bir rüyaydı, ne de bir başka dünyaya dair olan şeylerdi. Köylü-kentli, zengin-fakir ve ilkel-modern çelişkilerinin, içsel dünyamda yarattığı depremin enkazından yeni bir kimlik edinerek sıyrılmaya çalışıyordum” şeklinde duygularını ifade etmesi bunun en açık delilidir. Oysa Leyla Zana'nın politik kimliğinin kaynağı olan bu “yeni kimlik”in, siyasete girdiği ilk yıllarda

¹¹ aynı yerde

¹²Demokratik Cumhuriyet açılımı(her ne kadar içerik bakımından 1996 yılından itibaren Abdullah Öcalan'ın çeşitli yazılarında izleri görölse de) Öcalan mahkum olduktan sonra Mayıs 1999 tarihinde çıkan **Özgür İnsan Savunması** kitabında ilk kez sistematik olarak işlenmektedir.

etnik farklılıktan doğan eşitsizliği diğer tüm eşitsizlik biçimlerinin üstünde ve önünde bir mücadele konusu olarak gördüğü bilinmektedir.

Bu noktada Leyla Zana'nın anılarında bir "kadın" olarak yaşadığı baskıyı ve eşitsizliği öne çıkarması da, yukarıdaki örneğe benzer bir tutum değişikliğinin varlığına işaret etmektedir. Bu değişikliğin izlerini yine Kürt hareketinin gelişiminde sürmek mümkündür. PKK içinde "kadın sorunu" nun gerek ideolojik gerekse pratik anlamda, özellikle 1990'ların ikinci yarısından sonra giderek artan bir değere kavuştuğu görülmektedir. PKK lideri Öcalan'ın AİHM'e sunduğu savunması bu konuya verilen önemi ortaya koymaktadır.

*"...Kadın konusu dinden daha fazla bir tabusal alan sayılmaktadır. Namus adı altında aslında erkeğin en sinsisi, en hain ve zorbaca gasbettiği kadın gerçekliği ve hakları gizlenmektedir. Kadının tarih boyunca kimliği ve kişiliğinden yoksun bırakılarak erkeğe sürekli tutsak edilmesi sınıfsallaşmadan daha olumsuz sonuçlara yol açan bir olgudur...Bu tarihin tersine çevrilmesinin en derin toplumsal sonuçları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Kadının özgürce yeniden doğuşu, toplumun tüm alt ve üst kurumlarında genel bir özgürleşmeyi, aydınlığı ve adaleti zorunlu kılacaktır. Savaşın yerine barışın daha değerli olduğuna ve yüceltilmesi gerektiğine ikna edecektir. Kazanan kadın her düzeyde kazanan toplum ve birey demektir."*¹³

Leyla Zana'nın kadınlara yönelik baskı ve eşitsizliğe dair kendi hayatından verdiği örnekler ise, Öcalan'ın sözlerini pekiştiren bir nitelik taşımaktadır.

*"...Mesela kadınlar asla kendi giysilerini seçemezlerdi. Kendilerine ne alınırsa onu kullanmak zorundaydılar. Mesela giysiler bol ve diz altında olmak durumundaydı. Çocuk yaşta olmama rağmen bundan etkileniyor ve tepkimi açığa çıkaramamanın sıkıntısını yaşıyordum. Bir gün babamın pantolon, gömlek ve şapkasını giyerek köyü baştan aşağı dolaştım. Köy evine camiye giderek özellikle erkeklere görünmeye çalıştım. Amacım tepkimi bir biçimde yansıtmaktı. Kimi güldü, kimi küfür etti, kimileri 'Bu kız bizimkilerin ahlakını bozacak' diyerek beni kovaladı. Ancak buna rağmen çıkarmadım. Babam akşam eve geldiğinde bir hayli kızgındı. Köyün erkekleri onu öylesine doldurmuşlardı ki, adeta burnundan soluyordu. Beni çağırdı ve öncelikle o giysileri nereden bulduğumu ve neden böyle davrandığımı sordu. Ben de biz kadınlar erkeklerin giysilerine karışmadığımızı göre, erkeklerin de böyle bir hakkı olamayacağını, en azından benim bunu kabul edemeyeceğimi ve bu konudaki anlayış değişmeyinceye kadar erkek elbisesi giymeye devam edeceğimi ve başkalarını da bu konuda örgütleyebileceğimi söyleyerek odayı terk ettim. Ve babamın elbiselerini bir kez daha giyerek karşısına çıktım...Hemen olmadı ama, bir süre sonra kadınlar kendi giysilerini daha özgür olarak seçebiliyorlardı."*¹⁴

¹³ Abdullah Öcalan, *Sosyal Devrim ve Yeni Yaşam*, İstanbul, Çetin Basın ve Yayın Tic. San. Ltd. Şti. Şubat 2005, s.5

¹⁴ Zana, *aynı yerde*

Leyla Zana'nın henüz çocuk yaşta kadınlar üzerindeki ataerkil baskıyı fark etmesine ve bu baskıyı dönüştürmeye dönük bir irade sergilemesine rağmen, politikaya girdiği ilk yıllarda verdiği siyasi mesajlara bu farkındalığını taşımamış olması dikkat çekicidir. Örneğin milletvekili seçildiğinde Nuriye Akman'la yaptığı bir söyleşide “*Kendinizi nasıl tanımlarsınız?*” sorusuna; “*Kendime önce insan sonra Kürt olarak bakıyorum*”¹⁵ şeklinde yanıt vermektedir. Bu yanıtta “kadın kimliği”ne dönük bir vurgu yer almamaktadır. Yani Leyla Zana politikaya bir “kadın” olarak değil, bir “Kürt” olarak girmiştir.

Oysa anılarında kadının ikincil konumuna yapılan güçlü vurgu, bu bilincin daha ilk yıllarda politik kimliğine de yansımaları beklentisini doğurmaktadır.

*“...o günlerde, yakın bir akrabam kocası tarafından yanımda tokatlanmış ve ben de minnacık boyuma aldırılmadan kocasına bir tokat atmıştım, hem de büyük bir öfke ve tepkiyle. Çünkü törelere göre kadını kocası döver, babası döver, ağası, beyi, ağabeyi döver. Herkes döver. Ancak o hiçbir şey yapamaz. Kendini koruyamaz. Töreden de, dövenden de hesap soramazdı. Yazgısı sadece ve yalnızca boyun eğmekti onun. Çünkü öncelikle bir Kürt ve sonra da kadın olduğu için iki kez eziliyordu. Yani ezenin ezileniydi. Bu nedenle kendisine dayatılan yaşam biçimini tartışmasız kabul etmek zorundaydı. İşte o tokat anında kendimi o tokadın mağduru saymış, ve bu yazığıya(!) karşı koymuştum. Aslında bir tokat ve o bir tokatla gelen karşı duruşu günlerce sorgulamıştım. Annemi çevremdeki kadınları düşünmüştüm. Annemin tokat mağduru olup olmadığını olmuşa bunu babamla nasıl paylaşabileceğimi, evlendiğimden benzer durumdaki tavrımın nasıl olacağını düşünmüştüm.”*¹⁶

Leyla Zana'nın anılarında öne çıkardığı bu farkındalığın izlerini siyasi mesajlarında ancak -aynı zamanda hatıralarını da kaleme aldığı- 1999 tarihinden sonra görmek mümkün olabilmektedir.

*“...Kuşkusuz bu uçsuz bucaksız mücadele sırasında döşenen bir yığın mayına çarptık. Ama inancımız, yüreğimiz ve beynimizi koruduk. Pusuya tuzağa düştük ama teslim olmadık...Dikene bastık her yanımız kan devan içinde kaldı ama yılmadık. Karakollarda işkenceyi, sokaklarda direnişi, direnişlerde ölümü, dağlarda savaşı alanlarda siyaseti paylaştık. İşin, emeğin özgürlüğün ve dünyanın yalnızca erkeklerin değil, tüm insanların eşit paylaşım alanları olduğunu haykırdık. Tüm insanların eşitliğine çıktık olduk.”*¹⁷

¹⁵ Yıldırım Türker, **Radikal Gazetesi**, 18 11 2002

¹⁶ Zana, **aynı yerde**

¹⁷ Leyla Zana, Diyarbakır 8 Mart Kadın Platformu'na gönderdiği mesaj, 2000, Özel Arşiv. Bu mesajdaki ifadeler bu çalışmanın başında yer verdiğimiz 'Küçük Kara Balık' hikayesiyle şaşırtıcı benzerlikler taşımaktadır.

8 Mart 2000 tarihinde Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla kaleme alınan bu metinde göze çarpan, Zana'nın kadınların mücadelesini Kürt hareketinin bir bileşeni gibi okumasıdır. Bir "millet" in özgürlüğü için verilen mücadelede kadınların rolü/etkinliği vurgulanmakta ve "İşin, emeğin özgürlüğü ve dünyanın yalnızca erkeklerin.." olmadığına duyurulması yoluyla kadınların bu mücadeleden kazanımlarının altı çizilmektedir. Zana bu satırlarda Kürt hareketinde kadınların nasıl ağır bir "yük"ün altına girdiğini dillendirmektedir. Ancak bunu yaparken sözkonusu "yük"ü sorgulamak yerine, olumlayan bir tutum benimsemektedir.

C) BİR ÇOCUK-GELİN:LEYLA ZANA

Leyla Zana'nın güncelerinde öne çıkardığı "sorgulayıcı, mücadeleci ve dönüştürücü" yanının, sözkonusu evliliği olduğunda, etkili olamadığı görülmektedir. Çünkü 1975 yılında, henüz ondört yaşındayken babasının kararıyla evlenmek zorunda kalmıştır. Kocasını Mehdi Zana kendisinden 20 yaş büyük ve babasının teyze oğludur.

*"Mehdi Zana'nın anasına çay ikram ederken babası ona dönüp 'Kızım seni veriyorum. Ne diyorsun?' diye sordu. Deli kız çay tepsisini oracığa bırakıp babasını yumruklamaya başladı. Mehdi abisini tanıyordu elbet. Küçüklüğü onun mahpusluk serüvenini izleyerek geçmişti. Anasının muhalefetine rağmen babası sözünden dönmedi. Mehdi Zana'yla evlendirildi."*¹⁸

Leyla Zana evlendikten sonra Diyarbakır'a yerleşir. Ertesi yıl 1976'da oğlu Ronay'ı kucığına alır. Çocukluğunu anlatırken anlam dünyasını alt-üst eden bir yer olarak tanımladığı Diyarbakır, kadınlıkla tanışmasının da (ki ondört yaşında evlendiği düşünülürse hiç genç kız olamamıştır) adresi olur. Bir çocuk-gelin olarak karşısına çıkan ilk talep de gelenekler gereği başını örtmesidir.

Leyla Zana'nın hayatına ilişkin bu ayrıntılar, kadın bedeni üzerindeki ataerkil baskının en çarpıcı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zana'nın evliliğe razı olmadığını söylememizi mümkün kılan direnci, bu baskıya karşı bir bilinçten ziyade bir çocuğun tepkiselliğini çağrıştırmaktadır. Nitekim bu evliliğe razı görünmeyen annenin sözünün de bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Yani çocuk ya da yetişkin bir kadının erkeklerce alınan bir kararı değiştirme gücü yoktur. Zana da bunu daha çocuk yaşta yaptığı evlilikle tecrübe etmiştir.

¹⁸ Türker, aynı yerde

Daha evliliğinin ilk yılında çocuk sahibi olması ya da başını örtmesi yönündeki talepler bize, ataerkil toplumlarda kadınların baskı altına alınmasını mümkün kılan mekanizmanın Leyla Zana'nın hayatında da işlediğini göstermektedir.

Ancak Leyla Zana bu mekanizmanın sürekliliğini sağlayan zincirin ilk halkasını başörtüsünü çıkararak kırar. Hayatının bundan sonraki aşamalarında gelişen olaylar ise diğer halkaların da birer birer kırılmasına neden olacaktır. Bu değişimin fitilini ateşleyen gelişmeler ise 12 Eylül 1980 darbesiyle başlar.

Mehdi Zana 1978 yılında bağımsız aday olarak girdiği seçimler ertesinde Diyarbakır Belediye Başkanı olur. Bölge halkı tarafından sevilen ve siyasi faaliyetleri dönemin en etkin örgütlenmesi olarak bilinen Doğu Mitingleri¹⁹nden beri takip edilen biridir. Mehdi Zana'nın bir röportajında Doğu Mitingleri denildiği zaman akla gelen ilk merkezlerden biri olan Silvan hakkında verdiği bilgiler, aynı zamanda Leyla Zana'nın da doğup büyüdüğü bir coğrafyaya işaret etmesi bakımından önemlidir.

“Silvan eskiden beri Kürtler ve toplumsal mücadele için hatırı sayılır bir potansiyel barındırırdı...Mesela o dönemler Silvan'daki bütün zabıt-memur eşleri Kürtçe öğrenmek zorunda kalırdı. Çünkü Silvan'da hatırı sayılır bir kadın-esnaf potansiyeli vardı ve bunlar Kürtçe'den başka bir dil bilmezdi. Çoğu kez “Mâstê te bi çiqasî ye xaltî? (Yoğurdun kaç tane?)” gibi öğrendikleri birkaç bozuk aksanlı Kürtçe cümle ile alışveriş yaparlardı...Biliyor musunuz, kısa bir süre öncesine kadar Silvan'daki bakkalların çoğu Türkçe konuşana sigara bile satılmazdı.”²⁰

Silvan'ın barındırdığı siyasal kültürün Leyla Zana'nın kişiliğindeki yansımaları konusunda en açık yorumu ise A.Y şu şekilde yapmaktadır.

“Örneğin Zana için cahildir, okuma yazma bilmez ya da kocasının hapisane sürecinde gide gele siyasallaşmıştır gibi şeyler söylenir....Bu kısmen doğrudur.Yalnızca böyle bakmanın eksik bir tarafı var. Çünkü örneğin Silvan PKK'dan önce de DDKD ve TİP gibi örgütlerin aktif olduğu son derece politik bir yerleşim yeridir ve Silvanlı kadınlar çok aktiftir. Belki etkin ya da temsili noktalarda erkekler varlar ama kadınlar ailenin erkeklerinden

¹⁹16 Eylül 1967'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde yer alan Kürt gençler, “ülkenin doğusu ile batısı arasındaki eşitsizliği” gündeme taşımak için “Doğu Mitingleri” adı verilen eylemleri başlatır. Bu mitingler, ileride siyasetle uğraşacak Kürtler için bir okula dönüşecek olan Doğu Devrimci Kültür Ocakları'nın (DDKO) kurulmasına zemin hazırlar. Mehdi Zana, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Sait Kırmızıtoprak, Mehmet Emin Bozarlan, Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Kemal Burkay ve Ümit Fırat gibi isimlerin yer aldığı ocağa Abdullah Öcalan da gelip gider. **Aksiyon Haftalık Haber Dergisi**, sayı.575, 12 12 2005

²⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.network54.com/Forum> 24.02.2006

etkileniyorlar. Bu ilçenin bir politik kültürü var ve enformel ağların kadınları bilinçlendirdiği bir ortamdan Zana çıkmış.”²¹

Mehdi Zana Diyarbakır Belediye Başkanı olduğu 12 Eylül 1980 darbesinde tutuklanır ve on yıl hapiste kalır. O tarihte Leyla Zana'nın oğlu Ronay beş yaşında ve kızı Ruken henüz karnındadır. Ve Türkçe bilmeyen Leyla Zana için başlayan hapisane ziyaretleri oldukça güç koşullar altında gerçekleşmektedir. Çünkü darbe rejimi Kürtçe konuşulmasını yasaklamış ve Leyla Zana için Türkçe bilmemek bir kez daha sorun olmuştur.

“Hiç unutmuyorum. 12 Eylül sonrasydı. Eşim tutuklanmıştı. İlk görüşmemizde eşim kabine iki güvenlik görevlisinin yardımıyla getirilmişti. Tanınmayacak bir haldeydi. Ayakta duramıyordu. Ben Türtçe anlıyor fakat hiç konuşamıyordum. Kürtçe sadece ‘Nasılsın?’ diye sordum. Daha yanıt alamadan bir güvenlik şefinin uyarısıyla irkildim. ‘Kürtçe konuşmak yasak. Türkçe bilmiyorsan bakışarak konuşursun. Bakışarak konuşmaya dahi olanak tanınmadan görüş tamamlanmıştı. Görüştürülmeden biten görüş beni kendi gerçeğimle yüz yüze getirdi.”²²

Bu döneme ilişkin Mehdi Zana'nın söyledikleri ise bir başka ayrıntıya işaret etmektedir.

“Gerçeği konuşmak gerekirse evlenmemem gerekirdi. Önümde cezaevinin olduğunu kendisi de biliyordu...TC'den çok çekti. Çocuklarının çocukluğunu görmedi mesela. Ben de görmedim. Ronay 5 yaşındayken ben cezaevine girdim. 6 ay sonra Ruken dünyaya geldi. Çocuklar yalnız başlarına büyümek zorunda kaldılar.Mesela Leyla tam on senedir oğlumuz Ronay'ı görmemiş.Birkaç senedir Ruken annesini Ankara'da ziyaret edebiliyordu.”²³

Mehdi Zana, Leyla Zana'nın hem siyasi hem de özel yaşamında hiç kuşkusuz en kritik role sahip kişilerden biridir. Bu rolün Leyla Zana'nın siyasi yaşamındaki yerine geçmeden önce özel yaşamındaki anlamına ilişkin bir çabada karşımıza Mehdi Zana'nın şu ifadeleri çıkmaktadır: “30 yıllık evliliğimizde 5 yıl beraber kalabildik. 16 yıl ben içerideydim. 11 yılda o. Keşke evlenmeseydim diye düşündüğüm çok olmuştur. Leyla da pişmandır gibi geliyor bana.”²⁴

²¹ Kadınların yerel siyasete katılımına ilişkin İstanbul'un iki ayrı gecekondü bölgesinde yapılan alan araştırmaları sonucunda; okuma yazma bilmediği ve/veya herhangi bir siyasal örgüte üye olmadığı halde kadınların enformel ağlar olarak tanımlanan eşleri ya da televizyon gibi basın-yayın araçları dolayısıyla siyasi gündemi takip ettikleri ve bu yolla da bir anlamda evlerinin devamı olarak gördükleri mahallelere ilişkin sorunları siyasal eylemlerle dile getirdikleri tespiti yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Heidi Wedel, **Siyaset ve Cinsiyet**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001

²² Leyla Zana, **Savunma Metni**, 15 Eylül 2003, Özel Arşiv, Ankara Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevi,

²³ <http://www.network54.com/Forum>, 24 02 2006

²⁴ Nursun Erel'in Mehdi Zana ile 30 08 2005 tarihinde yapılan röportajın tam metni için bkz. <http://www.tercumangazete.com/gnd101.html>, 24 02 2006

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT HAREKETİ VE LEYLA ZANA

A) EV ve HAPİSHANE ARASINDA: SİYASETE DOĞRU İLK ADIM

Leyla Zana'nın aktif olarak siyasete girmesinin temelleri, -1980 sonrası Kürt siyasal hareketi içinde yer alan birçok kadının yaşadığı gibi²⁵- 12 Eylül darbesinin mağdurlarının yattığı hapishanelerin kapılarındaki bekleyişe dayanmaktadır.

12 Eylül darbesi ertesinde, siyasetle uzaktan yakından ilgisi olan hemen herkes tutuklandı. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde neredeyse her evden en az bir kişi hapishaneye girdi. Bu tutukluların kuşkusuz çoğu erkekti ancak sayıları az da olsa siyasetle ilgilenen kadınlar da aynı kaderi paylaştı. Dolayısıyla dışarıda kalan yalnızca yaşlı, çocuk ve kadınlardı. Kocası Mehdi Zana hapiste yatan Leyla Zana da bu kadınlardan biriydi.

“11 Eylül’ü 12 Eylül’e bağlayan gece kişisel sorunlarıyla cebelleşen bir ev kadını olarak uyuyordum. 12 Eylül sabahı tank ve postal sesleriyle uyandığımda, bir başka insan olmanın kıpırtısı vardı yüreğimde. 12 Eylül ve sonrasında gördüğüm işkenceler, beni önce kendime, aileme, çevreme sonra da topluma ve ülkemizin sorunlarına duyarlı kıldı. Giderek politize oluyordum. Karakolların, hapishanelerin, sıkıyönetim ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin önünde gördüğüm hakaret, çektiğim acı ve bedenime inen her cop darbesi beni yeniden yaratıyordu. Oysa ben tek başıma hiçbir şeydim. Sadece ve sadece zulümle yüz yüze gelmiş, vahşetle birebir tanışmıştım. Benim ne aşiretim, ne malım mülküm, ne bir partim, ne fabrikalarım, ne de örgütlü bir gücüm vardı. Yalnızca tabularımı yıkmış, korkularımdan

²⁵Kürt Kadınlar Platformunun 8. toplantısı sonunda, ‘Kürt Kadını ve Özgürlük Mücadelesi’ başlıklı bir bildiri yayınlamıştır. Buna göre, Kürt kadınlarının siyasal yaşama girişi otuz yıllık bir geçmişle tanımlanmaktadır. Ancak son otuz yıllık zaman diliminde kapitalist üretim ilişkilerinin de yerleşmeye başlaması; kadının geleneksel rollerini etkilediği gibi, ‘ulusal mücadele’ye katılım biçimine de yansıdığı vurgulanır. Kadınların mücadeleye bağımsız bir özne olarak kanalizasyon olabilmelerinin o dönemin koşullarında son derece önemli olduğunun altı çizilerek; 12 Eylül’ün kesintiye uğrattığı bu sürece kadar genel olarak mücadele eden ve politize olmuş ‘mektepli’ bir Kürt kadın imgesinden bahsedilmektedir. 12 Eylül sonrasında Kürt kadınlarının ‘kaderi’nin hızla değiştiği; hayatında asla yalnız başına köyünün dışına çıkmayan, çıkamayan Kürt kadınlarının bu süreçle mahkeme ve cezaevi kapılarında hızla politikleşmeye başladığı belirtilmektedir. Siyasal koşullar ve siyasi tutsaklarla etkileşim Kürt kadınının siyasallaşmasına ve bilinçlenmesine ivme kazandırmıştır. Gardiyanlarla girilen tartışmalar, askerlerden yenen coplar, cezaevi ziyaretlerinde aramalarda yaşanan sıkıntılar vs bahsedilen bu bilinçlenmeyi pekiştiren etkenler olarak sıralanır. Ayrıntılı bilgi için bkz <http://www.rizgari.org>

kurtulmuş, kendi statükomu kırmıştım. Ezilen, aşağılanan, acı çeken yüreklerin çığılı olmuştum sadece... ”²⁶

Leyla Zana'nın burada “*bir aşiret mensubu olmadığı*”na ilişkin yaptığı vurgu önemli bir ayrıntıdır. Çünkü o tarihe kadar -ki TBMM'nin bugünkü tablosu da benzer bir durumu yansıtmaktadır- Kürtlerde siyasal temsil yetkisinin hep aşiret mensuplarınca taşındığı görülmektedir. Öte yandan toplumsal hafızada hâlâ canlı tutulan, tarihte öne çıkmış Kürt kadın figürleri de ancak aşiretin lideri konumundaki babaları ya da kocaları dolayısıyla sahip oldukları “*miras statüler*” üzerinden etkin olabilmişlerdir.²⁷ Dolayısıyla Leyla Zana'nın ilk Kürt kadın milletvekili olmasına kadar uzanan siyasal deneyiminin arkasındaki destek önem kazanmaktadır.

Örneğin siyasete girdiği ilk yıllarda uzunca bir süre adı “*Mehdi Zana'nın karısı*” olarak anılan Leyla Zana'nın bir politikacı olarak kabul edilmesinde Mehdi Zana'nın ne kadar etkisi olmuştur? Mehdi Zana bir röportajda yöneltilen, Leyla Zana'nın milletvekilliğini kendisinin mi arzu ettiğine ilişkin soruya şu şekilde yanıt vermektedir: “*O Ankara'daydı çocuklarla. Bana geldiler insanlar burada, Leyla Bacı da yer alsın istiyoruz bu harekette dediler. Leyla ile oturduk konuştuk. Dedim, bak bu işin bedeli vardır, ölüm vardır cezaevi vardır.*”²⁸

Mehdi Zana'nın bu yanıtından açık bir destek ya da karşı çıkışın sözkonusu olup olmadığı anlaşılammaktadır. Ancak Kürt hareketinin içinden başka kişilerin yaptığı değerlendirmeler, Leyla Zana'nın milletvekili olma sürecinin aile boyutuna ışık tutmaktadır.

²⁶Zana,15 Eylül 2003,**aynı yerde**

²⁷Kürtlerin tarihine ilişkin yapılan araştırmalarda; Kara Fatma, Adile Hanım, Kara Nergiz, Mama Perşeng gibi kadınlar birer aşiret lideri olarak sözleri dinlenen, etkin kişilikler olarak işlenir. Bu tarihi kadın figürleri sözkonusu araştırmalarda Kürtlerde kadın-erkek eşitliğinin bir göstergesi olarak vurgulanır. Ancak gözden kaçmaması gereken bu kadınların hepsinin de babası ya da kocası dolayısıyla bu mevkilere ulaşabilmiş olmalarıdır. Bir anlamda ‘miras statüler’ üzerinden liderlik konumuna yükselen bu kadınlara ‘itaat etmenin’ Kürt erkekleri tarafından yadırganmaması, Kürtlerde sosyal tabakanın en üstü sayılan aşiret reisliği kurumunun cinsiyet farkını ikincilleştiren ve hatta önemsizleştiren bir meşruluğa sahip olduğuna göstermektedir. Bu iddianın bir delili ise, örneğin sıradan bir Kürt kadını için cezası olan bazı kusurlar, aşiretin en üst mevkiinde bulunan bir kadın tarafından işlendiğinde herhangi bir yaptırım uygulanmamasıdır. Dolayısıyla Kürt kadın aşiret liderleri bize, Kürt toplumunda kadın-erkek eşitliğine ilişkin bilgi vermekten çok, aşiret yapısının toplumsal meşruiyeti hakkında önemli ipuçları taşımaktadır ki bu da, kadın-erkek eşitliğinden çok sorunun sınıfsal boyutuna ilişkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Van, Bruinessen, “Adile Hanımdan Leyla Zana’ya: Kürt Tarihinde Siyasi Lider Olarak Kadınlar”, **Devletsiz Ulusun Kadınları**, İstanbul, Avesta Yayınları, 2005, M. R. İzady, “Kürdistan’da Kadının Rolü ve Aile Hayatı” **Kürt Solu Kadın Dosyası**, İstanbul, Newroz Kitap Dizisi, Gün Yayıncılık, Eylül 2003, Mehmet, Bayrak, **Geçmişten Günümüze Kürt Kadını**, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 2002

²⁸ Nursun Erel, **aynı yerde**

“Ben Mehdi Zana’nın Leyla arkadaşına destek olduğuna inanmam çünkü bu mümkün değil. Bir kere ideolojik olarak farklı yerlerdeler. Mehdi Zana ilkel milliyetçidir. Leyla arkadaş ise tam zıttı. Bence Zana ile ilgili bir devrimden bahsedeceksek o da budur. Kocasını ilkel milliyetçi olmasına rağmen onun izinden gitmemiş ve ben böyle düşünüyorum diyerek kendi doğru bulduğu yoldan gitmeyi tercih etme cesaretini göstermiştir. Yani kocasına rağmen siyaset yapmıştır.”²⁹

Leyla Zana’nın hayatındaki kritik ve önemli anlarda Mehdi Zana’nın hep yanında anılması, yukarıdaki değerlendirmenin düşündürdüğü bir “kopuş”tan bahsetmeyi güçleştirmektedir. Zaten Leyla Zana’nın siyasete giriş sürecindeki başkaca ayrıntılar, sözkonusu politik bilincinin temelinde bir “koca baskısı”ndan çok, “devlet baskısı”nın rol oynadığını göstermektedir.

1980 darbesi sonrasında, önce hapisane kapılarında daha sonra da sokaklarda eyleme geçen kadınların o güne kadar kendilerine adeta “yasak olan” kamusal alanda, üstelik de sisteme muhalif bir duruşla varolmayı nasıl başardıklarını açıklamak, bu çalışma açısından önemli bir noktadır. Kadınların deneyimlerinin hangi toplumsal kodları üzerinden şekillendiğine bakıldığında ise önemli ipuçları ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu kadınlar, zaten kamusal alanda var olabilmelerinin meşru temeli olarak onaylanan “anne ya da eş” kimlikleri üzerinden hareket etmişlerdir. Yani, belki de o güne kadar evinin ve mahallesinin dışına çıkmayan kadınlar için hapisane önü, kocalarının ya da oğullarının o mekanda yaşadıkları gerçeğine bağlı olarak, kamusal alan olmaktan çok, özel alanlarının devamı niteliğindedir. Bu doğal ve toplumsal meşruiyeti sorgulanmayan deneyimin, 1980 sonrasında gelişen Kürt hareketine yön verenler tarafından keşfedilmesi de çok gecikmemiştir. Leyla Zana’nın siyasete aktif olarak dahil edilmesi/olması da bu deneyimin başarısına ve bir parçası olmasına bağlıdır.

B) KIZKARDEŞİMİZ LEYLA: KÖYLÜ KÜRT KIZI

Leyla Zana için 1980-90 yılları arası yeniden doğduğu bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu süre içinde çocuklarıyla birlikte okuma-yazma öğrenir. İlkokul, ortaokul ve lise diplomalarını dışardan sınava girerek alır.³⁰ Bu arada hapisane önündeki bekleyişler siyasal bir eylem

²⁹ ED ile yapılan röportaj

³⁰ Zana’ya yakın bir kaynağın verdiği bilgiye göre, Leyla Zana 1991 yılında ÖSS için Adana’da kayıt yaptırır. Amacı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne girmektir. Ancak aynı yıl yapılan genel seçimlerde aday gösterilip milletvekili olunca bu hayalinden vazgeçmek zorunda kalır.

niteliği kazanmaya başlar. Sözkonusu dönem, PKK'nın da siyasal bir aktör olarak kendine taban bulduğu bir sürece denk gelmektedir.

“Son Kürt hareketi daha önceki hareketlerden farklı olarak alt sınıflardan kadınları harekete geçirebildi. Leyla Zana da bu gelişmenin bir ürünü.Hareketin Kürt toplumundaki alt üst oluşunun bir sonucu ve Zana'nın kişisel tarihinin buna denk düşmesiyle ortaya çıkmış bir durum.Kürt hareketi Türk modernleşmesinin görmediği bir alanın kendini ifade etme, kabul ettirme çabasıdır ki, bu noktada ister Türk toplumunda olsun ister Kürt toplumunda olsun görünmeyenlerin, sesi duyulmayanların, kendi kendini temsil edemeyenlerin yani kadınların çıkışıdır.”³¹

Tarihte sahneye almış diğer Kürt isyanlarına³² bakıldığında feodal sistemin tepesindeki aşiretlerin önderliği dikkat çeker. 1979 yılında Marksist-Leninist ideolojiye dayalı bir örgüt olma iddiasıyla kurulan PKK ise, mücadele hedefine öncelikle bu grubu yerleştirmiştir. Örgüte ait politik metinlerde “içimizdeki düşman” olarak anılan aşiret düzeni ve aileleri Türkiye Cumhuriyeti devletinin “işbirlikçisi” olarak tanımlanır. Bu durum karşısında Kürt toplumundaki alt sınıflar, iki yönlü bir mücadeleye katılmaları için çağrılır. Kürt kadınları da hem feodal sistemin, hem de devletin uyguladığı çifte baskıyı en yoğun yaşayan örnekler olarak kullanılır. Leyla Zana işte bu tablonun bir “göstereni” konumundadır.³³

“O dönemde Kürt kadını temsil edecek yetenekte bir kadın da yok. Kadınlar tipik ev kadını gençler daha geride okumuş yazmış kesim bu kanlı süreçte daha çekingen davranıyordu... Bu son Kürt isyanı marabaların bir isyanı. Köylü ezilmiş yoksul kesimin bir isyanı. Leyla Hanım da bu tabanın içinden.İsyanı bu sınıf başlattığı için o sınıfın içinden bir kadın çıktı. Bu da son derece doğal daha aydın bir kesimden çıksaydı belki isyan bu kadar kanlı olmaz ve öne çıkan kadınlar da daha aydın kadınlar olurdu. Tabii bu noktada Kürtlerin çok önemli bir bölümünün köylü bırakıldığı da bir gerçek. Kürtlerin okuyanı yarı asimile olmuş uzaklaşmış ya da yarı aydın bir şekilde milletvekili olup devletin ideolojisiyle bastırılmış. İsyanın karakterine uygun bir kadın.”³⁴

³¹ AY ile yapılan röportaj

³² Bugüne kadar bilinen 28 Kürt isyanı vardır. PKK'nın 1984 yılında ilk kez Eruh katliamı ile başlattığı isyan da 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 29. isyan olarak tanımlanmıştır.

³³ Leyla Zana'nın akrabası bir kadına kocasının tokat atması ertesinde “...öncelikle bir Kürt, sonra da kadın olduğu için iki kez eziliyordu” şeklinde yaptığı yorum, bu noktada hatırlanmalıdır. Çünkü Öcalan'ın harekete kadınları çağırma biçimine göz atıldığında bu yorumun nasıl bir ideolojik kaynaktan beslendiği görünmektedir. “...çekilen en önemli sancılarından birisi de mevcut ilişki tarzının, aile ve kabile anlayışının ölümüne içimize taşınmak istenmesidir. Parti bu konuda ölümüne ve ilkeli bir mücadele veriyor.Çünkü parti bu yaklaşımların ulusal ve toplumsal düzeyi güdükleştirdiğini en azından düşmanın katliamları kadar toplumu çarpıklaştırdığını ortaya koyuyor.”Abdullah Öcalan,5 Mart 1993 tarihinde Kadın Kongresine yönelik yapılan bir değerlendirme için bkz. Abdullah Öcalan, **Sosyal Devrim ve Yeni Yaşam**, s.73

³⁴ ZR ile yapılan röportaj

Leyla Zana 1987 yılında Diyarbakır İHD'nin kurucuları arasında yer aldı. Bu girişim bir bakıma 1980 yılından beri içinde bulunduğu sürecin bir sonucu olarak gerçekleşti. Tutuklu yakınlarıyla dayanışması bu ilk örgütlülük faaliyetinin zeminini oluşturdu. Tam bir yıl sonra 1988 yılında ise, Yeni Ülke gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başladı.

“Diyarbakır’da yaptığım araştırma gereği 40 kadınla konuştum ve bu kadınların çoğunun Leyla Zana ile ilgili bir tarihi var. Cezaevleri kapılarında birlikte hareket etmişler, açlık grevlerinde omuz omuza vermişler... kadının oğlu yaralanmış Zana o sıralar muhabir kimliği ile yanlarında onlara destek için varmış. Yani Zana bu hareketin süreçlerinden kopuk bir figür değil, kanlı canlı kendi kişisel tarihi Kürt hareketinin süreçleriyle iç içe geçmiş bir kadındır.”³⁵

Kürt hareketi içinde yer alan kadınların kamusal alanda –daha önce örneği olmayan bir biçimde- görünürlüklerinin artmasının nedenine ilişkin bir merak, karşımıza iki parametre çıkarmaktadır: Birincisi bölgenin öznel koşullarının tayin edici etkisi, ikincisi ise birçok milliyetçi harekete kadınların katılması örneklerine bakıldığında görülen benzerliklerdir.³⁶

“80 sonrası dönemde yaşanan göç dalgası sonucunda tarlada çalışarak ya da hayvancılıkla uğraşan ve evinin geçimini sağlayan erkekler, Kürt geleneksel aile yapısını korumakta güçlük çekmiştir. Dolayısıyla göç, köy boşaltmalar, parçalanmış aileler Kürt toplumundaki ataeril aile yapısının maddi temellerini ciddi anlamda sarstığını düşünüyorum. Öte yandan siyasal baskı tutuklanmalar, örneğin normalde taciz tecavüz bir namus meselesiyken bunun cezaevi koşullarında meydana gelmesi halinde bir şey yapılamaması...sonuçta bu gibi etkenlerin geleneksel aile yapısını değiştirdiğini düşünüyorum. Bunlar dışsal nedenler. Diğer taraftan içsel nedenler de var. Hareketin çıkışında feodal yapıya karşı bir çıkış vardır ve bu feodal yapının merkezine bu geleneksel aile yapısını yerleştirir. Tabii böyle bir aile ilişkisi eleştirisinde farklı pratik çıkarlar da söz konusu, ama sonuçta erkeğin aile içindeki otoritesini, kadının ikincil konumunu bu söylem etkiledi. Özellikle de kadınların kamusal alana çıkmalarını, politik gerekçelerle de olsa çok önemli. Yani kadının kadın olarak çıkması söz konusu değil ama “dava”sı için olduğunda dağa da gidiyor, cezaevine de giriyor, meydanlara da çıkıyor.”³⁷

Bu araştırmanın çerçevesi ve veri tabanı yukarıdaki değerlendirmede “dışsal nedenler” olarak sıralanan, bölgede yaşanan terörün sosyal etkilerini delillendirmeye ve bunun üzerinden bir yargıya varmaya imkan vermemektedir. Ancak “içsel nedenler” olarak gösterilen

³⁵ AY ile yapılan röportaj

³⁶ Joane Nagel, kadınların milliyetçi projelerde oynadıkları role ilişkin şu analizi yapmaktadır: “...bu rolleri belirleyen senaryoların esas olarak erkekler tarafından, erkekler için, erkekler hakkında yazıldıklarını söyleyebiliriz. Kadınların bu senaryolarda oynadıkları roller, tanımı gereği yardımcı rollerdir ve erkeklerin kadınlık ve kadınların toplumdaki yeri hakkındaki cinsiyetçi normlarını yansıtır.” Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, **Vatan Millet Kadınlar**, s.67

³⁷ AY ile yapılan röportaj

parametrelerin izini sürebiliriz. Örneğin PKK'nın politik metinlerinde "aile" konusunda çizilen çerçeve şu şekildedir:

*"PKK oluşumu Kürdistan'da toplumsal ve ulusal gerçekliğin savaşıyla çözümlenmesi, bu çözümlemede en başlı unsurlardan biri olarak kadın ve aile sorununa ağırlıklı olarak yer verme, bunun devrim ve yaşamla her düzeyde bağlantısını kurma ve kabul edilebilir bir yaşam gerçeğine dönüştürmedir... Kürdistan'da yaşamın boğucu etkisi kendisini en çok ailede ve onun daha da esirleşmiş olan kadın ögesinde yansıtmaktadır...bir devrimi zengin bir muhtevaya ve tam özgürlük sonucuna götürmek istiyorsak, burada kadın üzerine yoğun durmak onun köleliğini görmek kadar özgürlüğüne giden yolda ne anlam ifade ettiğini göstermek gerekir."*³⁸

Bu noktadan hareketle her ne kadar geleneksel aile yapısına ilişkin bir eleştiriden söz edilebilecek olsa da, pratikte kadınların toplumdaki ikincil rollerinin sürekliliğinin korunduğu görülmektedir. Çünkü kadının görece özgürlüğü "davaya hizmet" koşuluna bağlanmıştır. Bir bakıma kadınlar mevcut toplumsal cinsiyet kodları üzerinden sistemin yedeği olarak seferber edilmektedir. Bu seferberlik sürecinin nihayetinde kadınların aleyhine işleyen toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşüp dönüşmeyeceğinin ise ucu açıktır.

Leyla Zana'nın bu tabloda neyi temsil ettiği ya da siyaseti nasıl deneyimlediği önemlidir. Zana hakkındaki genel yargı "bir köylü kızı" olduğu yönündedir.³⁹ Lale-Yalçın Heckman ve Gelder'in, Tansu Çiller ve Leyla Zana'yı iki kadın politik figür olarak analiz ettikleri makalede Tansu Çiller, Türk modernleşmesinin "eğitilmiş, çağdaş, kentli" kadınlarının "ikon"u olarak resmedilir. Leyla Zana ise bu imgenin tam da karşısında, kırsal ve eğitilmemiş bir kadın olarak Kürtlerin ezilmişliğini ve az gelişmişliğini politikaya taşıyan "sembol figür" olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰

Leyla Zana'nın 1991'de yapılan genel seçim öncesi mitinglerde boy gösterdiği haliyle hafızalara kazınan fotoğrafı, temsil ettiği değerler açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. "Zana'ya söylenen türküler vardır... 'Kızkardeş Leyla' diye. Sonuçta bir ana,

³⁸ Abdullah Öcalan, *Sosyal Devrim ve Yeni Yaşam*, s.66-68

³⁹ ZR'nin aktardığı bir anektodu paylaşmak bu noktada anlamlı olacaktır: "95 yılında ilk 8 mart kutlamalarında daha önce hazırlanan ve açılacak sergi öncesinde okunacak bir metinde "Türk ve Kürt kadınları diye" bir ifade geçiyordu. Metni Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nden Kemal bir kadın okuyacaktı. Kadın tutmuş 'Kürt kadınları' yerine 'Türk ve köylü kadınları' dedi. Algılayış tam da böyle. Kürtler köylüdür, cahildir çok çocuk doğururlar."

⁴⁰ Lale Yalçın-Heckmann-Pauline Van Gelder, "Kürt Kadınlarının İmaji", *Birikim*, sayı 119, Mart 1999, s.17-30

eş, fedakar, vefakar kadın. Seçimlerde beyaz başörtüsü, üstünde basma elbisesi bölgenin sıradan tipik kadınına bir örnek.”⁴¹

Deniz Kandiyoti'nin kadınların milliyetçi projelere katılmasının analizini yaparken kavramsallaştırdığı biçimiyle bu fotoğraf, “geriliğin kurbanı” ve “kültürün otantik göstereni”⁴² olarak Leyla Zana'nın siyasal kimliğini koşullamaktadır. Yani “cahil ve köylü” kadın imgesi, Zana'nın siyasi bir figür olarak taşıdığı değeri tayin etmektedir. Bu yönüyle Leyla Zana Kürtlerin “mağduriyetinin” bir sembolü olarak siyasete girmiştir. Üzerinde taşıdığı elbise ya da tülbent ise kültürel olana yapılan göndermenin yanında “doğallığın ve saflığın” da bir göstergesi niteliğindedir. Bu da mağduriyet üzerine temellenen “dava”nın, dillendirildiği kamusal alanda “haklılığı”nın pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bir “Kürt” ve bir “kadın” olarak taşıdığı tüm dezavantajlara rağmen, Türkiye ve dünya kamuoyunda tanınan bir isim olması ise sembolik değerini artırmaktadır.

Kürt hareketine kadınların çağrılış biçimi bu değerlendirmenin bir delili niteliğindedir. PKK lideri Abdullah Öcalan Kürt halkının kurtuluşunun sorumluluğunu Kürt kadınlarına yükler. Çünkü Kürtlerin “asr-ı saadet” dönemi olarak mit'leştirilen Mezopotamya uygarlığı, anaerkil bir uygarlıktır. Kürtlerin halk olarak ezilmesinin miladı ise bu uygarlığın bitişine işaret eder. Dolayısıyla Kürt kadınları bir bakıma iktidarlarını koruyamayarak, Kürt halkının ezilmesinin önünü açmakla suçlanır. Bu durumda Kürt halkının özgürleşmesi ancak Kürt kadınlarının yeniden özgürleşmesiyle mümkündür. Politik metinlerde “kadının özgürlüğü”nün anlamı, ancak “milli çıkarlar”la açıklanırken, sınırı da Öcalan'ın çizdiği çerçeve olarak belirlenir. Sonuç olarak “ezilen, köylü, cahil” Kürt kadını imgesi ve onun dönüştürülmesi daha büyük bir projenin, Kürt halkının “uluslaşma/bağımsızlık” projesinin mümkün olduğunun ispatı ve aracı olarak görülmektedir.⁴³

C) BİR KİMLİĞİN “VARLIĞI”, BİR HALKIN “MAĞDURİYETİ” VE BİR DAVANIN “MEŞRUIYETİ” SORUNU

⁴¹ AY Leyla Zana'nın 1991 seçimlerinde mitinglerde giydiği etek boyu ve kolları uzun, kırmızı, sarı, yeşil, mavi çiçek desenleri ile bölgenin tipik kadın kıyafetlerini andıran elbisesinden söz ediyor. Zana'nın bu görüntüsüyle çekilen fotoğraflarının, yurt dışında “Zana'ya özgürlük” kampanyalarında da sık sık kullanıldığı görünmektedir. Ancak bu elbiseyi Zana'nın, 1991 seçimlerinden önce Nisan ayında İstanbul Beyoğlu'ndaki Benetton mağazasından aldığına dair Zana'ya yakın bir kaynağın verdiği bilgi dikkat çekicidir.

⁴² 1 No'lu dipnot

⁴³ Abdullah Öcalan, **PKK Olağanüstü VII. Kongresine Sunulan Politik Rapor**, İstanbul, Mem Yayınları, 2000

Leyla Zana 1991 genel seçimlerinde ilk Kürt kadın milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Seçime girdiği Diyarbakır bölgesinden –aynı bölgeden seçilen diğer milletvekilleriyle karşılaştırıldığında önemli bir farka işaret etmektedir- kırkbeşbin tercih oyuyla seçildi. Leyla Zana'nın da içinde olduğu HEP, SHP ile ittifak yapmıştı. Bu ittifaktan amaç –Zana'nın güncelerinde yer verdiği biçimiyle- bölgede akan kanı durdurmanın yolunu siyasi olarak aramaktı. İttifakın, aranan çözüme ne kadar yardımcı olacağına ilişkin HEP milletvekilleri arasında yapılan bir toplantıda yaşananlar ise, Leyla Zana'nın kendi partisinde bir kadın olarak nasıl karşılandığını örneklemeaktadır.

“Fehmi Işıklar arkadaşlara sürekli bu koalisyon hükümeti mutlaka bir adım atacak ve mutlak bir çözüm bulacak diyordu. Bir toplantıda yine aynı şeyleri ifade edince ben söz istedim. Bana söz verilince sözlerime şöyle başladım. ‘Sayın Işıklar siz çok güzel şeyler söylüyorsunuz. Hepsine katılmak isterdim. Ama benim kafamda soru işaretleri var beni aydınlatmanı istiyorum’ dedim. Fehmi, ‘Nedir kafanı kurcalayan?’ dedi. Ben, ‘Şu anda bölgede bir savaş var. SHP bu savaşı durduracak güçte mi? Bu savaş sürdüğü müddetçe bunların bir adım atacaklarına ben inanmıyorum. Bu savaş durdurulmadığı taktirde biz orada ezileceğiz. Çünkü iki seçeneğimiz var ya halkın yanında olacağız ya devletin yanında. Çok basit bir örnek vereyim, bir mahalle veya sokak kavgasında iki kişi kavga ettiği zaman araya giren kimse en çok o dayak yer. Korkarım bizim sonumuz da böyle olur’ dedim. Bir arkadaş hiddetlenerek ‘Leyla sen sesini keser misin...’ dedi. Ben tekrar söz aldım. ‘Abi sana bu yetkiyi veren halk bana da aynı yetkiyi vermiş. Üstelik bana daha çok sorumluluk yüklemiş. Oylarıyla bu yükümü daha çok ağırlaştırmış. Sizler 15-20 veya 30 bin oyla seçildiniz. Ben ise 45 bin tercih oyuyla seçildim. Üstelik 21 erkeğin arasında ben bir tek kadınum. Anaların yükü de benim omuzlarımda’ dedim. Arkadaş hemen benden özür diledi, ‘Kusura bakma ne de olsa feodal bir yapımız var, kadınların konuşmasına tahammül edemiyoruz’ dedi. Toplantı sonrası beni yemeğe davet etti. Beraber yemeğe gittik. Yanımızda üç arkadaş daha vardı. Bana feodal bir zihniyetle yaklaşmalarını kabullenemiyordum ama onları da kırmak istemiyordum. Arkadaşın en hassas noktasını fark etmiştim. Yemek geldi. Yemeğimiz geldiği sırada garsona işaret ettim. Yemek hesabını bana getirin dedim. Garson şaşırmişti. ‘Sayın milletvekilim nasıl olur, Sayın A.T. bana çok kızar’ dedi. Ben, ‘Sen bana getir, sana kızmasına izin vermem’ dedim. Arkadaşımız belki hayatında ilk defa bir kadının ısmarladığı yemeği yiyordu. Bırakalım bir kadını kendisinin bulunduğu bir masada asla bir başkası hesap ödeyemezdi. Bunu kendisine hakaret sayardı. Ödemeyi yaptım. Kendisi sonra fark etti. A.T. böyle bir şey olmaz diyordu. Kendisine anlatmaya başladım. ‘Abi benim amacım sana saygısızlık değil. Tam tersi sana saygım sonsuz, ama sana yardımcı olmak istiyorum. Kadını da bir insan olarak düşünmeni ve feodal yapını biraz kırmanı rica ediyorum’ dedim.”⁴⁴

Leyla Zana politik kimliğinin anlamını bu örnekte, PKK'nın yukarıda yer verdiğimiz feodal baskıya karşı duruşuna denk düşen bir biçimde vurgulamaktadır. Zana'nın bir kadın

⁴⁴ Leyla Zana, **Günceler**, Özel Arşiv

milletvekili olmasının taşıdığı fark, Kürt hareketi içinden kadınlar tarafından da aynı gerekçeyle önemslenmektedir.

“Kürt toplumunda ailenin temsili erkekler tarafından yapılır. Doğal olarak toplumun temsilini de o güne kadar erkekler yapıyordu. Ancak HEP milletvekillerinin bir farkı da Kürt milletvekilleri olarak meclise girmeleri idi. Leyla Zana kadınların kendi toplumlarını temsil etmesi gibi yeni bir şeyi gerçekleştirmesiyle geleneksel olanın değişmesinde dolaylı bir etki sahibi olmuştur.”⁴⁵

Nihayet, 6 Kasım 1991 günü TBMM’de yapılan yemin töreni, Leyla Zana’yı hem Türkiye’de hem de dünyada tanınan bir isim yaptı. Çünkü Zana TBMM kürsüsünden yaptığı yeminini Kürtçe bir cümleyle bitirdi. O güne kadar Kürt varlığını bile tanımayan devletin deyim yerindeyse beyninde Kürtçe sözlerin yankılanması şok etkisi yarattı. TBMM’de yaşanan kargaşanın ertesi günü tüm gazeteler “Teröristler Meclis çatısı altında” diye manşet attı.⁴⁶

Bu sürecin ayrıntılarına girmeden önce, Leyla Zana’nın o gün yaşananlara ilişkin güncesine düştüğü satırlara yer vermek, Zana’nın politik bir figür olarak çözümlenmesi çabasına önemli katkılar sağlayacaktır.

“6 Kasım 1991 günü yemin töreni için Meclis’teydik.Saat 15:00 civarıydı. Biz arkadaşlarla kulise geçtik. HEP Genel Başkanı Fehmi Işıklar gelir gelmez arkadaşları yanına çağırarak ‘Kesinlikle yemin töreni esnasında hiçbir mesaj verilmeyecek’ diyordu. Daha önce kararlaştırdığımız gibi işler yürümüyordu. Kürtçe mesajı verecek olan Batman milletvekili A.Kerim Zilan Meclis’e gelmemişti. Fehmi de caydığına göre bu görevi birileri üstlenmeliydi. Fehmi Bey ısrarla hiçbirimizin törende bir şey söylemesini istemiyordu. Ben ve Hatip kararımızı verdik. Hatip Türkçe ben ise Kürtçe mesaj verecektik.Yemin töreni başlamadan önce ben kırmızı sarı ve yeşilden oluşan eşarpları örerek saçlarıma geçirdim. Zaten seçim çalışmalarında hiç çıkarmamıştım bu renkleri. Diyarbakır’daki toplantıda Fehmi Işıklar’a gerekçemi belirtmiştim. Meclis’e taşıyacağımı bu bölge halkına verdiğim sözü tutacağımı, kendisinin bir itirazı olup olmadığını sormuştum. Fehmi ‘Sen takarsan bizim de takmamız lazım. Tabii eşarp değil de kravat bulursak takarız’ demişti. Ben de kendisine ‘Ben sizlere hediye edeceğim’ demiştim. Diyarbakır toplantısından sonra bu konuda hiç konuşmamıştık.Yemin töreninden yarım saat önce ben eşarpları takınca bir-iki arkadaş ‘Bizim kravatlar nerede?’ dediler. Ben de ‘Mehdi Zana İstanbul’da kravat bulamamış ama cep mendili yaptırmış’ dedim. Birçok arkadaş mendilleri takarken, aramızda takmayanlar da oldu. Arkadaşlar arasında tartışmalar oldu. Kimisi bu renkleri taşımanın gereksiz olduğunu söylerken, ben ısrarla taşıyacağımı, istemeyenlerin takmayabileceğini belirttim. Gerekçem gayet açık ve netti.1989’da özel bir kararname ile bu üç rengin kullanılmasına izin

⁴⁵ AY ile yapılan röportaj

⁴⁶ Tansu Çiller “Vatan hainleri mecliste”, Hükümet Sözcüsü “Teröristler mecliste”... Yemin töreninin ertesi gün çıkan günlük gazetelerin manşetlerine bu ve benzeri yorumların öne çıkarıldığı görülmektedir

verilmiyor ve yasaklanıyordu. Çobanlar şalvarında bu üç renkten oluşan kuşakları bulundukları için dünya kadar işkence görmüş ve bu kuşaklarla dolaştıkları için güvenlik güçleri bir tanesinin boynuna bu kuşağı geçirip uzun süre yerlerde sürüklemişlerdi. Kamyoncular bu renkleri arabalarında kullandıkları zaman günlerce kamyonları trafikten men ediliyordu. En ilginç de seçim çalışmamda tanık olduğum bir düğün idi. Bismil'in bir köyündeydik. Köyde davul zurnalar çalınıyor. Herkes düğünde eğleniyordu. Ben konuşmamı bitirip düğün sahiplerine teşekkür etmek için odaya geçtim. Damadın annesine damat ve gelini tebrik etmek istediğimi bildirdim. Damadın annesi beni gelinin yanına götürdü. Ben gelini kutladıktan sonra, damadın nerede olduğunu sordum. Annesi damadın gittiğini söyledi. O tarihlerde gençliğin büyük bir kesimi gerillaya katılıyordu. Ben de damadın gerillaya katıldığını sanarak 'Peki bu kızcağzın günahı neydi?' diye sorduğumda insanlar gülüşmeye başladı. 'Neden gülüyorsunuz?' dediğimde oradakilerden biri 'Damat gerillaya gitmedi ki, özel tim götürdü' dedi. Ben şaşkındım. Ne diyeceğimi bilemedim. Annesi hemen bu üç renkten oluşan eşarpları kendi elleriyle örerek başıma bağladı. Bana dönerek 'Sen bana söz vereceksin. Bu renkleri yasaklayan parlamentoya böyle gideceksin' dedi. Ben de Ana'ya söz verdim. Benim hayatıma da mal olsa senin bu isteğini yerine getireceğim dedim. Çünkü damat bu üç renkten oluşan eşarpları boynunda taşıdığı için özel timler tarafından göz altına alınmıştı. Bu kadının sitemi, kalbinin kırıklığı ve hüznü beni o kadar etkilemişti ki; hiçbir güç beni kararımdan ve verdiğim sözden alıkoyamazdı. Yemin sırası Diyarbakır'a gelmişti. Hatip çıktı. 'Ben ve arkadaşlarım bu yemin metnini Anayasa baskısı altında okuyoruz' dediğinde birden kıyamet koptu. Bütün Meclis ayaktaydı. Kürsüye hücumlar başladı. Bütün fanatikler neredeyse Hatip'i parçalayacaklardı. Şoven duygular kabarmış kontrol kaybolmuştu. Kürt parlamenterleri büyük bir korku içindeydiler. Tek tek bana geliyorlar 'Sakin sen bir şey söylemeyesin' diyorlardı. Çok sevip saydığım bir arkadaş beni kulis bölümüne çağırarak beni ikna etmeye çalıştıysa da ben ikna olmadım. Aradan birkaç dakika geçtikten sonra Meclis görevlisi yanıma gelerek 'Mehdi Bey sizi çağırıyor' dedi. Ben Genel Kurul'dan çıkmak istemiyordum. Bunu görevliye söyledim. Görevli gitti. Birkaç dakika sonra tekrar geldi. Çok acil olduğunu söyledi. Ben kulise çıkmak zorunda kaldım. Mehdi bana dönerek 'Sen niye beni çağırдың?' dedi. Ben de 'Hayır ben seni çağırmadım, tam tersi senin beni çağırdiğını söylediler' dedim. Bu arada ikimizi de çağırtan arkadaş yanımıza yaklaşarak 'Mehdi Leyla'ya bir şeyler söyle. Biz kendisini ikna edemedik. Belki sen ikna edersin diye düşündük. Kürtçe mesaj vermesini engelle dedi. Mehdi benim yapımı çok iyi bildiği için arkadaşına dönerek 'Leyla kendi kararını kendisi verir. Ben kesinlikle kendisine karışmam. Ayrıca ben bir mesajın verilmesinden yanayım' dedi. Ben tekrar Genel Kurul salonuna döndüm. Yerime geçip oturdum. Kürsüye çıkma sırası bana geldi. Ben oturduğum yerden gayet soğukkanlı bir şekilde kürsüye yürümeye başladım. Kürsüye çıkmadan tepkiler gelmeye başladı. Habire bağıryorlardı. 'Başının üstündeki bayrağı indir' diyorlardı. Ben soğukkanlılığı koruyarak kürsüye ulaştım. Yemin metnini okudum. Bitirdikten sonra Kürtçe 'Ben bu yemini Kürt ve Türk halklarının kardeşliği için okudum' dedim. Bir anda sanki Meclis'in duvarlarına dinamit koymuştum. Başta Demirel olmak üzere diğer bütün milletvekilleri nasıl da masalara vuruyorlardı. Çoğu saldırmak için yerinde duramıyor, habire kürsüye çıkmak istiyorlardı. Meclis Başkanı Ali Rıza Septioğlu dayanamayarak Demirel'e kızdı 'Niye kızılıyorsun? Bir cümle Kürtçe konuştu da ne oldu?' diyordu. Aslında fırsat verilseydi aynı mesajı Türkçe de verecektim. Ama o an kıyamet kopmuştu. Kimse kimseyi duyamıyordu. Beni ikinci defa kürsüye çıkardılar. Ben yemini tekrar okudum. Ve aynı sözleri tekrar ettim. Yine karşı çıktılar. Ben üçüncü sefer çıkmak istemiyordum. Israrla sözlerimizin geri alınması isteniyordu. Ben de buna karşı çıkıyor ve geri almayacağımı belirtiyordum. Hatip beni ikna etmek için yanıma geldi, 'Biz iki adım attık. Bir deyim vardır, iki adım ileri bir adım geri' dedi. Ben yine karşı çıktım 'Olmaz' dedim. Kendisi çıktı sözlerini geri aldı. Gerçi mesaj yerini bulmuştu. Daha sonra ben çıktım.

Ali Rıza Septioğlu sürekli ‘Kızım, kızım...’ diyerek, ‘Sözlerimi geri alıyorum de ve yemin metnini oku’ diyordu. Ben kendisine dönerek ‘Sayın Başkan ben kardeşlikten söz ettim, geri alınması gereken kardeşlik midir’ dedim. ‘Eğer kardeşlik istenmiyorsa sen de geri al sözünü’ dedi. Sonuçta sözlerimizi geri alıyoruz dedik.”⁴⁷

Kürt hareketinin son otuz yıllık seyrine bir göz atıldığında, öncelikle Kürt halkının “varlığı”nı, sonrasında “mağduriyeti”ni ve daha sonrasında da bu temellere dayalı inşa edilen davanın “meşruiyeti”ni ilan etmek üzerine bir strateji izlendiği görülmektedir. Leyla Zana’nın TBMM’de ettiği yemini Kürtçe bitirmesi ise sözkonusu stratejik basamağın ilkinde, yani Kürtlerin varlığını inkara karşı somut bir yanıt niteliğindedir.

Leyla Zana bu kararı kendi mi verdi yoksa -yemin törenini izleyen tarihlerde iddia edildiği gibi- PKK lideri Abdullah Öcalan’ın telkini/emri ile mi hareket etti? Bu sorunun yanıtı, Leyla Zana’nın politik bir figür olarak eylemlerinin öznesi olup olmadığını örneklemesi bakımından önemlidir. Zana’nın anılarındaki ayrıntılar -böyle bir telkin/emir eğer varsa dahi- diğer Kürt milletvekillerinin de benzer bir hazırlık içinde olduğunu ancak daha sonra bir mesaj vermekten vazgeçtiklerini göstermektedir. Dolayısıyla Leyla Zana’nın tüm baskılara rağmen kararında ısrarcı olması kendi iradesiyle hareket ettiğini düşündürmektedir.

Zana’nın kararını savunurken sunduğu gerekçe ise dikkat çekicidir. Zana sarı, kırmızı ve yeşil renklerin taşıdığı siyasal mesajı açıkça dillendirmek yerine, bir “anne”ye verdiği sözü öne çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle eyleminin meşruiyetini toplum hafızasında sorgulanmayan “anne” imgesine dayandırmaktadır.

Öte yandan Mehdi Zana’ya ilişkin ayrıntı, bir kez daha kritik bir noktada karşımıza çıkmaktadır. Bir kadının kararında ve eyleminde söz sahibi olması beklenen koca’ya adeta son çare olarak başvurulmaktadır. Leyla Zana, bu müdahalenin yararsız olduğunu Mehdi Zana’nın ağzından aktardığı şu sözlerle göstermektedir: “*Leyla kendi kararını kendisi verir. Ben kesinlikle kendisine karışmam.*” Öyle anlaşılıyor ki Leyla Zana aldığı kararların hep bir başkasının etkisine bağlanmasının farkında ve rahatsızdır. Bunun içindir ki, üzerinde etki yaratması en muhtemel kişinin yani kocasının ağzından bu yargıya bir yanıt verme çabasıdır.

⁴⁷ Leyla Zana, **Günceler**, Özel Arşiv

Sonuçta Leyla Zana'nın hayatında Kürtçe'nin yeri dramatik bir tesadüfler zincirine işaret etmektedir. Bir bakıma Kürtçe yüzünden eğitimini tamamlayamayan Zana, yine Kürtçe yüzünden eşiyile cezaevindeyken konuşamamış ve yine Kürtçe yüzünden bu kez de TBMM'den uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Bu tesadüfler zincirinin bir başka ifadesi de Leyla Zana'nın Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmen temsil edildiği üç mekanla; okul, cezaevi ve meclisle ilk temasının her seferinde aynı sonla deneyimlenmiş olmasıdır.

Bu olaylar ertesinde, Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve Selim Sadak 3 Mart 1994'te tutuklandılar. 8 Aralık 1994 tarihinde DGM'nin aldığı kararla da 15 yıl hapse mahkum edildiler. Leyla Zana bu süreçte yaşananları mahkumiyeti sırasında mahkemeye verdiği savunmasında şu şekilde anlatmaktadır:

“Yıllar önce adı en az içeriği kadar çarpıcı olan bir kitap okumuştum: “Önce kadınları vurun”. Kitap ismini, Alman İstihbarat Başkanlığı'nun bağlı birimlere emir, diğer ülke istihbaratlarına da bilgi notu niteliğinde gönderdiği bir yazıdan alıyordu. On yıllar süren geniş kapsamlı, yoğun araştırmaların ürünü olan bu belgeye göre, nerede bir toplumsal muhalefet varsa, orada önce kadınlar vurulmalıydı. Çünkü önce vurulan kadın aynı zamanda önce vurulan erkek ve vurulan toplum demektir. Yine bu kitaba göre; toplumsal muhalefeti püskürtmenin, geriletmenin ya da ezmenin yolu o muhalefette bir biçimde yer alan kadına yönelmekten geçer(...)1988'de gözaltına alındığımda da sorguculardan bunu duymuştum: ‘Sizi vurursak geriye bir şey kalmaz’ demişti sorgucu... Yemin sonrası gelişmeler ve yıllar önce bizi ilk duruşmaya çıkaran nedenler ise boynumuza atılmak istenen ipin, önceden örülmüş ilmekleriydi sadece...”⁴⁸

Bu metinde “düşman”ın baskı aracı olarak kullandığı iddia edilen kadının “sembol değeri”nin, Zana'nın içinde bulunduğu Kürt hareketi tarafından da bir başka biçimde araçsallaştırıldığı görülmektedir. “...toplumsal muhalefeti püskürtmenin, geriletmenin ya da ezmenin yolu o muhalefette bir biçimde yer alan kadına yönelmekten geçer” sözü aynı zamanda, bir muhalefeti duyurmanın ya da ilerletmenin yolu kadını öne çıkarmaktan geçer diye de okunabilir. Bunun en somut delili ise Leyla Zana'nın ettiği yeminin Kürt siyasal hareketinin *varlık* sorununun dillendirilmesine sağladığı katkıdır. Leyla Zana'nın bu yemin ertesinde yaşadıkları ve bu yaşananların özellikle Batı kamuoyuna mâl oluş biçimi ise, hareket açısından bir başka stratejik aşamaya geçişin ifadesidir.

D) AVRUPA'DA LEYLA ZANA: ÖZGÜRLÜK SEMBOLÜ

⁴⁸ Leyla Zana, **Savunma Metni**, 28 03 2003 Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevi, Özel Arşiv

Leyla Zana 1994 yılında Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevine girdi ve on yıl burada kaldı. Bu süreçte kendisiyle aynı kaderi paylaşan üç arkadaşı daha olmasına rağmen, Leyla Zana'nın ismi özellikle Batı kamuoyunda daha çok öne çıktı. Artık bu mahkumiyet konusuna ilişkin haberler "Leyla Zana ve arkadaşları" ifadeleriyle yer alıyordu. Kuşkusuz bunda Zana'nın TBMM'de Kürtçe yemin eden tek kişi olmasının yarattığı fark vardı. Ancak gözardı edilemeyecek bir başka fark da kadın olmasıydı. Kürt hareketi içinde de bu böyle okunuyordu.

*"Selim Sadak sıradan bir köylüdür. İki karısı dokuz çocuğu olan bir adam. Orhan Doğan avukatlık formasyonuna dayalı entelektüel birikimi olan biri olarak tanınır. Hatip Dicle ise örgütte öne çıkan bir isim. Zana'da bunların hiçbiri yoktu. Onun tek özelliği kadın olmasıydı."*⁴⁹

Zana'nın bir kadın olmasının yarattığı farkın en belirgin izleri Batı kamuoyunda yer alış biçiminde sürülmektedir. Ancak bu izlerin ayrıntılarına geçmeden önce, dönemin hakim yargılarını etkileyen birtakım gelişmelere yer vermek bu aşamada yararlı olacaktır. 1991'de SSCB'nin dağılması ertesinde, "özgürlük ve bağımsızlık" gibi siyasal değerlerin yükseldiği görülmektedir. Öte yandan özellikle Avrupa bu değerlerin koruyucusu ve savunucu rolüyle öne çıkmaktadır. AT'ın AB olarak yeni ve siyasal bir yapılanmaya gitmesi de bu rolün değerini/işlevini pekiştiren bir etki yaratmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin bir "iç savaş" içinde olması ve/fakat aynı anda AB'ye üye olmak istediğini de açıklaması, Avrupa'nın gündeminde neredeyse yalnızca "insan hakları ihlalleri" bağlamında yer almasını koşullamıştır.

Dolayısıyla Leyla Zana hakkında verilen mahkumiyet kararının böyle bir döneme denk gelmesi, kararın ertesindeki tepkileri de etkilemiştir. Özellikle Avrupa'da Leyla Zana'nın adeta bir "özgürlük" sembolü olarak yer bulmasının, bu etki üzerinden şekillendiği görülmektedir.

Bu noktada gözardı edilmemesi gereken bir başka etki ise Batı'nın Doğu'yu algılamasına temel olan oryantalizmdir. Oryantalizmin toplumsal cinsiyet kategorileriyle nasıl eklemlendiğini inceleyen araştırmalar, Batı kültürünün Doğulu kadınları ele alış biçimlerine dikkat çekmektedir. Meyda Yeğenoğlu modernlik öncesi toplumsal yapıların ve değerlerin

⁴⁹ ED ile yapılan röportaj

Doğulu kadınlar üzerinden resmedilmesinin, Batı kültürünün meşruluğunu kurmasına kaynaklık ettiğini söylemektedir. Bir başka ifadeyle Doğulu kadın imgesi iki kültür arasındaki farkı açığa çıkarmak için başvurulan bir gösterge niteliğindedir.⁵⁰

Avrupa kamuoyunda Leyla Zana'nın yer alış biçiminde bu önkabulün etkin olduğu görülmektedir. Avrupa Zana'yı "*modernlik öncesi toplumsal yapıların ve değerlerin*" siyasal olarak korunduğu Türkiye'nin baskıcı rejimi altında ezilen bir kadın olarak görmektedir. Zana'nın mahkumiyeti bu ezilme biçiminin en somut kanıtıdır. Öte yandan AB'ye adaylık konusu hatırlandığında "Batı'nın önceden elde etmiş olduğu gelişmişlik düzeyine" Türkiye'nin erişmesi ancak Leyla Zana'nın özgür bırakılmasına koşullanmaktadır.

Bu tutumun en somut örneği Leyla Zana'ya "Sevgili Cesur Kızım"⁵¹ diye hitap eden eski Fransa Cumhurbaşkanı Danielle Mitterand'dır. 5 Eylül 1994 tarihinde Leyla Zana'ya gönderdiği mektupta; "*Senin demokrasiye olan inancın ve halkının yüz yüze olduğu ciddi problemlere politik çözümler arayışın Batı demokrasilerindeki kamuoyunda sempati yaratacaktır. Daha şimdiden Avrupa'daki en popüler Kürt kadını sensin...Türkiye senin aleyhine verdiği hükümle ağır bir bedel ödeme yükü altına girmiştir*"⁵² demektedir.

Leyla Zana'ya özgürlük çağrılarının uzun süre Avrupa basınında kampanyalara konu olduğu görülmektedir. Nitekim bu kampanyaların yarattığı popülarite sayesinde Fransa Fahri Hemşerilik Ünvanı, Paris'te bir sokağa Leyla Zana'nın isminin verilmesi ve Nobel Barış Ödülü adaylığı (1995 ve 1998 yıllarında) gündeme gelir.⁵³ Norveç, Leyla Zana'yı Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Leyla Zana Kürt halkının demokratik hakları ve insan hakları için cesur politikalarıyla gündeme geldi. Eğer bu kadar cesur olmasaydı bu savaşı bitirmek ve barışçıl bir çözüm

⁵⁰ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fanteziler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.130

⁵¹ Leyla Zana'ya bu süreçte yazılan mektuplarda ya da hakkında verilen mesajlarda en sık kullanılan sıfat 'cesur' sözcüğüdür. Bu tasvirin, tarihte Batı basınına konu olmuş Kürt kadın figürlerine dair anlatımlarda da öne çıkması dikkat çekicidir. Örneğin bu konudaki en çarpıcı kişilik tasviri Kara Fatma'ya ilişkindir: "Kara Fatma Türkiye Kürdistan'ında önemli bir aşiretin şefi bir prensesi ve adamlarını kutsal bir savaşa yöneltti(...)Hükümet kara Fatma'yı maiyeti üzerindeki etkisinden ve cesaretinden dolayı, maiyetiyle birlikte Ruslar'a karşı çarpışmak üzere gönderdi. Kara Fatma, Dımeşk çeliğinden bir süvari zırhı giymiş ve iki yanında iki yaşlı adam olarak en önde at üstünde ilerliyordu. Belinde kılıç ve tabancaları vardı. Halis Arap kanından olan atı, uzun Anadolu yolculuğunda hiç yorulmamış gibi görünüyordu. Maiyeti, hanım komutanlarının arkasından çift-çift ve vakarla yürüyorlardı...seyircilerse bu manzaradan çok hoşlanmışlar, yalnız bir müslüman kadının böyle çıplak gibi, erkek gibi dolaşması oldukça tuhaflarına gitmişti."Fransız Le Tour du Monde dergisinden yapılan bu alıntıyı, Aktaran, Mehmet Bayrak, **Geçmişten Günümüze Kürt Kadını**, s.78

⁵² Leyla Zana, Özel arşiv

⁵³ Leyla Zana'nın mahkumiyeti süresinde aldığı diğer ödüller: Danimarka'dan Roza Ödülü, Aachen Alternatif Barış Ödülü,Norveç'den Rafto Association's Barış Ödülü.

bulmak için mücadele edemezdi. Türk devleti Leyla Zana ve arkadaşlarını mahkum etmesi yasal değildir. Biz, Norveç halkının temsilcileri, Leyla Zana'nın Nobel Barış Ödülü'nü almasını istiyoruz, çünkü ancak bu yolla barış ve demokrasi mücadelesinde onunla dayanışma içinde olduğumuzu gösterebiliriz."⁵⁴

Leyla Zana Nobel Barış Ödülü'nü alamadı ancak Avrupa Parlamentosu'nun Sakharov Özgürlük Ödülü 1995 yılında kendisine verildi. Leyla Zana hapiste olduğu için ödülü kocası Mehdi Zana almaya gitti.

Ödül töreninde yapılan konuşmada Türkiye ve AB ilişkilerinin gelişmesi için sıralanan şartlardan biri olarak da, "*Leyla Zana ve üç milletvekili arkadaşı hakkında verilen mahkumiyet kararının düşmesi şartına bağlı olduğu*" ilan edildi⁵⁵.

Leyla Zana'nın sağlık durumunun kötüye gitmesiyle Türkiye üzerindeki baskılar iyiden iyiye arttı. O tarihlerde ABD'de yürütülen "Leyla Zana'ya Özgürlük" kampanyasının⁵⁶ sonucu dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ile Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz arasında Washington'da gerçekleşecek zirvede bu konunun gündeme alınacağı haberleri çıktı. Zana bunun üzerine cezaevinden yazdığı mektupla Clinton'dan kendisi için bu yönlü bir çabaya girilmemesini istedi.⁵⁷ "...Arzetime çalıştığım nedenlerle, cezaevinde olmak barış, kardeşlik ve demokratik Türkiye oluşturmak için ödenmesi gerekli, ertelenemez ve kaçınılmaz bir bedeldir. Bu bedeli ödemekten mutluluk ve onur duyuyorum."⁵⁸

Sonuçta Kürtlerin *mağduriyet* söylemini ve *davanın meşruiyetini* dillendirdiği oranda Leyla Zana ismi öne çıktı. Bugün Kürt siyasal hareketinin geldiği nokta düşünüldüğünde bu temsilin başarılı olduğu şüphe götürmez. Çünkü artık Kürtlerin bir halk olarak "var" olduğuna ilişkin "red" politikaları da, bu politikaların sonucu içine düştükleri "mağduriyetin" tüm dünya tarafından görülmesi de, bu uğurda ortaya konulan mücadelenin "meşruiyeti" sorunu da

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kurdistan.org/Leyla/weakness.html>, 24 02 2006

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kurdistan.org/Leyla/hansch.html>, 24 02 2006 Avrupa Parlamentosu'nun aldığı kararlar AB'ne üyelik sürecinde bağlayıcı olmaktan çok tavsiye niteliği taşımaktadır. Bu toplantıda dile getirilen şart her ne kadar Türkiye'nin AB'ne adaylığının kabul edildiği Aralık 2004 tarihine kadar resmen ilan edilen şartlar arasında yer almamış olsa da; Zana ve arkadaşlarının bu tarihin hemen öncesinde serbest bırakılmış olması yönüyle etkili olduğu açıktır.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kurdistan.org/Leyla/fastfoto.html>

⁵⁷ Bu süreçte AB kanalıyla da Türkiye'ye baskı yapılıyordu. Bu noktada Avrupa-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu'nun Kasım 2001'deki bir toplantısında, Komisyon Başkanı Daniel Cohn Bendit ve dönemin Devlet Bakanı Ayfer Yılmaz arasında geçen diyalog ve bu diyalogun basına yansımaları biçimi oldukça çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu toplantıda Cohn Bendit Leyla Zana'nın cezaevinden çıkarılması konusunu gündeme getirdiğinde, Ayfer Yılmaz "Ne yapacaksınız, dışarı çıkması için bu kadar uğraşıyorsunuz, evlenecek misiniz?" şeklinde karşılık vermektedir. Bu haber ertesi günkü gazetelere "Kızıl Dany'i yeşerten soru" ve "Espiriden anlamadı" şeklinde yansımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.bianet.org/diger/makale6488.htm>, 24 02 2006

⁵⁸ Leyla Zana, **ABD Başkanı Bill Clinton'a mektup**, 1 Aralık 1997, Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevi, Özel Arşivi

geride kaldı. Şimdi tartışılan Kürtlerin kendi kimlikleriyle iktidara aday/ortak olmalarının siyasi biçimidir. Dolayısıyla sorun bir “siyasal iktidar” sorunudur. Bu noktada Leyla Zana’nın sembolik değerinin işlevselliği ise son bölümde ele alınacaktır.

ÜÇÜNÜCÜ BÖLÜM

LEYLA ZANA VE SİYASİ TEMSİL SORUNU

A) LEYLA ZANA’NIN KADIN KİMLİĞİ

Leyla Zana’nın bir kadın politikacı olarak nasıl algılandığının ve/veya bu algının yarattığı farklılığın analizinin yanında, Zana’nın kendisini bir kadın olarak hangi “kadın kimliği” içinde tanımladığı da önemlidir. Bu noktada Leyla Zana’nın mahkeme sürecinde kaleme aldığı savunma metinlerindeki bazı kimlikler dikkat çekmektedir. Örneğin 1997 yılında bir dergiye verdiği röportajda şöyle derken;

“Ne bir kadın, ne bir ana, ne bir siyasi hükümlü ve ne de bir parlamenter olarak; kendimi hiçbir zaman herhangi bir kategorinin dar kalıpları içine almadım. Çünkü her şeyden önce ve her şeyden önemli olan sorunların insani boyutu ve yalın bir insan olarak sorunlara yaklaşımumdur. O nedenle ayrı ayrı; kadın, ana ve siyasetçi olmak ya da tümünü bir arada hissetmek ayrıcalıklı olmayı gerektirmez diye düşünüyorum.”⁵⁹

Leyla Zana 2003 yılında yaptığı savunmada bu fikrini değiştirmiş görünmektedir: “Sayın Yargıçlar, önce kadın, sonra ana ve ve sonunda bir siyasetçi olarak, yüreğimin tüm çocuklar, gençler, kadınlar ve analar için aynı heyecan aynı şefkat ve aynı sevgiyle çarptığımı ifade etmek isterim. Hepimiz bu coğrafyanın acı çekmiş, çilekeş insanlarıyız...”⁶⁰

Leyla Zana’nın özellikle savunma metinlerinde dikkat çekici olan kadın kimliğini her zaman “ana”lıkla birlikte anmasıdır. Zana’nın bu yolla cinsel kimliğine yönelik toplumsal algıyı bir

⁵⁹ Bu alıntı yararlanma imkanı bulduğum özel arşivde, Artı Haber Dergisi’nden Cafer Özilhan’ın Leyla Zana ile yaptığı röportaj olarak 24 Kasım 1997 tarihiyle geçmektedir. Ancak dergide yayınlanıp yayınlanmadığı ya da hangi tarihlerde yayınlandığına ilişkin bir veriye ulaşamadım.

⁶⁰ Leyla Zana, **Savunma Metni**, 28 mart 2003, Özel Arşiv

anlamda *ötelediği* söylenebilir.⁶¹ Çünkü “ana” kimliği her şeyden önce kadını cinsiyetsizleştiren bir kategoridir. Öte yandan siyasi bir mesaj taşıyan bu metinlerdeki “ana”lar hiç şüphesiz “milleti yaratan analardır” söyleminden beslenmektedir.⁶² Leyla Zana sahip çıktığı “ana” kimliği ile siyasal olarak ulaşmayı hedeflediği kitleyi de “çocuklar, gençler ve kadınlar”la sınırlamaktadır. Bu tutum Zana’nın politik değerini anlamlandırma biçimi olarak kabul edilebilir. Nitekim hapishane sürecine tanıklık edenler Zana’nın bu konudaki tutumunu örneklemektedir.

*“İkinci beş yıllık dönemde Ulucanlar Cezaevi adeta bir PKK revirine döndü. Leyla arkadaş sanki bir anne gibiydi. Bütün o yanık ya da yaralı kişilere Zana bakıyordu. Hepimizle ilgileniyordu ama onlara olan ilgisi farklıydı. Örneğin diğer milletvekillerinin böyle özel bir ilgisini görmedim. Annelik figürü çok öne çıkıyordu.”*⁶³

Leyla Zana’nın kendi çocuklarıyla ilişkisi göz önüne alındığında, “ana” kimliğini öne çıkarmasının bir başka nedeni daha ortaya çıkmaktadır. Cezaevine girdikten sonra çocuklarını uzun süre hiç göremediği, kızı Ruken’le tutukluluğunun ancak son iki yılında buluşabildiği ve oğlu Ronay’ı ise cezaevinden çıktıktan sonra gördüğü hatırlanırsa, Zana’nın tutumunun duygusal yanı daha iyi anlaşılabilir.

*“Kızı Ruken Fransa’da okulunu bırakıp gelince çok üzüldü. Kızını ikna etmeye çalıştı. Ama kızı ‘Mutlu bir kızın mı yoksa psikolojik sorunları olan bir kızın mı olsun istersin’ deyince ikna oldu. Ama oğlunun Türkiye’ye giriş çıkışlarında bir takım sorunlar oluyordu. Hatta tutuklanmıştı. Oğlunun sıkıntılarında kendini sorumlu tutuyordu.”*⁶⁴

⁶¹ Chaterjee, kadının cinselliği anavatani simgeleyen başarılı anne olarak resmedilişi sayesinde silinerek, dış dünyadaki yeni konumunun milletin kendi “hakiki” benliğini, özünü ve öz kimliğini tehdit eder bir hale gelmemesinin sağlandığını söyler. Chaterjee’ye göre, milliyetçilikle beslenen bu yeni ataerkil ideoloji, kadınların kurtuluşunu ulusal egemenliğin tarihsel amacı ile birleştirerek onları yeni ama tamamen meşru bir ataerkil sisteme tâbi kılmıştır. (Aktaran Medya Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fanteziler**, s.162)

⁶² PKK’da “yurtsever anne” olarak tanımlanan kadınlar davaya hizmet için şu sözlerle çağrılır: “Dün kendi çocuğunu korumaya, kendi ölçülerine göre yetiştirmeye çalışan ana, bugün çocuğunu savaşa adayan ana konumuna gelmişse, bu büyük bir gelişmedir. Çocuğu üzerine titreyen ana, çocuğunu gerekirse feda etmekte hiçbir tereddüte girmemiştir...Analarımızın artık ninnileri de anlattıkları hikayeler de, şehitler devrim ve direniş üzerinedir.” (Aktaran Necla Açık, “Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi:Türkiye’deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi” **90’larda Türkiye’de Feminizm**, Der., Aksu Bora, Asena Günel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002 s.288) Ana kimliği Kürt hareketinde de milli davaya seferber edilen kadın kimliklerinden biridir. Cumartesi Anneleri adı altında hayata geçirilen eylemler bu rolün yüklendiği anlamın somut bir göstergesi olmuştur. Latin Amerika örneğinde de tecrübe edildiği gibi, kadınlar bir “anne” olarak, yani politikayla özdeşleşmeyen kimlikler olarak, kamusal alanda davanın haklı ve doğal olduğunu dillendirilmesini besleyen bir kaynaktır.1995 yılında başlayan oturma grevinde “Cumartesi Anneleri” her şeyden önce geleneksel kıyafetleri içinde Kürt kültürünün otantik bir göstereni olarak görünürlük kazandılar. Öte yandan çocuklarını, kardeşlerini ve kocalarını öldüren savaşa karşı “barış”ı dillendirerek yaşam veren ve yaşamı koruyan annelik rolünü yeniden ürettiler.1998 yılına kadar süren bu eylemler PKK’nın barış çağrısı üzerine, 2000 yılında “Barış Anneleri” adı altında devam etti. Cumartesi Anneleri konusunda detaylı bilgi için bkz Serpil,Sancar, “Türkler/Kürtler, Anneler ve Siyaset: Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler Üzerine Bir Yorum”, **Toplum ve Bilim**, Güz, 2001 s.90; ss.22-41, Ece, Temelkuran, **Oğlum, Kızım Devletim: Evlerden Sokaklara Tutuklu Anneleri**, İstanbul, Metis, 1997

⁶³ ED ile yapılan röportaj

⁶⁴ aynı yerde.

Leyla Zana'nın sahip çıktığı bir başka kadın kimliği de ataerkil baskıya karşı mücadele eden kadınlar özelinde somutlaşmaktadır. Özellikle son yıllarda namus cinayetleri mağdurlarının artmasıyla, ya da daha doğru bir ifadeyle, gündeme gelmesiyle oluşan toplumsal duyarlılığa Zana'nın da kayıtsız kalmadığı görülmektedir.

“Şemse Allak'ın cenaze töreninde açığa çıkan, bir töre cinayetindeki geleneksel kadın dayanışmasının aksine tam anlamıyla bir değişim tablosudur. Bu tablo Kürt kadınında aydınlanmayı simgelemektedir. Bu tablo laikliğin bir sembolüdür. Yine bu tablo, laik, demokratik ve çağdaş cumhuriyetin güvencesidir. Söz konusu değişim tablosu, aydınlanmanın öncü gücü olan kadının resmidir...Gülbahar Gündüz'e yapılan saldırı, değişime, özgür düşünceye ve Türkiye aydınlanmasına yapılan bir saldırıdır. Şemse'leri, Gülbahar"ları, N.Ç.'leri sahiplenmek insanın kendine ve çağa sahip çıkmasıyla eş anlamlıdır.”⁶⁵

Leyla Zana'nın bu ifadesinde kadınları “aydınlanmanın öncü gücü” olarak tarif etmesi, kadınları siyasal bir özne olarak gördüğünün delili olarak kabul edilebilir. Ancak aynı metinde “kadınlarımız bir yanda barışın ve değişimin öncülüğünü yaparken, diğer yanda da daha çok korumaya muhtaç hale geliyor” sözlerine yer vermekle Zana, ataerkil hiyerarşinin kadınları “zayıf ve korunmaya muhtaç” konuma yerleştiren toplumsal cinsiyet kodlarını onaylayan ya da yeniden üreten bir tutum sergilemektedir. Öte yandan “Bu tablo Kürt kadınında aydınlanmayı simgelemektedir” sözleri, bu eylemleri doğal ve bağımsız bir gelişme olmaktan çok Kürt hareketinin bir sonucu olarak algıladığını göstermektedir.

Leyla Zana'nın savunma metinlerindeki ifadelerin izi sürüldüğünde karşımıza çıkan bir başka kadın kimliği de *tanrıça* kadınlardır.⁶⁶

⁶⁵ Leyla Zana, **Savunma Metni**, 18 Temmuz 2003, Özel Arşiv

⁶⁶ Kürtlerin özgür ve bağımsız olduğu tek dönem olarak mit'leştirilen Mezopotamya Uygarlığı, PKK söyleminde tanrıça'ların iktidarının hüküm sürdüğü bir çağ olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla başta “Aşk ve Bereket” tanrıçası İştâr olmak üzere, Kürt siyasal hareketi içinde kadınların yerini belirlemeye dönük çabada, tanrıça figürlerine sık sık başvurulduğu görülür. “Tarihte bütün tanrıların yanında tanrıçalar da vardır. Daha sonra yükseklerde kadınlara yer verilmemiştir. Çünkü sınıflı toplum gelişmiştir ve kadın artık alttadır. Altta olanın tanrıçalığı olmaz. Hep erkek hakimdir. Tanrı krallar erkekler olmuştur. Tanrı kraliçeler yoktur, ama eskiden varmış. Bu açıkça kadınlığınızı kaybettiğinizi veya size kaybettirdiklerini gösteriyor. Benim tüm savaşımımın özü ve tüm arayışlarımın temeli kadın kimliğini ortaya çıkarmaktır.”Bu bakış açısının özellikle PKK'lı gerilla kadınların “kendini yakma” ve ‘canlı bomba’ gibi eylemleri ertesinde anlam bulduğu görülmektedir. Kürt halkının ve Kürt kadınının özgürlük mücadelesinin bir ifadesi olarak intihar gerillası olmaya karar veren PKK'nın gerilla komutanlarından Zeynep Kınacı (kod adı Zilan), 30 Haziran 1997'de gerçekleştirdiği eylemle, “Kürt kadınının özgürlüğe, ülkeye bağlılığın soylu ve kahraman direniş çizgisini yaratan”biri olarak ilan edildi. Bu bağlamda Zilan, baskıya karşı direnişin sembolü “Özgürlük Tanrıçası”ydı. Bu eylemler diğer yandan da, Öcalan'ın kadınların taşıdığı iddia ettiği “köle zihniyeti” tasfiye etmelerinin bir kanıtı olarak görüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz Abdullah Öcalan, **Sosyal Devrim ve Yeni Yaşam**

“Dünyadaki pek çok hukuk devletinde adalet binlerce yıldır adalet perisi ile simgelenir. Antik Yunan’dan günümüze kadar uzanan adalet perisi; tüllere bürünmüş, elinde terazi tutan genç bir kadındır...Adaletin, tüllere bürünmüş genç bir kadınla simgelenmesi; arılığa, kirlenmemişliğe, saflığa işaret eder... Kadın, aslında adalet ve hakikâtin arayıcısıdır. Barışçıl, anaç ve özgürlükçüdür. Eşitlikçi, fedakâr ve özverilidir. O nedenle, uzun soluklu tarih sayfalarında hep toplumsal özgürlüğü simgelemektedir. Tanrıça Themis şahsında adalet abidesine dönüşürken, New York’daki özgürlük anıtında da, halkların ve düşüncelerin özgürlüğünü, aydınlanma, yeniden doğuş, yücelik, değişim ve yeniyi ifade etmektedir. Teslim alınması, hançerlenmesi, sahtelerinin üretilmesi, alabora edilmesi bundandır. Eski ile yenin, değişim ve statükonun savaşıdır adeta...Adalet perisini layık olduğu yere oturtmak, tanrıça Themisler’e, Mariannelar’a öncelikle kadın borcumdur. Adalet perisini kötülük tanrılarında kurtarmak bir yurttaşlık görevimdir. Adalet perisini hançerleyen, teslim alan ve onu kendisi olmaktan çıkararak teşhir ve mahkum etmek de kaçınılmaz bir siyasetçi sorumluluğumdur”⁶⁷

Bu çalışmanın başında “Küçük Kara Balık” masalına, Leyla Zana’nın siyasal kimliğini nasıl anlamlandırıldığının ipuçlarını taşıyan bir metin olarak yer vermiştik. Bu masalın detayları hatırlandığında öne çıkan çağının ötesinde “nesilden nesle anlatılan” kahraman imgesinin, yukarıdaki tanrıça göndermesinde pekiştirildiği görülmektedir. Leyla Zana’nın bir “kadın, yurttaş ve siyasetçi” olarak kendine biçtiği “görev”leri tanımlama yoluyla, bir bakıma kendini “tanrıçaların çağımızdaki ardılı” yerine koyduğu söylenebilir. Tanrıça imgesinin ilk akla getirdiği “kutsallık ve ölümsüzlük” değerlerine bu anlamda Leyla Zana’nın talip olduğu çok açıktır.

Öne çıkan “adalet” vurgusu ise, Leyla Zana’nın bu değerler dolayısıyla anlam kazanan mitsel bir “güç” kaynağını, haksız yere cezaevine girmesi sonucu içine düştüğü/düşürüldüğü “zayıf”lığın yerine ikame etmesi olarak da okumak mümkündür. Hiç kuşkusuz bu vurgu bir ulus olarak Kürtlerin mağduriyetine de bir gönderme niteliğindedir.

Leyla Zana’nın öne çıkardığı “kadın kimlikleri”ne dönük bir değerlendirme sırasında göz önünde bulundurulması gereken bir başka konu da özellikle son on yılda gelişen Kadın Hareketi’dir. Leyla Zana’nın cezaevinde geçirdiği döneme denk düşen süreçte “kadın sorunları” siyasal anlamda farkındalığın arttığı, toplumsal olarak algıların çeşitlendiği bir boyuta taşındı. Bu hem Kürt hareketi içinde, hem de genel anlamda Türkiye ölçeğinde var olan bilincin tartışılmasında itici bir rol oynadı. Ancak Leyla Zana bu gelişmelerin yarattığı yeni dinamiklerden uzak kaldı.⁶⁸

⁶⁷ Leyla Zana, **Savunma Metni**, 15 Eylül 2003, Özel Arşivi

⁶⁸ 1990’ların ikinci yarısından sonra Kürt hareketi içinde feminist bir damarın oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişmenin ilk örneği 1996’da yayınlanmaya başlayan Roza ve Jujin dergileridir. Yayın hayatını yalnızca iki yıl sürdürebilen

“Zana’nın kadın algılayışı kadın fedakardır, vefakardır, anadır, doğurur, evlatlarına bakar. Tabii çalışır, politika da yapar ama görevi öncelikle ailesine bakmaktır, toparlamaktır. Kürt hareketinde de dilini unutmamalıdır. Dilini yaymak kadının görevidir. Kültürünü yaymak kadının görevidir. Savaşta kendini fedakarca ortaya koymalıdır. Bu yönüyle Kemalist ideolojideki kadını ya da benzer ulusal mücadelelerdeki kadını andırıyor.”⁶⁹

Leyla Zana’ya yönelik bu eleştiri özellikle cezaevinden çıktığı dönemde feminist Kürt kadın hareketinden uzak durması ve DTP yapılanması sürecinde o güne kadar HADEP çatısı altında aktif görev alan önemli sayıdaki feminist kadın kitlesini dışarıda bırakmasına dayandırılıyor. Bu noktada Zana’yla kadınlardan çok erkeklerin temas etmesi sorunun kaynağı olarak gösteriliyor.

“Zana ilk beş yıl yalnızca beraber hapse girdiği milletvekilleriyle etkileşim içinde oldu. Sonuçta mücadelenin önemli süreçleri olan kongre ve konferanslardan uzak kaldı. Bu da doğal olarak bir kopukluğa neden oldu. Bu durumun olumsuz sonuçları Zana hapisten çıktıktan sonra ortaya çıktı. Başkan’ın örgütte kadın hareketini öne çıkarmasını onaylıyordu ancak bu hareketin yarattığı dinamiklerden ve bilinçten uzak ve habersiz kaldı. Bu ilk beş yıllık süreçte üç erkekle birlikte yaşamaya bana göre büyük bir handikap oluşturdu.”⁷⁰

Zana’nın yalnızca erkekler ile temasta olmasını feminist bir bilince yakınlaşmasının önünde “handikap” olarak gören Kürt kadınlarının, PKK lideri Abdullah Öcalan’ı kendilerinin feminizmle tanışmasının “aracı” olarak kabul etmeleri önemli bir çelişkiye işaret etmektedir. Mülakatlar sırasında dile getirdiğimiz bu eleştiriye yanıt şöyledir:

“Öcalan’ın söyledikleri Kürt kadının hep önünü açmıştır. Dolayısıyla Kürt feministlere yöneltilen Başkan eleştirisi yersizdir. Kürt kadın mücadelesi onunla başlamıştır. Kadınların örgüte katılımlarında töre cinayetleri, berdel ya da kan davası gibi konular ve eneset önemli nedenler arasındadır. Bu sorunlar örgütün siyasal argümanı olarak daha kadın hareketinden önce ideolojinin odağına alınmış konulardı. Örneğin dağdan 8 kişilik bir gerilla grubu bir

bu iki dergi Kürt parti ve örgütlerinin cinsiyetçi sektör tutumları nedeniyle ayrı ve güçlü bir Kürt kadın hareketine öncülük etmekten yana bir tavır sergilemişlerdir. (Nejla Açık, **a.g.m.**,s.285) Dergilerin dışında, özgün kadın sorunlarının dile getiren partiler üstü/dışı, Kürt Kadını ve Özgürlük Mücadelesi (bkz. www.rizgari.org) gibi kadın platformlarından da bahsedilebilir. Bu örgütler töreler, namus cinayetleri, anadilde eğitim gibi konuları gündeme taşıyarak Kürt kadınlarının sorunlarının tartışılmasına öncülük etmişlerdir. Kendilerini feminist olarak tanımlayan bu örgütlerin, PKK’nın Öcalan’ı “tek adam” olarak örgüt hiyerarşisinin en üstüne yerleştiren yapısına dönük güçlü bir eleştiri ya da tepki sergileyebildikleri söylenemez. Ancak bu durumun Kürt kadınları arasında feminist bilincin yaratılmasında işlevsel olduğunu da görmek gerekir. “Kendi toplumu için , insan hakları, eşitlik, siyasi temsil, tanınma isteyen kadınlar; bu hareketlilik, bu trafik içinde kendi kişisel yaşamında şunu fark ediyor. Evet toplumum için bunları talep ediyorum ama benim de kadın olarak aile içinde toplum içinde ya da yer aldığım örgüt içinde kadının da insan hakları, eşitlik ve temsil sorunu var. Kadınlar için bu politik süreç kendi haklarının da farkına varmalarına yol açtı.”(AY ile yapılan röportajdan bir alıntı)

⁶⁹ ZR ile yapılan röportaj

⁷⁰ ED ile yapılan röportaj

yerleşim yerine gelir. Bunların üçü siyasal söylemi halka anlatır, üçü gözcülük yaparsa diğer ikisi de tek tek kişilerle sosyal sorunları konuşur ve bu konulara müdahale ederdi. Kürdistan’da ensestlin varlığını PKK ortaya çıkarmıştır. Ben biliyorum ki kendi kendimize bile bu konuyu itiraf edemedik. Bir iç konuşma bile yapamazdık. Oysa örgüte katılan kadınların çoğunun başından bu tür olayların geçtiği PKK’nın açılımı sayesinde ortaya çıktı ve ilginçtir en çok Bitlis’ten gelenlerin başına ensest geldiği görüldü. Bu sorunlar örgüt içinde kadın sorunu olarak değil siyasal sorunun odağında tartışılan konular haline geldi ve çözüm için de yalnızca kadınların değil erkeklerin de sorumlulukları olduğu herkesin ilgilenmesi gereken konular olarak konuşuldu. Hareketin başında örgüte katılan kadınlar bir halkın bağımsızlığı özgürlüğü için katılırdı. Yani bir kadın olarak kadınlık bilinciyle değil. Ancak bugün biliyorum ki birçok kadın Kürt Kadın Hakları için dağa çıkıyor.”⁷¹

Kürt hareketindeki “önder” kültürünün kadınlar tarafından nasıl içselleştirildiğinin çarpıcı bir örneği olan bu ifadeler, Kürt kadınlarının PKK örgütüne katılmalarının nedenleri ve biçimleri hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. “Ensest, töre, berdel” gibi öznel sorunların çözümünün “ulusal mücadele”nin bileşeni olarak görülmesinin iki pratik sonucu ortaya çıkmaktadır. Birincisi, PKK’nın bu yolla örgüte sayıları giderek artan bir kadın desteği sağlaması, ikincisi ise kadınların sorunları ve hakları konusunda bilinç ve mücadele deneyimi kazanmasıdır. Peki aynı hareketin içindeki Leyla Zana bu kadınların deneyimlerinden ne kadar beslendi/etkilendi?

“Leyla Hanım hapiste büyüdü. Ve bu süreçte en çok büyüyen kesim dış basın oldu. Doğrusunu söylemek gerekirse Türkiye’deki hareket Zana’yı doğru dürüst sahiplenmedi. Kürt kadın hareketi de sahiplenmedi. Dışarıdaki siyaset onları biraz geride bıraktı.HADEP döneminde yöneticilik yaptım ve biliyorum ki düzgün bir şekilde bu arkadaşlara giden parti kanallı avukatlarımız olmadı. Bir iki bizim de onaylamadığımız insanlar onlarla temas kurdu ve cezaevindeki insanlar onlara kimler dokunuyorsa onlardan dışarıdaki bilgileri alıyorlar. İstedikçe kadar radyo televizyon dinle dışarıdaki yaşam farklı bir şey. Bu buradaki oluşumla arasına çok önemli bir mesafe koydu. Yalnız bırakılma hissi, onların kaile alınmadıkları fikri... bizim siyasetimiz o konuda yanlıştı.”⁷²

⁷¹ aynı yerde. PKK hareketi içinde kadın gerilla sayısının artmasının sonucu 1993 yılında PAJK adında bir kadın partisi kuruldu. PAJK, her ne kadar kendi özgürlük anlayışını “önderlik gerçeğine yaklaşmak”la sınırlandırsa da örgütte “erkek egemenliği”nin sorgulamasına da kaynaklık etti.(PAJK’ın şu anki yapılanmasının bile ‘önderliğin son savunmalarında’ verdiği talimatlarla şekillendiğine işaret edilmektedir. Ayrıntılar için bkz. “Hiyerarşi ve Devletçilik Kadın Doğasıyla Uyuşmaz,” **Özgür Kadının Sesi**, İstanbul, Yıl 5, Sayı 53, Ağustos 2004, s.5.) Bu yapı içinde faaliyete geçirilen Özgür Kadın Akademisi’nde erkek egemenliğini deşifre eden eğitimler verilmektedir. Bu eğitimi alan bir öğrencinin ifadeleri şu şekildedir: “...sistem tanımlıkça egemenliğin kişilikteki yansımaları görüldükçe dönüşümün ve değişimin ne kadar zor olduğu görülür. Erkeklik ideolojisiyle donanmış olanlarda bilinen erkek tavrından her uzaklaşma aşırı bir tepki oluşturur. Tek silah olan erkekliğin elden gideceği korkusu o kadar yoğundur ki bunun karşısında derin bir çaresizlik yaşanmaktadır...erkeği değiştirmenin zorluğu, politik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirmenin zorluğudur. Bu yüzden kendi güçsüzlüğümüz her zaman bize meydan okur. Çünkü öze dayalı bir güç sahibi değildir erkek. Sistemin avantaj olarak erkeğin önüne koyduğu aslında sadece özüne ulaşmada en büyük dezavantaj olduğu gerçeğini görmemesi bu sonuca yol açar...”(Özgür Kadın Akademisi Şehit Erdal (Engin Sincar) Eğitim Devresi Erkek Öğrencileri’nin ortak çalışmasıdır. Çalışmanın ayrıntıları için bkz. **Özgür Kadının Sesi**, İstanbul, Yıl 5, Sayı 55, Ekim 2004, s. 26-28.) PAJK 2004 yılından bu yana kendini PJAK olarak tanımlamaktadır.

⁷² ZR ile yapılan röportaj

Bu yorum oldukça yerinde görünmektedir, çünkü Zana’yla cezaevinde bir süre birlikte kalan ED’nin anlattıkları bu “sahiplenme” konusunun içerden de bir sorun olarak okunduğunu göstermektedir.

“Zana HADEP Kadın Kollarından şikayet ederdi. İlgisiz olduklarından yakındı. Örneğin her gün Avrupa’dan düzinelerce mektup gelirdi. Bir keresinde ilkokul öğrencisi bir Alman çocuğun kendisine gönderdiği mektubu göstererek ‘Bak Türkiye’den böyle bir mektup alamıyorum. Neden?’ diye sordu.”⁷³

Leyla Zana’nın cezaevindeyken bazı gelişmelerden uzak kalmasının nedenleri tartışılabilir, ancak bu çalışma açısından önem taşıyan boyut, bu gelişmelerin Zana’nın Kürt hareketi içindeki temsil değerini nasıl etkilediğidir.

“Çok haksız bir içeri giriş oldu. Bu durum Leyla Zana’nın simgesel değerini çarpıttı. Aslında daha saf daha temizdi; politikayı art niyetlerle, bireysel kariyer amaçlı, kendini yüksekte görebilecek bir yapıda girmedi. Daha mütevazıydı. Ama içerde kendisine karşı gösterilen bu yoğun ilgi gelen her heyetin onunla görüşmesi... gerçi biz de bunu yapıyorduk; 8 Mart öncesi düzenlediğimiz toplantılara avukatları aracılığı ile ondan yazılar istiyorduk Halkı ajite etmek için Leyla Zana ismini çok etkiliydi.”⁷⁴

“Kürt Hareketinin söyleminin dışarıya duyurulması konusunda Leyla Zana isminin çok etkili olduğu biliniyor. Bu etki sıradan köylü kadınlara ulaşma açısından da önemli. Örneğin Zana’yı gören kadınlar o da bizim gibi Türkçe okuma yazması yoktu...diyerek; o başardıysa biz de başarabiliriz diyorlar. Leyla Zana köylü kadınların da örgütlenebileceğinin iyi bir örneğidir. Ancak Kürt kadın hareketi için bir temsil yeteneği yoktur. Daha önce herkes için bir semboldü. Ama bugün örgütlü kadın için dağdakilerin ne söylediği Zana’nın söylediklerinden daha önemli.”⁷⁵

Leyla Zana ilk Kürt kadın milletvekili olarak politikaya girdi. Bu temsilin hiç kuşkusuz Kürt hareketinin milliyetçilik projesine olduğu kadar, Kürt kadınlarının bu projeyi sahiplenmesine de aracılık eden sembol bir değeri vardı. Geçen zaman içinde değişen koşulların ve ortaya çıkan yeni dinamiklerin, Leyla Zana’nın politik bir figür olarak hareket içindeki yerini etkileyip etkilemediğini sınamak ise ancak cezaevi süreci ertesinde mümkün oldu.

B) LEYLA ZANA VE KÜRT HAREKETİNDE “LİDERLİK” SORUNU

⁷³ ED ile yapılan röportaj

⁷⁴ ZR ile yapılan röportaj

⁷⁵ ED ile yapılan röportaj

Kürt sorununun 1990'lardaki görünümü ile bugünkü görünümü arasındaki farklılıkları anlamak, Leyla Zana'nın politik bir figür olarak çözümlenmesine yardımcı olacaktır. Türkiye 1990'ların sonuna kadar Kürt sorununu esas olarak bir terör sorunu olarak kabul etmiştir. Ancak PKK lideri Öcalan'ın 1999'da yakalanması ertesinde meydana gelen gelişmeler; Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin hız kazanması ve ABD'nin Irak' işgali, Kürt sorununun artık askeri güçle üstesinden gelinebilecek ya da kontrol altında tutulabilecek yerel ölçekli bir gerilla hareketi veçhesinden çıkmasına neden olmuştur.⁷⁶

Kürt sorununda içinde bulunduğumuz yeni dönemin en belirgin özelliği, sivillerin kitlesel eylemlerle siyaset yapma biçiminde görülmektedir. Kürt siyaseti giderek kentsel, sivil ve kitlesel bir hal almaktadır. Bu da beraberinde hareket içinde farklılaşmaları ve çok sesliliği getirmektedir. Öte yandan PKK'nın gerek ABD gerekse AB tarafından terörist örgütler listesine alınması, PKK lideri Öcalan dışında Kürtleri temsil ettiği/edeceği düşünülen başkaca politik özneler arayışını doğurmaktadır. AB yetkililerinin son dönemde Güneydoğu'ya yaptıkları ziyaretler, bu arayışı açıkça ortaya koymaktadır. Aynı arayışın gözlemlendiği Türk kamuoyunda basın yoluyla dile getirilen görüşler ise Zana'yı işaret etmektedir.

*"İmralı'daki Apo için 'Mandela olmak istiyor' denilmekteydi. Bir süre sonra afla çıkıp siyaset yapma yolunun açılacağı iddiası yoğundu. Ancak, hapiste yatan sadece Apo değil. Leyla Zana da arkadaşlarıyla birlikte, hem de daha uzun yattı. Ve illa böyle bir paralellik kurulmak isteniyorsa, Zana o role daha yakın duruyor."*⁷⁷

Leyla Zana ve arkadaşlarının Türkiye'nin AB adaylığının netleşeceği Aralık 2004 zirvesinden hemen önce cezaevinden çıkarılması bu yönlü fikirlerin yoğunluk kazanmasına zemin hazırladı. Cezaevi sonrasında çeşitli kesimlerle yaptıkları görüşmelerde, Kürt sorununun barışçıl ve demokratik bir Türkiye çerçevesinde çözümlenmesi gerektiğine vurgu yapan Leyla Zana ve arkadaşları, AKP hükümetinin temsilcilerinden de olumlu mesajlar aldı. Türkiye'deki yaygın medya da yayınlarıyla bu yaklaşımı desteklediler. Diğer yandan Kürtler de olumlu bir beklenti içine girdi:*"Ashında ilk çıktığında Leyla Hanım'ın liderliğinde bir siyasi oluşuma herkes çok sıcak bakıyordu. Ama sonra işler değişti."*⁷⁸

⁷⁶ Fatih Yaşlı, "Kürt/Türk Sorunu:Bugüne Dair Bir Analiz", **Birikim**, Ocak 2006, s.37-40

⁷⁷ Güneri Civaoglu, **Milliyet**, 15 Ekim 2004

⁷⁸ ZR ile yapılan röportaj

Peki ne oldu da *işler değişti*? Bu noktada Leyla Zana ve Kürt siyasi hareketinin son otuz yılına yön veren PKK lideri Abdullah Öcalan arasındaki ilişkinin ayrıntıları önemli ipuçları taşımaktadır. Aslında Leyla Zana, öteden beri Kürt sorununun çözümüne dönük bir muhatap arayışında tek ve mutlak lider Abdullah Öcalan'ı işaret etmekteydi. Tutukluluğu süresince, aralarında ABD ve Avrupa Devlet Başkanlarının da olduğu birçok kişiye yazdığı mektuplarda bu mesajı açıkça veriyordu.

*“Unutulmamalıdır ki, Afrika Ulusal kongresi Başkanı Mandela da demokratik kanallar açılmadığı için şiddete başvurmak zorunda kalmış ve bir zamanlar tüm dünyada terörist olarak ilan edilmişti. Oysa şimdi devlet başkanı. Daha düne kadar terörist sayılan ETA ve İRA da bugün terörist sayılmıyor...Ancak PKK lideri Öcalan terörist sayılıyor.”*⁷⁹

Leyla Zana'nın bu çabalarının Abdullah Öcalan tarafından desteklendiği, daha da ötesinde, Öcalan'ın açıkça Zana'dan taleplerde bulunduğu görüldü.

*“Avrupa'nın niyeti farklı. Avrupa bizi pazarlamaya çalışıyor. Leyla da bu ödülleri (Sakharov Ödülü) almasın... Onlara(Avrupalılara) mektup yazmalı, beni kullanarak paçayı kurtarmaya çalışıyorsunuz demeli.”*⁸⁰

*“Avrupa iki yüzlüdür.Avrupa'ya şunu diyecekler. Benim örgüt kimliğim var.Ya terör listesinden çıkaracaksınız, ya kabul edeceksiniz. Olmazsa ödülünüzü almam. Kürt halkını sattınız desin”*⁸¹

*“Bu süreçte tek yiğitlik yapan namuslu ses Leyla oldu. Sizin yaşınızda çocukları var. Görev almayabilir de. Ama siyasi mücadele yap diyorum. Legal demokratik alanda sözcülüğümü yapsın diyorum.”*⁸²

Leyla Zana'nın her yaptığı ve söylediğinin arkasındaki gerçek iradenin Abdullah Öcalan olduğuna ilişkin yargıyı pekiştiren bu sözler, Leyla Zana'nın politik bir figür olarak hareket içindeki yerini ve sınırlarını da doğrudan etkilemekteydi. Ancak işaret edilen adreste, Avrupa Parlamentosu'nda, 14 Ekim 2004 tarihinde Leyla Zana'nın yaptığı konuşmada bu talepler yer almadı.

“Birinci çağrım halkımın, ülkenin ve demokratik kamuoyunun beklentilerine yanıt olmak namus ve onur borcumdur, karşılıksızdır.İkinci çağrım; Türkiye'yedir. Kürtler, sorunun Türkiye'nin coğrafi bütünlüğü içinde barışçıl çözümünde kararlıdır. Cumhuriyet'in kurucu

⁷⁹ Leyla Zana, **ABD Başkanı Clinton'a yazdığı mektup**, 25 Kasım 1998, Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevi, Özel Arşiv

⁸⁰ Abdullah Öcalan, 17 Mart 2004 tarihli Görüşme notlarından, **Özgür Halk Gazetesi**

⁸¹ Abdullah Öcalan, 7 Nisan 2004, **aynı yerde**

⁸² Abdullah Öcalan, 22 Mayıs 2004, **aynı yerde**

asli unsurudurlar. Türkiye Cumhuriyeti'ni sembolize eden tüm değerlere saygılıdırlar. Ancak hükümet Kürtlerin diyaloga açık ve içtenlikli girişimlerini anlamamakta ısrarlı görünmektedir. Barışçıl çözüm gündeme alınmadığı sürece hangi parti iktidarda olursa olsun önceki partiler gibi erimeye mahkum olacaktır. Evrensel hukuka uygun yeni demokratik bir anayasa yapılmalıdır. Bu anayasada Kürtler, çoğunluğun ögesi olarak tanınmalı ve güvenceye alınmalıdır. Üçüncü çağrım; doğru olan önce sorunu adlandırmak, sonra da tanımak ve tanımlamaktır. Adlandırılmayan, tanımlanmayan her şey kimliksizdir. Yok sayılıyor demektir. Dünyadan beklenen, bu iradeye saygı duymak ve uluslararası ilişkilerde pazarlık konusu dışında tutmaktır. Soruna insani ve vicdani yaklaşılmadığı sürece bölge ve dünya barışını tehdit eden potansiyel bir risk olmaya devam edecektir. Dördüncü çağrım; demokratik kamuoyu ve barış savunucularınadır. Yalnız barışı savunmak ve barışsever olmak barışı getirmiyor. Nerede savaş varsa orada barış savaşçısı olmalı ve örgütlenmeliyiz. Son çağrım Kürtleredir. Yaşadıkları her coğrafyada demokrasi mücadelesi veren Kürtler önce kendi içlerinde barışık, demokrat, özgürlükçü ve birlik olmalıdır. Değerlere karşılıklı saygı olmadan dayanışma, dayanışma olmadan birlik, birlik olmadan güç, güç olmadan barış sağlanamaz. Bilinmelidir ki; kurtlar sofrasındaki Kürtlerden herkes kendi Kürdünü yaratmak istiyor. Bunu önlemenin tek yolu; içte birlik, içte barış, karşılıklı dayanışma ve temiz siyasettir.”⁸³

Leyla Zana bu konuşmayla bir bakıma ilk kez kendinden beklenenleri yerine getirmede. Ne Abdullah Öcalan'ın serbest bırakılmasına, ne de Avrupa'nın terör listesinde yer alan PKK'nın durumuna ilişkin bir tek cümle etmedi. Onun yerine demokratik ve barışçıl bir çözüm için kimlerin ne yapması gerektiğini vurgularken, “birlik, dayanışma ve barış”tan uzak tavırlarını eleştirdiği Kürtleri de çözümsüzlüğün parçası olarak vurguladı.

Bu tavır kimileri tarafından Leyla Zana'nın “iki arada, bir derede” kalması olarak yorumlandı. Çünkü Türk kamuoyu Leyla Zana'nın söylediği, “Kürtler Türkiye Cumhuriyeti devletinin asli unsurudur” sözlerini beklentilerine ters bulurken; kimi Kürt çevreleri de, söylemediklerini beklentilerinin yanıtızsız kalması olarak değerlendirdi.

“Bu ilk ziyaretti ama son ziyaret olmayacağı kesin. Bundan sonra da farklı girişimler temaslar olacaktır. Önemli olan, kitle gücünün yarattığı siyasal değerleri ve onun ağırlığını uluslararası alanda temsil edebilmektir. Daha da önemlisi, demokratik halk gücünden, onun siyasal anlayış ve kimliğinden yabancılaştırmadan Kürtleri temsil edebilmektir. Bu güç ve potansiyel var. Çünkü bu süreç, başta Avrupa olmak üzere, küresel güçlerin Kürtler ve halk gerçekliğini daha yakından görmelerini sağladı. Böyle bir zeminde, elit, ayrıksı bir anlayışla hareket edilmez, demokratik halkçı nitelikler korunarak diplomasi yapılabilirse; daha da

⁸³ Leyla Zana 14 Ekim 2005 tarihinde 1995 yılında aldığı Sakhorov ödülü dolayısıyla (ödülü aldığı tarihte cezaevinde olduğundan) Avrupa Parlamentosu'nda bir konuşma yaptı. Bu konuşma metninin detayları için bkz. http://www.ydicagri.com/Sayilar/083halklar_zana.htm 24 02 2006

önemlisi, Avrupa'nın ince hesaplarına, parçalayıcı, tasfiye edici tuzaklarına düşülmezse, başarmak ve başarılı bir diplomasi yürütmek mümkün.”⁸⁴

Leyla Zana bugüne kadar “köylü” imajıyla son Kürt isyanının “ezilen” tabanının adeta bir *ikonu* olarak kabul görmüştü. Ancak Avrupa Parlamentosu’nda yaptığı konuşma bu temsilin terki anlamına gelebilecek, “*elit, ayrıksı*” bir tavır olarak değerlendirildi. Öte yandan kaleme alınan bir diğer yazı ise rahatsızlığın bir başka nedenine işaret ediyordu.

“Politika elbette oç alma işi veya sanatı değildir. Ama oç almayı akla getirmeyecek, düşmanlarını bile affedecek bir konuma gelmek için, önce zafer kazanmak gerekiyor. Ortada kazanımlardan söz edilse de, henüz bir zafer yok. O nedenle sözün doğrusu: ‘Öç almayı unut, ama Öcalan’ı unutma’ olmalıdır.”⁸⁵

Zana “*tabanından kopmak ve unutmak*” yoluyla “*elit ve ayrıksı*” bir tavır içine girdiği eleştirisinin yanında, bazı Kürt çevreleri tarafından “*fotojenik diye ön planda*”⁸⁶ sözleriyle de dışlandı. Bir taraf Zana’yı mücadeleyi başlatan ve bugünkü kazanımların sahibi “köylü” kitesinden uzaklaşmakla suçlarken, diğer taraf da Zana’yı “yeterince kentli” bulmamaktaydı.

“Kürtler tarih boyunca çok iyi hayvan yetiştiriciliği yaptılar, yapıyorlar ancak geliştirdikleri kaç peynir türü var? Hollandalılar iyi besici değillerdi ama bir sürü peynir türü geliştirdiler. Bu siyasi kültür zamanla ve geniş açılımla elde edilecek bir şeydir. Bir köylü hareketinin kentli hareketine dönüşmesi mümkün değildir. Bunu aşagılamak için söylemiyorum, sadece durum tespiti yapıyorum.”⁸⁷

Leyla Zana cezaevinden çıkar çıkmaz yoğun bir siyasi gündemin ortasına düştü. Arkadaşları Orhan Doğan, Hatip Dicle ve Selim Sadak’la birlikte Türkiye’nin dört bir tarafını dolaştı. Bu süreçte meydanlarda öne çıkan ve grubun lideri olarak görülen isim Leyla Zana oldu. Sonuçta PKK lideri Abdullah Öcalan’ın da uzun süredir “*misyonunu tam anlamıyla yerine getirmemekle*” suçladığı DEHAP fesh edilerek yerine DTP kuruldu. Ancak kadınlara yüzde kırk kota uygulamayı tüzüğüne alan ve eşbaşkanı bir kadın(Aysel Tuğluk) olan bu partide Leyla Zana görev almadı. Bunun nedeni hakkında hâlâ süren siyasi yasaklar olarak gösterildi.

⁸⁴ **Özgür Politika Gazetesi**, 16 Ekim 2004

⁸⁵ İrfan Cüre, **aynı yerde**

⁸⁶ Serbesti Dergisi’nin Genel Yayın Yönetmeni Ümit Fırat’ın başını çektiği bir grup Avrupa’da bazı basın-yayın organlarında yayınlanmak üzere bir bildiri hazırladı. Bu bildiride Kürtleri’in bağımsızlık da dahil birçok talepleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti adreslenerek duyuruldu. Bildiri Avrupa basınında ilk yayınlandığında altında imzası olanlar arasında Leyla Zana da vardı. Ancak Zana daha sonra yaptığı açıklamada bu bildiriye imza atmadığını, “Bir yanlış anlama...”dan kaynaklandığını açıkladı. Bu süreç ertesinde yazılı medyada Fırat’ın Zana için “Fotojenik olduğu için öne çıkıyor” sözleri yer aldı.

⁸⁷ Ümit Fırat, **Aksiyon Haftalık Haber** Dergisi, Sayı.575, 12 12 2005

Ancak, Leyla Zana adeta *ortadan kaybolarak* , bu siyasi yasakların ötesine geçen bir suskunluğa gömüldü. Hem yurt dışından, hem de Türkiye’den kendisiyle görüşmek isteyenlerin yoğun taleplerinin hiçbirine yanıt vermedi. Bu tutum sonucu merak edilenlerin yanıtı hep başkalarının söylediklerinde arandı.⁸⁸

“Ortalıkta lider figürü olarak Leyla Zana var ama Leyla Zana ile ilgili de o kadar bilinmedik şey var ki! Eğer bilsem söylentilere inanmayacağım. Kim bu Leyla Zana, ne yer ne içer? İnsan olarak nasıl biridir? Nasıl yaşar? Neye kızar? Çocukları ile arası nasıldır? Hapiste nasıl acılar çekmiştir? Bu acılar, aile yaşantısına nasıl yansımıştır? Arkadan birileri mi ittirmektedir? Kadın olmasının aşılacağı 'mağduriyet' duygusundan yararlanmak isteyen birileri mi vardır? Eğer partinin başına geçerse, hep 'barıştan' yana mı olacaktır? Kürt kimliğini, Türk kimliği ile nasıl örtüştürmektedir? 'Barış' çağrısı içeride bir yerlerden mi gelmektedir, yoksa hâlâ kalbinde 'nefreti' taşımakta mıdır? Merak ediyorum bu soruların yanıtlarını. Ama o, bu konularda 'sır' vermeyen bir tavır içinde... Leyla Zana ortaya çıkıp, kendini şeffaflaştırmadığı sürece, onun Zana'nın sadece kadın olduğu için öne itilen bir figür iddiasına inanmaktan başka yapacak bir şey yok. 'Kürt hareketi' demokratik bir platforma sağlıklı bir şekilde akmak, siyasi mücadeleye girmek istiyorsa, önce Leyla Zana'yı şeffaflaştırmak zorunda. Bunu yapmadığı sürece, Leyla Zana'nın bir piyon olarak görülme olasılığı çok yüksek.”⁸⁹

Leyla Zana’ya ilişkin özellikle son iki yıldaki gelişmeleri izleyen herkesin sorduğu soruların hala yanıtızsız kalması akla iki şeyi getirmektedir: Birincisi Leyla Zana’nın zaten varolan bilgiler üzerinden şekillenen imajını onayladığı, ikincisi ise bu merakın nedeni olarak ortaya çıkan “liderlik” konumundan uzak durmayı tercih ettiğidir. Peki bu tespitlerden hangisi doğru? Cezaevi sürecinde Leyla Zana ile aynı koğuştan paylaşılan ED’nin yanıtı şöyle:

“Cezaevinde çıkınca siyasette aktif rol almak istemediğinden bahsediyordu. Yani mücadele içinde yer alacağını ancak ön planda olmak istemediğini söylüyordu. Başkan Avrupa’dan sorumlu olmasını istedi ama kabul etmedi. Ama Avrupa da kolay değil tabii. Zaten Avrupa Parlamentosu’nda ‘Türkiye’de işkence yoktur’ demekle büyük bir gaf yaptı. Bu da ona ders oldu. Ayağını yere daha sağlam basması ne söyleyeceği konusunda daha hazırlıklı olması gerektiğini gördü ve geri çekildi.”

Bu konuda Kürt siyasal hareketinin içinden bir başka kadının yorumu ise şöyle:

⁸⁸Leyla Zana’nın bu suskunluk döneminde hakkındaki haberler Mehdi Zana’nın ağzından yayınlandı.Mehdi Zana on yılı aşkın bir sürenin ertesinde, Leyla Zana cezaevinden çıktıktan sonra Türkiye’ye döndü. Nursun Erel’le yaptığı röportajda Diyarbakır’da bir ev tuttıklarını ve yıllardır ayrı kalan aile fertlerinin artık bu evde birlikte yaşayacaklarını açıkladı. Bu süreçte dikkat çekici olan Abdullah Öcalan ve Mehdi Zana arasında Leyla Zana üzerinden gelişen diyaloglardır. Örneğin; Öcalan’ın Leyla Zana’ya ilişkin “...kocasıyla ilişkisini dondursun.O adamı kullanmak istiyorlar. ABD’ye gitti.Bir gün Fransa’da, bir gün İsveç’te.Ajan demiyorum ama ne yaptığı belli değil.” sözleri (bkz. http://www.ydicagri.com/Sayilar/083halklar_zana.htm) ertesinde Mehdi Zana verdiği röportajda şöyle demektedir: “Abdullah’ın İmralı’dan karışmaması lazım.Talimat vermemesi lazım. Bir parti eğer cezaevlerinden, şuradan buradan talimat alıyorsa, parti değil başka bir şeydir. Leyla da böyle düşünüyor.”(bkz. <http://www.tercumangazete.com/gnd101.html>)

⁸⁹ Ali Atif Bir bu konuyu köşesine iki ayrı tarihte taşıdı.Daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tempoergisi.com.tr/kose/ali_atif_bir/06665 24 02 2006

“Leyla Zana’nın bundan sonra temsil yeteneğinin kalmadığını düşünüyorum. O rüya bitti. Ancak barış için bir çaba harcarsa bilmem ama...zaten kendi isteği de yok, böyle bir arzusu heyecanı olduğunu sanmıyorum. Ancak kendi isteğiyle bu işten vazgeçti de denilemez. İşin ne kadar zor olduğunu, ne kadar ona bağlı olmadığını gördü. Kürtler çok genişledi, genişlediği oranda da çeşitlendi. Kürt hareketi lidere bağlı bir hareket bu lider de Öcalan ama öte yandan da bilinç öyle bir düzeye geldi ki, kimse lidere de tahammül edemiyor”⁹⁰

Leyla Zana’nın kendisi de gerçekten Kürt hareketi içindeki misyonunun bittiğini düşünüyor mu? Tıpkı diğer sorular gibi, bu sorunun yanıtı da Leyla Zana’da saklı. Bu çalışma sonucunda gelinen nokta gösteriyor ki Leyla Zana’nın Kürt siyasal hareketi içindeki varlığı, bugüne kadar başkaca siyasal projelerde de deneyimlenen, kadının siyasal alandaki temsilinin dayandırıldığı ataerkil düzenin toplumsal cinsiyet kodları üzerinden ancak mümkün ve meşru olabildi. Bu da Leyla Zana temsilinin anlamını olduğu gibi sınırını da belirledi. Leyla Zana’nın “ezilen” i temsil ettiği oranda artan sembolik değeri, söz konusu siyasal alanda “güç”ün temsil edildiği iktidar olduğunda işlevselliğini yitirdi. Bu araştırmanın izini sürdüğü ayrıntılar da zaten Leyla Zana’nın, geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarının dışında bir “kadın kimliği”ne sahip çıkmamakla içinde bulunduğu siyasal harekette kendini iktidarın neresinde konumlandığına ipuçlarını veriyor. Leyla Zana’nın “liderlik” dolayısıyla iktidarla arasına koyduğu mesafe ise en son tahlilde kadını iktidarın dışında ve uzağında konumlandıran ataerkil sistemin içselleştirilmiş hegemonik etkilerini taşıyor.

⁹⁰ ZR ile yapılan röportaj

SONUÇ

Bu çalışmaya temel olan metaryaller Leyla Zana'nın politik kimliğini "barış" çerçevesinde anlamlandırıldığını göstermektedir. Zana'nın bu tutumu kadını pasif kurban ve yardıma muhtaç biri olarak tasavvur eden idealleştirilmiş erkeklik imgesinin onaylanması sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle, daha hakkındaki "liderlik" tartışmalarından önce Zana kendi eliyle, eşit haklı siyasal bir aktör olarak tanınmasının ve kabul edilmesinin önüne geçmektedir.

Aslında Zana'nın bu tercihi çalışmanın başında yer verdiğimiz "Küçük Kara Balık" masalındaki "kara efsane" hatırlandığında, bir tutarlılığa işaret etmektedir. Bu masalda "*Nice tuzaklar, girdaplar, şelaleler aşan, nice engellere, baskılara göğüs geren, direnen ve direndikçe engin sulara sığmayan*" kara efsanenin çabalarının ödülü "*nesilden nesle, dilden dile anlatılan*" bir efsane olmaktır. Leyla Zana gerek Kürtler arasında, gerekse dünyada ulaştığı ünle bir anlamda bu ödülü çoktan almış görünmektedir. Geriye ise sadece bu ünü korumak, ya da başka bir ifadeyle riske atacak mücadeleler içine girmemek kalmaktadır.

Öte yandan Leyla Zana'nın harekete "davet" ediliş biçimi zaten bu tercihi koşullayan bir nitelik taşımaktadır. Bir kadın olarak "mağduriyeti"nin temsilindeki işlevselliği, sözkonusu ancak "güç"ün temsil edilebileceği siyasal iktidar olduğunda değerini yitirmiştir.

Son tahlilde Kürt siyasal hareketinde bugün gelinen nokta, Leyla Zana'nın çıkışına ivme kazandıran tabanın, toplumun "köylü" alt tabakasından, "kentli" üst tabakasına evrildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla Kürt hareketindeki "liderlik" arayışı da başka ve yeni tabanına uygun alternatifler yaratacaktır.

KAYNAKÇA

- *Altuntaş,Nezahat,**Türkiye’de Etnik Kimlik,Din-Mezhep ve Siyaset**,Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2002
- *Anthias,Floya,**Racialized Boundries:Race,Nation,Gender,Colour and Class**, Routledge, London, 1992
- *Bayrak, Mehmet, **Geçmişten Günümüze Kürt Kadını**, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 2002.
- *Bora, Aksu, Günal, Asena, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul, B.1, İletişim Yayınları,2002
- *Bruinessen,Martin, **Kürdistan Üzerine Yazılar**,İstanbul, İletişim Yayınları, 1992
- *Buldan, Nejdet, **PKK’de Kadın Olmak**, İstanbul, Doz Yayınları, Eylül 2004.
- *Butler, Judith, **İktidarın Psşik Yaşamı:Tâbiyet Üzerine Teoriler**,çev Fatma Tütüncü, Ayrıntı Yayınları, 2005
- *Connell, R.W., **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998
- *Cockburn,Cynthia,**The Space Between Us:Negotiating Gender and National Identities in Conflict**, London,1998
- * Heckmann, Lale Yalçın, van Gelder Pauline , “Kürt Kadınlarının İmajı”, **Birikim**, sayı 119, Mart 1999
- * Kandiyoti, Deniz, **Cariyeler,Bacılar ve Yurttaşlar**, çev Aksu Bora, İstanbul, Metis,1997
- *Mojob, Shahrzad, **Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Avesta Yayınları, 2005.
- *Karabağ, Berfin, **Kadının Macerası**, İstanbul, Peri Yayınları, Ocak 2005.
- *Karakoyunlu, Arzu, “Kadının Sömürülmesi ve Özgürleşme Süreci”, **Özgür Bilim Bilimsel Kültürel Dergi**, Ankara, Sayı:3, Şubat 1994.
- ***Kürt Solu: Kadın Dosyası**, Newroz Kitap Dizisi, İstanbul, Gün Yayıncılık, Eylül 2003.
- * Mc Clintock, Anne, “No Longer in a Future Heaven:Gender Race and Nationalism”, **Dangerous Liaisons:Gender, Nation and Postcolonial Perspectives**, Minneapolis, University of Minnesota Pres, 1997

- * Moghadam, Valentine M., **Gender and National Identity : Women and Politics in Muslim Societies** , Atlantic Hughlands,London
- *Nikitin, Bazil, **Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, İstanbul cilt1,2, B.4, Deng Yayınları, 1994
- *Öcalan, Abdullah, **PKK Olağanüstü 7.Kongresine Sunulan Politik Rapor**, İstanbul, Mem Yayınları, 2000
- *Öcalan, Abdullah, Sosyal Devrim ve Yeni Yaşam, İstanbul, Çetin Yayınları, 2005
- ***Özgür Kadının Sesi**, İstanbul,Yıl 5, S.51,53, 2004
- *Sancar, Serpil, “Türkler/Kürtler, Anneler ve Siyaset: Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler Üzerine Bir Yorum”, **Toplum ve Bilim**, Güz, 2001
- *Tekeli, Şirin, “Türkiye Aydınlanması Kadınlar Nasıl Baktı?”, **Türkiye’de Aydınlanma Hareketi Dünü, Bugünü, Sorunları: 25-26 nisan 1997 Strazburg Sempozyumu Serve Tanilli’ye Saygı**, İstanbul, B.3, Adam Yayınları, 2000
- *Tekin, Ayşe, **Ortak Kimlik ve Farklılıklarımız**, Kadın Araştırmaları Dergisi,2003
- * **Vatan, Millet, Kadınlar**, (der.) A. G. Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- * Wedel, Heidi, **Siyaset ve Cinsiyet**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001
- *Wilson, Fiona, Ethnicity, **Gender, and the Subversion of Nationalism**, F. Cass in association with th London ;Portlan, 1995
- * Yeğenoğlu, Meyda, **Sömürgeci Fanteziler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003
- *Yıldız, Kerim-Sinha Archana, **Kürt Kadın Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi Açıklama ve Yorumlama**, İstanbul, Belge Yayınları, Ağustos 2005
- *Yuval-Davis, Nira, **Cinsiyet ve Millet**, İletişim,İstanbul 2003
- *Yüksel, Metin, **Diversity Feminism in Turkey in 1990s**, The Department of Political Science, Ankara,2003
- * Yaşlı, Fatih, “Kürt/Türk Sorunu:Bugüne Dair Bir Analiz”, **Birikim**,Ocak 2006,
- *Zihnioğlu,Yaprak, **Kadımsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003

Gazeteler/Dergiler

- *Hürriyet Gazetesi
- *Milliyet Gazetesi
- *Radikal Gazetesi
- *Aksiyon Haber Dergisi
- *Özgür Gündem Gazetesi

*Özgür Halk Gazetesi

İnternet Adresleri

* <http://www.network54.com/Forum/277459/thread/1101393373/last-1101418227/>

* [http://www.network54.com/Forum,](http://www.network54.com/Forum/)

*[http://www.tercumangazete.com/gnd101.html,](http://www.tercumangazete.com/gnd101.html)

*[http://www.kurdistan.org/Leyla/weakness.html,](http://www.kurdistan.org/Leyla/weakness.html)

*<http://www.kurdistan.org/Leyla/hansch.html>

* <http://www.kurdistan.org/Leyla/fastfoto.html>

*<http://www.bianet.org/diger/makale6488.htm>

*http://www.ydicagri.com/Sayilar/083halklar_zana.htm

*http://www.tempodergisi.com.tr/kose/ali_atif_bir/06665

EKLER

Ek 1

28 Mart 2003

Ankara Merkez Kapalı Cezaevi

Sayın Yargıçlar,

Yıllar sonra yeniden karşınızdayız. Bu kez, farklı bir dönemde ve farklı yargıçlar karşısında yeniden yargılanıyoruz. Yeniden yargılanıyor olmak elbette çok anlamlı; ancak bundan da önemli ve anlamlı olan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına göre, iade-i muhakemenin yasal bir kuruma dönüşmüş olmasıdır. Bu süreçte pay sahibi olmak, bizleri onurlandıran bir başka nedendir. Çünkü; bedel ve emek kavramlarıyla ifade edilebilen bütün kazanımların kalıcı olduğuna içtenlikle inanıyorum. Bu samimiyetle, yargılamanın, demokratikleşme yolunda atılmış değerli bir adım olmasını diliyorum.

Hükümlülüğümüzün onuncu yılında yeniden yargılanırken; başta bizler, siz sayın yargıçlar, değerli basın emekçileri, izleyenler, kısaca hepimiz ve tüm Türkiye'nin bir demokrasi sınavından geçmekte olduğunu anımsatmak istiyorum. Bu bakımdan yargısal süreç, öncelikle bireysel özgürlüklerimizi ilgilendiriyor gibi görünse de, özünde, ortak geleceğimizi ilgilendirmektedir. Yargılama sırasındaki tutum ve sonunda alınacak kararlar, ya demokrasi sınavında geçer bir not alarak, bu yolda iyi bir performans sergilemiş olacağız ya da demokrasi özürülü ülkeler listesindeki yerimizi korumaya devam edeceğiz. Bu nedenle yargıçlar kurulundan beklenen, tarihsel olduğuna inandığımız bir adli hatayı sadece düzeltmek değil, hukukun evrensel standartlarına ulaşarak içselleştirmektir.

Bizler açısından sorun; bireysel özgürlük olsaydı, bu süreci Türkiye'de karşılamaz, gönüllü sürgün hakkını da kullanabilirdik. Sorun, farklı halkların, renklerin, dillerin ve dinlerin birlikte halaya durduğu, dostluk rüzgarlarının estiği, demokratik bir ülkede kardeşçe yaşama erdemini gösterebilmektir. Bu sebeple, sorun, kişisel özgürlüklerimizden de daha önemli ve daha derin anlamlar ifade etmektedir. Dolayısıyla, demokratik kamuoyunun gözü üzerimizdedir. Bizim derken, sadece kendimi ve arkadaşlarımı değil, tüm Türkiye'yi kastettiğim sanırım anlaşılmalıdır. Ne yazık ki, tüm zamanlarda barış, kardeşlik ve hukuk adına verilen mücadeleler cezaevi ve mahkumiyet anılarıyla son bulmuştur. Bedel ödendiği içindir ki, tutsak, tutuklu ya da hükümlü –adına ne denirse densin- özgürlükten yoksunluk

dokunulmaz, kutsal ve cazibe merkezli bir süreçtir. Ancak, uğruna yıllardır bedel ödediğimiz, bazı değer ve amaçlar özgürlüğümüzden de önemli, hatta paha biçilmezdir. Çünkü, o değerlerin merkezinde ortak vatanda, gönüllü birliktelik halinde, eşit, özgür ve kardeşçe yaşama kararlılığı vardır. Bu kararlılıkta, ben, biz yok, hepimiz varız. Bu nedenle, yargılama sonunda “*Türkiye’de de yargıçlar var*” denilmesi yetinilecek bir söylem değildir. Bu dava sonunda Türkiye’de iç barış, hukuk, bağımsız yargı, kardeşlik, hoşgörü ve özgür düşünce de var denilebilmelidir. Bu özlemlere ulaşıldığı ölçüde yeniden yargılanıyor olmak, anlam ve değer kazanacaktır.

Sayın Yargıçlar,

Dokuz yıl önce de bu kürsüdeydik. Karşınıza, siyasal iktidar tarafından yargılamadan aylarca önce verilmiş bir siyasal hükümle çıkarılmıştık. Arkadaşlarım yeterince vurguladığından, ayrıntıya girmiyorum. Hüküm üç sözcükten oluşmuş ve yazılı-görsel tüm medyada da ilan edilmişti: “*PKK’yi meclisten attık.*” Bu ilandan sonra, beklenen tek şey vardı: Gerekçeli yargısal hükmü okumak. Hiç unutmuyorum, 8 Aralık 1994 tarihli karar duruşmasında, sayın mahkeme başkanı, son sözlerimiz alındıktan sonra, notlarına uzanarak; “*Şimdiye kadar siz konuştunuz artık konuşma sırası bizde*” demişti. Bunu söylerken neler hissettiğini tahmin etmek zor değildi. Yargıçlık sınırını aşan bu yaklaşımın nelerden beslendiğini de kuşkusuz tahmin edebiliyorduk. Bu nedenle, o tutumu çok iyi anlamış ve anlayışla karşılama nezaketinde bulunmuştuk. Aylarca hatta yıllarca süren karalama kampanyaları, asılsız suçlamalar, iddia ve söylentilerin etkileri hem siyasal hem de sosyal yaşama damgasını vurmuştu. Yasama, yürütme ve yargı kavramları demokrasiyi, yargı tarafsızlık ve bağımsızlığını, şiddete dayanmayan özgür düşünceyi ve barışı zehirleyen bir baldıran kokteyline dönüşmüştü.

Yargı isteseydi de, o ilana aykırı bir karar veremezdi. Siyasal hükümle eşitlenen ya da onu doğrulayan bir karar vermemek, bizimle aynı yazgıyı paylaşmak anlamına gelebilirdi. Bunu görmemek bizler açısından körlük ya da saflık olurdu. Bugün ise; geride bıraktığımız yılların Türkiye’de pek çok şeyi değiştirdiğini ve farklı bir dönemde olduğumuzu düşünüyorum. Demokratikleşme süreci tümünden tamamlanmamış olmakla birlikte, demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmakta olduğunu düşünüyorum. Bu bakımdan, yeniden yargılama sürecinin bu değişim ve demokratikleşme ruhuna uyumlu olmasını diliyorum.

Dokuz yıl önce bu kürsüdeyken, ülkenin bir yanı kan revan içindeydi. Çatışmalı ortamın yarattığı siyasal ve toplumsal gerilim, siyasetçilerin popülist politikalarıyla daha da artıyordu. Çocukların, kadınların ve anaların feryadı duyulmuyordu. Ağıtlar ve cenazeler, yurdun dört bir yanına dağılarak, birer linç gösterilerine dönüyordu. Şiddet ve kanla beslenen politikalar, akla, bilime, sağduyu ve hoşgörüyü egemen kılınmıştı. Kör, sağır ve dilsizler diyalogu vardı adeta.

İşte böylesine gergin bir atmosferde acılı bir bölgeden, acılar çekerek adeta acılarla yoğrularak parlamentoya gelmişim. Her ne pahasına olursa olsun, vazgeçilmez biricik hedefimiz vardı: Kardeş kanını durdurmak için bir şeyler yapmak, acının, sevgi ve kardeşliğin dili olmak. Parlamento kürsüsünde “*Türk ve Kürt halkının kardeşliği için yemin ediyorum*” derken de bu içtenlik ve inançla yemin etmişim. Sadece ama sadece bir an tahammül

edilebilseydi, içtenliğim ve ne yapmak istediğim belki de anlaşılabilirdi. Ancak ne söylediğim anlaşılmadan, anlaşılacak istenmeden susturuldu. Aslında şahsıma duyulan öfke seli, mazlum bir halkın değerlerine, yıllarca bastırılmış duygularına ve susturulmuş çığlıklarına teğet çızıyordu. Genel kuruldaki gürültü, bağırış ve itirazlar gelecekteki kötü günlerin ayak sesleri gibiydi. Oysaki ben, yalnızca, kardeş halkın dili ve yüreğiyle, ülkenin kalbinde, barış içinde, hep birlikte yaşama istek ve arzusunu duyurma heyecanını taşıyordum. Ne yazık ki, o gün bizler açısından her şey bitmiş, bitirilmişti, deyim yerindeyse “*ipimiz çekilmişti.*”

Yıllar önce adı en az içeriği kadar çarpıcı olan bir kitap okumuştum: “*Önce kadınları vurun*”. Kitap ismini, Alman İstihbarat Başkanlığı’nın bağlı birimlere emir, diğer ülke istihbaratlarına da bilgi notu niteliğinde gönderdiği bir yazıdan alıyordu. On yıllar süren geniş kapsamlı, yoğun araştırmaların ürünü olan bu belgeye göre, nerede bir toplumsal muhalefet varsa, orada önce kadınlar vurulmalıydı. Çünkü önce vurulan kadın aynı zamanda önce vurulan erkek ve vurulan toplum demektir. Yine bu kitaba göre; toplumsal muhalefeti püskürtmenin, geriletmenin ya da ezmenin yolu o muhalefette bir biçimde yer alan kadına yönelmekten geçer. Vurmak, kuşkusuz her zaman fiziksel anlamda yok etmek değildir. Toplumsal muhalefetin derinliğine, sempatisine ve yayılma hızına göre, vuruşun şekli ve aracı da değişiyordu. 1988’de gözaltına alındığımda da sorguculardan bunu duymuştum: “*Sizi vurursak geriye bir şey kalmaz*” demişti sorgucu... Yemin sonrası gelişmeler ve yıllar önce bizi ilk duruşmaya çıkararak nedenler ise; boynumuza atılmak istenen ipin, önceden örülmüş ilmekleriydi sadece...

Şiddeti savunmakla suçlandık ama inandırıcı hiçbir kanıt sunulmadı. Hiçbir zaman ve zeminde ırkçılık ve savaş çıkırtkanlığı yapmadığımız halde şiddetin hedefi haline geldik. Üyelerimiz tutuklandı, işkencelere maruz bırakıldı. Arkadaşlarımız öldürüldü. Parti binalarımız bombalandı. Partilerimiz kapatıldı. Yargılamanın hiçbir aşamasında, düşüncelerimizi içeren hiçbir belge bütünlüklü olarak sunulmadı. Çarpıtılan, kime ait olduğu saptanmayan pek çok düşüncenin bizlere ait olduğu iddia edildi. Kanıtsız süren bir yargılamada, kanıt sunmamıza da olanak sağlanmadı. Ayrılıkçı ve bölücü olmadığımız halde, sürekli bu sıfatla anıldık. Özce bizi olduğumuz gibi değil, görmek istedikleri gibi sundular. Ve bu sunuma uygun koşullanan bir süreç sonunda mahkum edildik. Bunları aklanmak için değil, sadece ve sadece anlaşılacak için ifade ettiğimi özellikle vurgulamak isterim. Bu süreç yaşanacaktı, yaşandı ve yaşadık. Bizler demokrasi, barış ve kardeşlik adına bedel ödemiş olduk, olacağız. Karar sürecinde olanlar, görevlerini belki de ödüllendirilerek yapmış oldular. Dönemin siyasetçileri de önce zafer sarhoşluğuna kapılıp bulutlar üzerinde uçtular ve en sonunda siyaset çöplüğünde yok olup gittiler.

Görüldüğü gibi, tarih hep aynı kalemle yazılmıyor. Kuşkusuz bizler tarih yazarlar değiliz. Ancak bu ülkeden, tarih yazarlar ve yazacak olanlar elbette çıkacaktır. Onlar, öncelikle bu coğrafya ve daha sonra da bölge ve dünya barışını sağlama basiret, cesaret ve erdemini göstereceklerdir. Bu, kaçınılmazdır. Buna yürekten inanıyorum.

Sayın Yargıçlar,

Önce kadın, sonra ana ve en sonunda bir siyasetçi olarak, yüreğimin tüm çocuklar, gençler, kadınlar ve analar için, aynı heyecan, aynı şefkat ve aynı sevgiyle çarptığını öncelikle ifade etmek isterim. Hepimiz bu coğrafyanın acı çekmiş, çilekeş insanlarıyız. Bugün, ülke olarak tüm zamanlardan çok kardeşleşmeye ihtiyacımız var. Sadece Türkiye’de yaşayan Kürtler ve Türkler değil, Irak, Suriye, İran; dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın tüm Türklerle Kürtlerin

kardeşleşmeye ihtiyacı var. Bu ihtiyaç, tarihsel bir görev olarak önümüzde durmaktadır. Türk halkıyla Kürt halkının kardeşliği zaten bin yıllıktır, zaten stratejik ve tarihseldir. İnkârı olanaksız, sosyolojik bir gerçekliktir. Ancak farklı coğrafyalarda yaşıyor olmanın çelişkilerinden yararlanmak isteyen kimi güç odaklarının varlığı da bilinmektedir. Uluslararası güçler koalisyonuna dönüşen bu odaklar, çelişkileri derinleştirip, etkileri on yıllara yayılacak bir çatışma ortamı yaratmak istemektedirler. Bunu önlemek bir insanlık görevidir. İzleyici olmanın vebali ağırdır.

Bütün dillerde diyalog sevgiyi, çatışma nefreti çağrıştırır. Korku, endişe ve nefretle beslenen duygular doğal akışlarını yitirmeye mahkûmdurlar. Barışın elleri, şefkat, sevgi ve bereket yüklüdür. Bu nedenledir ki, barış enerjisi, karşılıklı müsamaha, anlayış, ilgi ve hoşgörüyü dayalıdır. Anlamadan, anlaşılardan ve önyargılarla varılacak sonuçların, çok daha katı, kırılmaz ve provokasyona açık olduğu unutulmamalıdır. Anlaşılmanın açtığı yara tıpkı hançer yarası gibidir. Derinleşir. Kök salar ve iz bırakır. Deşildikçe kanayan bu yarayı ancak diyalog ve karşılıklı anlayışla iyileştirebiliriz.

“Türkün Türk’ten, Kürdün Kürt’ten başka dostu yoktur” gibi yalnızlaştıran milliyetçi söylemler, ne yazık ki bu çağdışı anlayışı tetikleyerek güçlendirmektedir. Bu sebeple mevcut anlayış terk edilmelidir. Ve bilinmelidir ki, Kürt halkı Türk halkına tarih boyunca hep kardeş kalmıştır. Zaten sorun hiçbir zaman, en acı günlerde dahi, halklararası bir sorun olmamıştır. O nedenle birbirimize güvenmeli, güvensizlik yaratan tutumlardan kaçınmalı ve güven artırıcı önlemler alma cesaretini gösterebilmeliyiz. Türkiye’nin insan ve kültür zenginliğini bir korku, endişe ve bölünme vesilesi olarak değerlendirmek yerine, birlikte yaşanabilecek farklılıklar olarak görmeliyiz. Bölgedeki Kürt kardeşlerimizi de, dost ve komşu ülkenin zenginliği olarak görmek gerekir. Kütlerin, Türkiye bütünlüğü korunarak, demokratik sürece katılımı, çağın en ideal ve en gerçekçi çözümüdür. Kardeş olduğumuz halkları, birer tehdit unsuru olarak görmek, bu görüş açısına göre konumlanmak, doğru olmaz diye düşünüyorum.

Diyalog, uzlaşma ve hoşgörü, bölünmeyi değil bütünlüğü; ayrılığı değil birliği; inkârı değil varsaymayı; nefreti değil sevgiyi getirecektir. On beş yıl süren ve toplumda ağır travmalara yol açan çatışmanın izleri ancak böyle silinebilir. Bölgede süren savaş sonrası belirsizliği de, ancak bu anlayışla giderebiliriz. Barış ve huzur ortamı bir daha bozulmamak üzere ancak böyle egemen kılınabilir. Bu bağlamda dört yıl önce başlatılan çatışmasız dönem, iç barışın sağlanması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bir daha yaşanmasını istemediğimiz acılı bir dönemin yaralarını kin, nefret ve intikam duygularıyla, toplumsal gerilimler yaratarak saramayız.

Hükümetin idamı kaldırması, Türkçe dışındaki dillerle öğrenim yapılması, resmi TV’lerde yayın hakkı tanınması gibi açılımlara, yetersizliklere rağmen, yüksek değer biçiyor ve destekliyoruz. Ancak yasal düzenlemelerin henüz yaşama geçirilememiş olduğuna ve bu gecikmenin provokasyonlara uygun bir zemin hazırladığına dikkat çekmek istiyoruz. Bir daha yaşanmasını istemediğimiz acılı bir dönemin yaralarını kin, nefret ve intikam duygularıyla, toplumsal gerilimler yaratarak saramayız.

Sayın Yargıçlar,

Türkiye, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının bir bileşkesidir. Bu bileşkeyi Batı’nın evrensel değerleriyle sentezlemek bizden önceki kuşaklara borcumuz, sonraki kuşaklara da görev ve sorumluluğumuzdur. Bunun somut ifadesi Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasıdır.

Karşıt dirence rağmen bu güne kadar alınan yol, alınması gereken yol bakımından umut verici niteliktedir. Bu yoldan artık geri dönüş yoktur. AB'ye giriş yolu frensiz ve geri vitessiz bir araçla seyahat gibidir. Vites küçültülebilir ancak finale kadar seyahat devam edecektir. AB ülkeleri de yapıcı ve özendirici olmalı, Türkiye ile müzakerelere bir an önce başlamalıdır. Müzakerelere bir an önce başlamak, demokratikleşme ve değişimden yana olan iç dinamiklere güç ve cesaret verecektir. Unutulmamalıdır ki, Türkiyesiz bir Avrupa Birliği tamamlanmamış bir proje olarak kalacaktır.

Düşüncelerimiz soldan sağa, toplumsal sorunlara duyarlı hemen hemen herkes tarafından ya tekrarlanıyor ya da benzeriyle ifade ediliyor. Düşünceleri revaçta kendileri zindanda olan bir garip çelişki yaşıyoruz. Bu sadece bir çelişki de değil. Ülkenin sırtında siyasi ve ahlâki bir kamburdur. Bu kamburdan kurtulmak, ülkenin önünü açarak, demokratikleşmeye hizmet edecektir. Demokratikleşme sürecini tamamlayan Türkiye, Avrupa'dan Ortadoğu'ya, uygarlıkları gökkuşağı muhteşemliğinde sentezleyen bir ilgi ve çekim merkezi olacaktır. Doğal, kültürel, siyasi ve dinsel zenginliği, laik ve demokratik yapısıyla bölgenin öncü gücü haline gelecektir. Gökkuşağının gizemi, onun sadece erişilmezliğinde saklı değildir. Onu asıl görkemli kılan, yoğun bir karanlıktan sonra aydınlanmayı muştulamasıdır. Türkiye 21. yüzyılın yükselen değeri ve aydınlanmanın kaynağı olmalıdır. Gökkuşağını tabii ki kucaklayamayız. Ama gökkuşağı altında kardeşçe yaşayabiliriz. Sonuçta verilecek kararın nitelik ve içeriği ne olursa olsun, barış, demokrasi ve kardeşlik mücadelemiz devam edecektir.

Leyla Zana

EK 2

18 / Temmuz / 2003

Sayın Başkan;

Geçen oturumda günün yorgunluğunu dağıtmak amacıyla yaptığım değerlendirmeye, arkadaşlarım sıralamadaki yer değişimiyle yanıt oldular. Bu nezaketlerinden dolayı öncelikle kendilerine teşekkür ediyorum.

Sayın Yargıçlar Kurulunca da takdir edileceği üzere, Türkiye'deki demokratik değişimin bir yansıması olarak yeniden yargılanıyoruz.

Genel olarak tüm dünyayı etkilemekte olan değişim rüzgarları, kuşkusuz her yerde aynı hız ve yoğunlukta değildir. Doğal olarak da her coğrafyayı aynı düzeyde etkilememektedir. Koşullar, duyarlılık ve özgünlükler; sanal ya da gerçek korkular, statüko ve statükodan beslenenler, hoşnutlar ve neme lazımcı çıkar grupları, töre ve gelenek esirleri, ilkel milliyetçi ve şövenistler, siyasi tabu köleleri, muhafazakar ve devletçiler, siyasi miyoplar, dogmatikler, ordu, bir kısım medya ve daha pek çok faktör değişimin hızını kesmekte, kalitesini düşürmekte ve hatta yönünü dahi değiştirebilmektedir. Bu faktörlerin tümünün hep birlikte değişimden yana ya da karşı duruşta olmaları da söz konusu değil. Zaman zaman uzlaşan, zaman zaman direnen, bazen değişimden yana bazen de karşı duran çelişkili bir durum yaşanmaktadır.

Bu faktörler, Türkiye'de de zaman zaman beklenen ya da sürpriz çıkışlar yaparak varlığını göstermektedir. Hatta değişimin hızını keserek karamsarlığın çöküşüne neden olmaktadır. Karşı çıkışlar bazen öyle etkinleşmektedir ki, değişimin yön değiştirmekte olduğuna dair yanılığılı saptamalar bile yapılabilmektedir.

Yeniden yargılamanın dayanağını oluşturan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı, 17 Temmuz 2001 tarihinde verilmiştir. Kapsam dışı olduğumuz birinci yasa karardan 1 yıl sonra çıkarılabilmektedir. İkinci yasa ise ancak 18 ay sonra... Dün itibarıyla yeniden yargılama kararından bu yana tam iki yıl geçmiş bulunmaktadır. Keza Cumhuriyet tarihinin en ileri demokratik açılımlarından olan 3 ağustos yasaları, yaklaşık bir yıldır hayata geçirilememektedir.

İşkence ve hak ihlallerini önleyici yasal önlemler alınmasına rağmen, işkence ve hak ihlallerinin giderek artmakta olduğu gözlemlenmektedir. OHAL'in kaldırılmasına rağmen, bölgede operasyonların yoğunlaştığı, yayla yasağı getirilmekte olduğu görülmektedir. Demokratik yasal kitlesel gösterilere karşı polis tavrının giderek sertleşmekte olduğu izlenmektedir. Özce; eski ile yeni, iyi ile kötü, karanlık ile aydınlık arasında kıyasıya bir çatışma yaşanmaktadır. Bazen eski, kötü ve karanlık burun farkıyla öne geçerken, bazen de yeni, iyi ve aydınlık birkaç boy fark atmaktadır. Henüz hiçbirisi bir diğerine tümenden galip gelebilmiş değildir. Ancak bu olumsuz saptamalara ve her şeye karşın Türkiye geçen yılın, bir ay öncenin, hatta dünün Türkiyesi değildir ve olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır.

Sayın Yargıçlar Kurulu;

Daha düne kadar, benliğimize birer çivi gibi saplanıp kalan korkuların birer birer aşılmağa olduğunu görüyoruz. Daha düne kadar sarsılmaz birer kale oldukları sanılan tabuların, birer birer yıkılmakta olduğuna tanık oluyoruz. Daha düne kadar bölen, parçalayan olduğu savlanan Kürt olgusunun, Türkiye ulusunu tamamlayan asli öge olduğunun anlaşılmağa başladığını hissediyoruz.

Kötü şeyler olurken iyi şeylerde oluyor. Eski yıkılırken, yeninin doğuş sancıları çekiliyor. Tam aydınlığa çıkıldığı sanılırken, ortalığa zifiri karanlıklar çöküyor ya da en koyu karanlıkta bir umut ışığı doğuyor. İkili, çelişkili ve çatışmalı ilginç bir süreç yaşanıyor. İşte bu nedenle Türkiye tam bir yol kavşağındadır. Önümüzde iki yol var: Biri demokratik uygarlık çağına, aydınlığa, mutluluk ve zenginliğe götürürken; diğeri karanlığa, yoksulluğa ve belki de yine gözyaşına götürecektir.

Birey olarak bizlerin –onur dışında- kaybedeceği çok şeyimiz yok. Ama hep birlikte, hepimizin, onurumuzu da koruyarak, kazanabileceği pek çok şey var. Bu nedenle önümüzde iki yol olmasına rağmen, tek seçeneğimiz var. Sadece ve yalnızca tek seçenek: Aydınlığa açılan yolda korkmadan, cesaret ve kararlılıkla yürümek ve bu yürüyüşe gönülden omuz vermek. Başka çaremiz yok, çünkü eski de ısrar ve tekrarlarla ülkemiz pek çok insan, pek çok zaman, pek çok enerji ve pek çok para kaybetti. Sokak çocuklarımız, tinercilerimiz, kapkaççılarımız artık on binlerle ifade ediliyor. Kadınlarımız bir yanda barış ve değişimin öncülüğünü yaparken, diğeri yanda da daha çok korumaya muhtaç hale geliyor.

Bu coğrafyanın daha fazla kaybetmeye artık tahammülü yok. Bu coğrafyanın artık gözü yaşlı, yüreği yaralı anaları kucaklamaya, kan göllerine ve ölüm çukurlarına tahammülü yok. Tahammülü olmadığı gibi, lüksü de yok. Kuşkusuz büyücüler çağında yaşamıyoruz. Elimizde sihirli değnek de yok. Ama insanımız, sevgimiz ve kardeşliğimiz var. Bin yıllık birlikteliğimiz var. Bu paha biçilmez birliği

kardeşleştirmek, kardeşliği kalıcılaştırmak ve hayata taşımak çağı yakalamanın da güvencesidir.

Sayın Yargıçlar Kurulu;

Bir zamanlar dünyanın altıda birine sahip süper güç Sovyetler bile güce dayanarak ayakta kalamadı. Yıkıldı ve dağıldı. Gençecik doktorlar, mühendisler, bilim adamları İstanbul Lâleli’de hayatı bavul ticaretinde aradılar. O görüntüler bir insanlık trajedisi olarak belleklerde kaldı. Oysa Sovyetler, bir zamanlar tüm ezilenlerin umuduydu. İlerici insanlığın hayranlık duyduğu çekim ve cazibe merkeziydi. Örnek modeldi. Tüm dünyaya dalga dalga yayılacaktı. Olmadı. Çöktü ve umutlar enkaz altında kaldı. Çünkü merkezinde insan yoktu. Dar, bürokratik, sekter ve dogmatik bir yönetim anlayışı, ne yazık ki insan yerine geçmişti. Ve her şey insan için değil sadece ve sadece onlar içindi.

Yanı başımızdaki komşumuz, kardeş Irak halklarına yağın bombalar, tartışmasız demokrasi getirmek için değildi. Ancak Irak iç dinamiklerinin totaliter Baas rejimini tasfiye edememesi, müdahalenin gerçek niyetini perdeledi, örttü, maskeleydi. Irak, demokratik değişim ve dönüşümü sağlayabilseydi; ya müdahale hiç olmayacaktı ya da müdahalenin gerçek nedeni herkes tarafından biliniyor olacaktı. Tarihsel bir kavşakta olan Türkiye’de çok iyi bilinmektedir ki; pusuda puslu hava bekleyen güç odakları var. Söz konusu odakların biricik amaçları, Türkiye’yi Ortaçağ karanlığına mahkum etmektir. Onlar için Sovyetler gibi dağılmak, Irak gibi müdahale edilebilir zeminde olmak ya da Beyrut gibi bitmeyen iç savaşlar yaşamak veya Yugoslavya gibi darmadağın olmak arasında hiç fark yoktur.

Kaosun, bilinmezliklerin, gerilim ve çatışma ortamının sürekli ve kalıcı olması yeterlidir. Çünkü onlar gerilim, çatışma ve kandan beslenmektedirler. Tıpkı yarasalar gibi gece karanlığında yaşamı bulmaktadırlar. Son günlerde tırmandırılmak istenen gerilim ve provokasyonlar bu güçlerin yeniden aktifleştiğini göstermektedir. Bu nedenle son dört yıldır büyük bir sabır ve özveriyle yaratılan ve kalıcılaştırılmak istenen çatışmasız ortamın değerini bilmek gerekir. Bu fırsat kaçırılmamalı ve öncelikle karşılıklı güven ortamı yaratılmalıdır.

Yeni bir sayfa açılacak, yeni bir yasa çıkarılacaktı. Bu yasa ile yıllardır özlenen toplumsal barış sağlanacaktı. Eskilerden farklı ve asla bir pişmanlık veya itirafçılık yasası olmayacaktı. Savaşla parçalanmış hayatlar yaşanır hale gelecekti. Sürgün olmuş hayatlara son verilecekti. Ne yazık ki, açılan yeni bir sayfa olmadı. “*Topluma Kazandırma Yasası*” adı altında eski, makyajlanarak topluma yeni diye sunuldu. Eski, adeta kopya edildi. Öncelikle ifade etmeliyim ki, kalıcı barış ancak ve ancak insan onuru korunarak sağlanabilir. İnsanlara pişmanlık, ihbarcılık, itirafçılık gibi onur kıran

duruşlar dayatılarak barış sağlanamaz. Hele hele, demokratik uygarlık çağına yürümekte olan Türkiye’de, devletin, yurttaşına “pişmanlığı” bir pazarlık koşulu olarak kullanması yürüyüşle çelişmekte ve hiç yakışmamaktadır. Ayrıca ahlâki de değildir.

Barışın da, toplumsal uzlaşının da bir ahlâkı, bir hukuku ve özgün kuralları vardır. Onlar hepimiz için bağlayıcıdır. Korunmaya önemle ihtiyacı olan bu değerler, kutsanmalıdır. Bir kez daha vurgulamak gerekirse; eskide ısrar, çözümsüzlükte ısrar demektir. Çözümsüzlük ise; Türkiye’yi karanlığa sürüklemek isteyen odakları daha da güçlendirip, etkin kılacaktır. Bizler taşıdığımız toplumsal sorumluluğun gereğini elbette yerine getirme kararlılığındaız. Ancak kenetlenerek, güç, gönül, umut ve inanç birliği sağlayarak tüm oyunları boşa çıkarabiliriz. Bu bir şans olduğu kadar, tarihe, insanlığa ve sonraki kuşaklara da borcumuzdur.

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Yeryüzü tarihinde, belki de ilk kez barışın savaştan daha kârlı olduğu yolunda genel bir kabul var. Bu nedenle, dünyadaki pek çok sorun –istisnalar dışında- barışçıl yöntemlerle çözülüyor. Karşılıklı anlayış, fedakârlık, özveri ve uzlaşma bir kültür dönüşümünde giderek kök salıyor. Benzer bir gelişmenin, Türkiye’de de yapılmakta, yerleşmekte olduğuna dair ciddi ve umut verici gelişmeler var. Yine Türkiye tarihinde belki de ilk kez, Türkler ve Kürtler, Türkiye toplumu olarak % 80’i aşan bir katılımı Avrupa Birliği projesine “evet” demektedir. Bu oran, Kürtlerde % 95’in üzerindedir. Bu sonuç, özünde pek çok korku ve kaygıyı gideren oldukça anlamlı bir referandumdur.

Öncelikli anlamı; Türklerde ve Kürtlerde, bir arada yaşama istencinin, “birlik ruhu” ve “birlik bilincine” dönüşümüdür. İkinci anlamı; Kürtlerin ayrılıkçı ve bölücü olduğu yolundaki endişe ve kaygının yersiz ve temelsiz olduğudur. Üçüncü anlam; Kürtlerin anayasal vatandaşlık bağı ile Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olma konusundaki kararlılığının açığa yansımasıdır. Dördüncü anlamı ise; AB’nin, sorunun çözümünde en gerçekçi üst kimlik projesi olduğudur. Ve çok önemli olan bir diğer anlam, AB’nin, Türkiye’nin bölünmezliğinin tartışılmaz güvencesi olduğudur.

Kısaca; bir çiçek bahçesindeki onlarca çiçek, değişik renk, koku ve görünüşleriyle nasıl bir cazibe merkezi olabiliyorsa, Türkiyeli bir AB’de çağdaş bir çiçek bahçesi oluşturacaktır. Bugün nasıl bir İngiliz ya da Fransız için, dünya sadece Londra ve Paris’ten ibaret değilse, bir Kürt ya da Türk için de dünya, sadece ve sadece Ankara ve Diyarbakır demek değildir. Bu nedenle, Türk’ü Kürtüz, Kürd’ü Türksüz, ikisini de Avrupasız düşünmeye olanak yoktur. Ve yine bu nedenle, Avrupasız Türkiye, Türkiyesiz de Avrupa yarım kalmış bir uygarlık demektir.

Bizlerden bekleneni başarmak gerçekten zor değil. İnsana, ama sadece insana, insanımıza yatırım yapmak yeterlidir. Yıllardır kanayan bu kardeş yarası çatışmasız ortamın sağladığı güven duygularıyla henüz kabuk bağlamıştır. Kaynaşan bu yarayı yeniden kanatmanın bedeli ağır olacaktır. Unutulmamalıdır ki, tarihte yıkılmayan kale, sarsılmayan taht yoktur. Çok sağlam kaleler yıkılmış, çok görkemli tahtlar sarsılmıştır. Ama gönüllere hep birlikte kuracağımız kardeşlik kalelerinin ve dostluk tahtlarının yıkılmaları da sarsılmaları da olanaksızdır. Özlenen Türkiye'yi, ancak eskiden vazgeçerek oluşturabiliriz. Eski, terk edilmeden demokratik değişim gerçekleştirilemez. Demokratik değişimi sağlamadan, gönülleri de kazanamayız. Değişim bu nedenle, çok önemli ve yaşamsaldır. Bütün demokratik değişim hamleleri, endişe ve kuruntuya kapı aralamadan desteklenmelidir.

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Şemse Allak'ın cenaze töreninde açığa çıkan, bir töre cinayetindeki geleneksel kadın dayanışmasının aksine tam anlamıyla bir değişim tablosudur. Bu tablo, Kürt kadınında aydınlanmayı simgelemektedir. Bu tablo, laikliğin bir sembolüdür. Yine bu tablo, laik, demokratik ve çağdaş cumhuriyetin güvencesidir. Söz konusu değişim tablosu, aydınlanmanın öncü gücü olan kadının resmidir. Bu resim, aynı zamanda bir Türkiye aydınlanmasının da fotoğrafıdır. Bu nedenle, omuzlarda taşınan Şemse Allak şahsında simgeleşen evrensel değerler, toprağa gömülen ise, ilkel, yoz ve gerici anlayıştır.

İşte bu sebeptendir ki, Gülbahar Gündüz'e yapılan saldırı, değişime, özgür düşünceye ve Türkiye aydınlanmasına yapılan bir saldırıdır. Şemseleri, Gülbaharları, N.Ç'leri sahiplenmek insanın kendine ve çağa sahip çıkmasıyla eşanlamlıdır.

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Yargılamanın bu aşamasına yönelik sunuşumu bitirirken, yaşadığımız kritik günler dolayısıyla, hepimizin önemli sorumluluklar taşıdığını bir kez daha vurgulamak istiyorum. Kendimizi gerçekten herkese ve her şeye karşı sorumlu sayıyor ve gereklerini yerine getirmeye çalışıyoruz. Yaptıklarımıza ya da yapmak isteyip de yapamadıklarımıza kuşkusuz tarih karar verecektir. Ancak özgür olabileceksen tutsak, zengin olabileceksen yoksul, mutlu olabileceksen kederli olan Türkiye toplumunun "birlik ruhu" ile hayatın merkezine insanı oturtarak, özgür, zengin ve mutlu kılabiliriz. Bunun hiç olmazsa başlangıcı olarak, öncelikle geçmişe ait korkulardan, kavramlardan, olgulardan, geçmişe ait söylem ve önyargılardan vazgeçebilmeliyiz.

Gerilim ve kırılma noktaları yaratacak, tutum ve anlayışları terk ederek toplumsal kaynaşmayı güçlendirmeliyiz. Düşüncelerimize onay verilmeyebilir, hatta benzemez, zıt, aykırı düşünceler de savunabiliriz. Ancak karşıt düşünce ve tezlerimiz şiddetten arındırılarak barışçıl olmalıdır. Yeni bir Türkiye vizyonunu ancak düşüncel devrimle

oluşturabiliriz. Yaşamda hukuk güvenliğinin ve insan yüreğinin sıcaklığıyla buluşmasını diliyor ve teşekkür ediyorum.

Leyla Zana

EK 3

15 Eylül 2003

Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevi

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Dünyadaki pek çok hukuk devletinde ‘adalet’, binlerce yıldır “adalet perisi” ile simgelenir. Antik Yunan’dan günümüze kadar uzanan adalet perisi; tüllere bürünmüş, elinde terazi tutan genç bir kadındır.

Adaletin, tüllere bürünmüş genç bir kadınla simgelenmesi; arılığa, kirlenmemişliğe, saflığa işaret eder. Özce, safiyeti anlatır. Tüller; saydamlığı, şeffaflığı ve açıklığı betimlerken, “gözlerin bağlı” olması tarafsızlığı ifade eder. Adalet dağıtıcısının gözlerinin bağlı olması, onun adaleti gerçekleştirirken karşısındakinin güzel-çirkin, sevecen-antipatik, güçlü-güçsüz, yoksul-zengin, ezen ya da ezilen olduğuna bakmaksızın adil bir karar vermesini simgeler. Kulakları tülle kapalıdır. Tülle kapatılan kulaklar, yargılama dışına kapalıdır. Yönlendirme ve etkilenmeye yer yok demektir. Yani bağımsızlıktır. Adalet perisinin yanı başında açık bir kitap vardır. Kitap, adalet perisinin evrensel yasasıdır. Açık kitap yasaların, yorumların ve kararların değişen çağa göre değişebileceği anlamındadır. Bir başka deyişle, çağdaş adalette statükonun reddi demektir.

Terazi yanlış ile doğru, yalan ile gerçek, haklı ile haksızın ayırımıdır. Olayların hem öncesini hem de sonrasını hakkaniyet ve dürüstlikle tartmanın simgesidir. “Gereği düşünüldü”den önce verilecek nihai kararın tartışısıdır. Yasa önünde eşitliğin sembolüdür. Kısaca, terazi adil yargıyı ifade ederken, kılıç adalet dağıtıcısının güçlü olduğunu ve gücünü milletten aldığını simgelemektedir.

Türkiye’de de pek çok kurum logo ya da antetlerinde hatta rozetlerinde adalet perisini kullanır. Ancak buna rağmen adalet perisinin temsil ettiği doğrular çoğu zaman biçimsellik sınırlı kalır. Özü, tarihi ve masumiyeti ayaklar altına alınır. Bazen gözlerindeki bağı alınır adalet perisinin... Artık tarafsız değildir. Bağı alandan yana bakacak, onun gör dediğini görecektir. Bu ona rağmen. İşte bu nedenle masumdur adalet perisi...

Bazen kılıcı alınır adalet perisinin. Bir gece yarısı ansızın eline bir başka kılıç tutuşturulur. Kılıcı alan bazen bir general, bazen bir diktatör, bazen mafya, bazen de bir başka güçtür. Millet egemenliği yoktur artık orada... Adalet üstün kılınan ya generallerin ya mafyanın ya da güçlünün egemenliğidir. Ama adalet perisi yine masumdur. Çünkü korumasız ve korkusuzdur. Çünkü insanlığı korumakta ve insanlık tarafından korunmakta olduğunu bilir. Dokunulmaz ve kutsal olduğunu düşünür. Ancak kurtarılmayı da bekler umutla...

Bazen bir başka kitap tutuşturulur parmak uçlarına. Artık evrensel hukuk da bozguna uğramıştır. Bu bozgun sahnesinde yine generallerin, mafyanın ya da bir başka güçlünün

hukuku rol alır. Ancak yine de masumdur adalet perisi. Çünkü, zor kullanılarak herşeyiyle teslim alınmıştır. Kendisi olmaktan çıkarılmış, simgeleştigi değerlerden giderek uzaklaştırılmıştır. Artık orada evrensel hukuk olmadığı gibi yargının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesi de yoktur. O hâlâ simgeleştigi değerler adına kurtarılmayı beklemektedir.

Adalet perisi bazen de öylesine direnir ki, hiçbir şey ve hiçbir zor onu temsil ettiği değerlerden koparamaz. Ölümüne bir direniş gösterir. Ne generaller ne mafya ne de başka karanlıkların gücü yeter adalet perisine. İşte o zaman da sahte adalet perileri dolaşır ortalıkta. Ve her dönem, kendi adalet perisini yaratır. Adı kimi zaman Engizisyon kimi zaman İstiklâl kimi zaman Sıkıyönetim kimi zaman da Devlet Güvenlik Mahkemeleridir. Bazen de isimlidir adalet perisi. Mafyanın parmakları arasında bir tetik ya da namluya sürülmüş bir kurşundur. Çünkü, o görünmezdir. Sadece ve yalnızca hissedilendir.

Sayın Başkan,

Bilindiği üzere geçmiş yüzyıl, tarihin en barbar yüzyılıydı. Dünya savaşları, iç savaşlar, milliyetçilik akımları, ırkçılık dalgaları, şiddet, kan ve ölüm vardı ve kadınlar, bütün bu kıyım ve çalkantılardan nasiplerini aldılar. Hem öldüler hem de toplumsal yaralara deva olmak için didindiler.

Geçmiş yüzyıl, tüm acımasızlığının yanı sıra insanlık tarihine paha biçilmez miraslar da bıraktı. Savaşsız, sömürsüz, özgürlükçü, eşitlikçi ve halkçı bir dünya kurgusuyla birlikte kadın hareketi de inanılmaz büyük bir ivme kazandı. Kendi kabuğunu bilgi, donanım ve mücadeleyle kıran kadın, küçük aileden toplum ve siyaset arenasına sıçrama yaptı. Önce kendi zincirlerini kırarak yeniden doğuşu gerçekleştirdi. Sonra, toplumsal değişim ve dönüşümde de inkâr edilmez bir rol oynadı. Kadın toplumsal özgürlüğe kazandırmakla da yetinmedi. Mücadele bilincinin de Avrupa'dan Amerika'ya, Ortadoğu hatta Uzakdoğu'ya kadar dalga dalga yayılmasını sağladı.

İşte bu nedendir ki, dünyanın pek çok yerinde, mitolojiden günümüze kadar uzanan tarihte, demokrasi ve barış mücadelelerinde kadın, insanın insanca yaşayacağı dünyanın simgesine dönüştü. Yine bundan dolayıdır ki, geride bıraktığımız yüzyıl “kadın yüzyılı” olarak tarihe damgasını vurdu.

Kadın, aslında adalet ve hakikâtin arayıcısıdır. Barışçıl, anaç ve özgürlükçüdür. Eşitlikçi, fedakâr ve özverilidir. O nedenle, uzun soluklu tarih sayfalarında hep toplumsal özgürlüğü simgelemektedir. Tanrıça Themis şahsında adalet abidesine dönüşürken, New York'daki özgürlük anıtında da, halkların ve düşüncelerin özgürlüğünü, aydınlanma, yeniden doğuş, yücelik, değişim ve yeniyi ifade etmektedir. Teslim alınması, hançerlenmesi, sahtelerinin üretilmesi, alabora edilmesi bundandır. Eski ile yeninin, değişim ve statükonun savaşır adeta.

Karanlık ile aydınlığın bu amansız çatışması çok farklı kalemler tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirildi. Geçtiğimiz yılın sonlarında Sn. Çetin Altan'ın peş peşe yayımlanan iki makalesi sürece ve döneme dair oldukça gerçekçi tespitler içeriyordu. On yıllar önce kaleme aldığı yazılarla günümüzü okuyabilme ustalığını gösteren Sn Altan'ın makaleleri işte bu nedenle esin kaynağım oldu. Altan, “*Evrensel Değişim Türkiye'yi de Sarmalıyor.*” başlıklı

yazısında “insanoğlunun kendi korku ve saplantılarına, doğru sandığı inançlara çivilenip kaldığı ve kendi yaşamını da kapsayan değişim akıntısının içindeki kayboluşunu” çarpıcı bir dille örneklendiriyordu.

“*Curcuna mı değişim fırtınası mı?*” başlıklı bir diğer yazısında ise; Osmanlı’dan, Fransa ve Türkiye’ye kadar, pek çok ülkeden yine ibretlik örnekler vererek şöyle diyordu: “*Ama bizde de “onlar-biz” ayırımıyla iyice nasırlaşmış olan “statükoculuk” öyle bir pekişmiş ki, 21. yüzyılın değişimleriyle özdeşleşmeyi sıkıntısız ve çarpıntısız gerçekleştirmek olanaksız.*”

Bu yazıların yayımlandığı tarihlerde Sn. Erdoğan, AKP Genel Başkanı sıfatıyla tüm diplomatik gelenekleri de zorlayarak Avrupa başkentlerinde AB turu yapıyordu. Hedef, Aralık 2002 Kopenhag zirvesinden müzakere tarihi alabilmek ve 2003’de müzakerelere başlayabilmektir. Atılacak adımlar ve yapılacak reformlar, listeler halinde uzayıp gidiyordu. Erdoğan’ın arkasında ezici düzeyde bir parlamento çoğunluğu ve Türkiye halkının % 80’e yakın bir toplumsal desteği vardı.

Türkiye’yi müthiş bir değişim beklentisi sarmalamıştı. Kolay değildi. Tabular yıkılacak, korkular aşılanacak, statükonun kaleleri yerle bir olacaktı. Çok geçmeden AB uyum yasaları art arda çıkarılmaya başlandı. Reform süreci öylesine hızlı geliyordu ki, pek çok insan oldukça kısa bir süre içinde pek çok şeyin değişeceğini sandı. Kuşkusuz kâğıt üzerinde pek çok şey değişti. Ama Sn. Altan’ın da belirttiği gibi, değişmekte olan bir toplumda yaşamalarına rağmen değişimin farkına varamayanlar, nasırlaşan statükocu anlayış ve bunların ittifakı pratiği tıkadı.

Söylemde değişim, pratikte statüko giderek kendini göstermeye başladı. Ve bu atmosferde yeniden yargılamaya ilişkin yasal düzenlemeye gidildi. Hukuk alanında atılan adımlarla adalet perisini tümenden kurtarmak belki mümkün olmayacaktı, ama hiç olmazsa, kurtuluşa giden yol görünmüş olacaktı. Yeniden yargılamaya demokratik kamuoyunun bu beklentileriyle başlandı. Yargılama boyunca barış, kardeşlik, birlik ve dostluk mesajları verdik. Mesajlarımız içtenlikli, dürüst, net, berrak ve anlaşılırdı. Tabii ki, takkiye olsun diye değil, inandığımız değişimin farkında ve bilincinde olduğumuz için nettik. Değişimden yana saf tuttuğumuz için, bugün de olduğu gibi içtenlikle ısrarlıydık.

Sayın Başkan,

Düşüncelerimizin, Sn. Mahkemenizden, çok izleyen ve katılanlar nezdinde değer bulmasını istemiştik. Çünkü sahteleri ortalıkta dolaşınca gerçek adalet perisinin vicdanlarda olacağını biliyorduk. Bizler yargıda mahkum edildiğimizde vicdanlarda zaten aklanmıştık. On yıl sonra bir kez daha aklanırken, yargı da bir kez daha vicdanlarda mahkum edilmiş olacaktı. Ancak Sn. mahkemeye de değişimin farkına varma şansını vermemiz gerekiyordu. Yeterince yaptık, hatta sessiz kalarak da bir mesaj vermeye çalıştık. Sessizliğin diliyle konuştuk. Sessizlik gerçeğin dilidir derler. Gerçeğin sessizliğin dilinde anlaşılmasını istedik. Buna bakışarak konuşma da diyebiliriz.

Hiç unutmuyorum 12 Eylül sonrasıydı. Eşim tutuklanmıştı. İlk görüşmemizde, eşim kabine iki güvenlik görevlisinin yardımıyla getirilmişti. Tanınmayacak bir haldeydi. Ayakta duramıyordu. Ben Türkçe anlıyor fakat hiç konuşamıyordum. Kürtçe sadece “*Nasılsın?*” diye sordum. Daha yanıt alamadan, bir güvenlik şefinin uyarısıyla irkildim. “*Kürtçe konuşmak yasak. Türkçe bilmiyorsan bakışarak konuşursun.*” Bakışarak konuşmaya dahi olanak

tanınmadan görüş tamamlanmıştı. Görüşürülmeden biten görüş beni kendi gerçeğimle yüz yüze getirdi. Geçen duruşmanın sessizliğinde bu anıyı anımsadığım için o gün gerçeğe yüzleşmenizi bekledik.

Değişim ve statüko arasındaki tercihin biraz daha netleşmesini görmek, gözlemlemek istedik. Bir sonuç çıkarılıp çıkarılmadığını bu aşamada elbette bilmiyoruz. Bunu sadece ve sadece kararlarınız belirleyecektir. Kararınız DGM'lerin statükoyu pekiştiren kurumlardan olduğuna yönelik yargımızı kesinleştirebileceği gibi boşa da çıkarabilir... Değişimden yana mısınız, değil misiniz? Değişimden yanaysanız, omuz omuza yürümekten ve Türkiye'yi hep birlikte demokratik uygarlık çağına taşımaktan mutluluk duyarız. Değilseniz; değişimin, karşıtlara rağmen gerçekleşeceğinin bilinmesini isteriz. Tercih ve takdir elbette sayın mahkemenindir.

Ancak bir kez daha anımsatmak isterim ki, değişim karşıtları farkında olarak, ya da olmayarak Türkiye'ye kaybettirmektedirler. Kaybetmenin vebali vicdanları incittiğinde, bir kez daha ve sonsuza dek kaybetmiş olmanın acısını duyumsayacaklardır.

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Ben de Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi 12 Eylül ürünüyüm. 11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece kişisel sorunlarıyla cebelleşen bir ev kadını olarak uyuyordum. 12 Eylül sabahı tank ve postal sesleriyle uyandığında, bir başka insan olmanın kıpırtısı vardı yüreğimde. 12 Eylül ve sonrasında gördüğüm işkenceler, beni önce kendime, aileme, çevreme sonra da topluma ve ülkemin sorunlarına duyarlı kıldı. Giderek politize oluyordum. Karakolların, hapishanelerin, sıkıyönetim ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin önünde gördüğüm hakaret, çektiğim acı ve bedenime inen her çop darbesi beni yeniden yaratıyordu. Oysa ben tek başıma hiçbir şeydim. Sadece ve sadece zulümle yüz yüze gelmiş, vahşetle birebir tanışmıştım. Benim ne aşiretim, ne malım mülküm, ne bir partim, ne fabrikalarım, ne de örgütlü bir gücüm vardı. Yalnızca tabularımı yıkmış, korkularımdan kurtulmuş, kendi statükomu kırmıştım. Ezilen, aşağılanan, acı çeken yüreklerin çılgılığı olmuştum sadece...

Bir bakıma, DGM'ler ve ben, aynı kuşaktan fakat farklı farklı yerlerden sayılırız. Ben; değişim, barış, kardeşlik, eşitlik ve özgürlükten yana statükoyu zorlarken, DGM'ler; devleti korumak adına özgürlükleri yok sayan, statükoya sıkı sıkıya bağlı, barış, kardeşlik, eşitlik ve değişim karşıtı bir yerde. Ben tersyüz edilmiş tarihe ve inkâra karşı dururken, DGM'ler tersine giden bir tarihte ve inkârda ısrarı tercih ediyor. Yani uç yerlerdeyiz. Bu nedenle AB-Türkiye ilişkilerinin vitrininde bir süs bitkisi ya da makyaj olamayız. Eskinin kopyalanmasında kullanılan bir karbon kâğıdı da olamayız. Bu, her şeyden önce adalet perisine ihanettir.

Hiç değişmeyeceği sanılan Türk Silahlı Kuvvetlerinin en tepe noktasındaki Genel Kurmay Başkanı Sn. Özkök bile değişim ve açılım mesajları veriyor. Kuşkusuz açıklamalarının tümünü olumlu ve tümüne katılmak mümkün değil. Pozitif yanları olduğu gibi negatif yanları da var. *"Yeni dünyada artık kan ve barut kokusunun yerini bilgi ve itidal almaktadır. Değişimi kopyacılıkla gerçekleştiremeyiz."* diyen Sn. Özkök bu söylemiyle değişim sürecine ilişkin anlamlı mesajlar vermektedir. Kan ve barut olmamalı artık hayatımızda. Bilgi, bilimsel düşünce, sağduyu ve serinkanlılık egemen kılınmalıdır.

Öte yandan, bu tarihsel değerlendirmeye AKP'nin ve özellikle Sn. Erdoğan'ın takkiyecisi ve rantçı kimliğini de açığa çıkarmış bulunmaktadır. Sn. Erdoğan hâlâ *"Düşünmezseniz Kürt*

sorunu yoktur.” diyebilmektedir. Bir şiirin birkaç dizesinden dolayı siyasi yasaklı ve mahkum edilmiş olmasına rağmen olay ve olgulara ilkel, yüzeysel, statükocu ve provokatif yaklaşmaktadır. Oysa hükümetten beklenen, bu tarihsel günlerin değerini bilmek ve demokratik çözüm üretmektir.

Howe, *“Reformların bir ucu kendi ayağına dolaşmadığı sürece, herkes reformcudur.”* der. Gerçekten doğru söylenmiş bir söz. Dünyanın reformcusu, reform sorumluluğuyla yüz yüze geldiğinde, reformlar ayağına dolaştığında en katı statükocu olabiliyor; tıpkı Sn. Erdoğan gibi: Düşünsek de düşünmesek de Kürt sorunu vardır. Bizler, hiç tartışmasız düşünmeye devam edeceğiz. Kürt sorunu dün vardı, bugün de vardır. Çözülmediği sürece yarın da var olacaktır. Bu inkârcılara rağmen bir varoluştur. Önemli olan bizim varoluşumuzun hepimizin varoluşuna dönüştürülebilmesidir. Bir başka anlatımla, Kürt gerçeğini bir Türkiye zenginliğine dönüştürüp çağdaş demokratik bir Türkiye yaratabilmektir.

Sayın Başkan,

90’lı yıllarda Kürt sorunu, Türkiye’nin gerçekten siyasi mayın tarlasıydı. Bizler, bu tarlaya bilerek bastık. Mayınlar patladı. Demokrasi, barış ve özgürlük adına on yıl bedel öderken, o dönemin aktörleri daha şimdiden unutuldu. Biz geçmişle birlikte geleceği kazanırken, onlar geçmişleriyle birlikte geleceklerini yitirdiler. Bizler Diyarbakır ve Şırnak milletvekilleri olarak yargılanıyoruz. Diyarbakır Kürt aydınlanmasının, Kürt Rönesans’ının kalbiydi. O nedenle Diyarbakır milletvekilleri hep hedef oldu. Bizlerin şahsında halkımız hedeflendi. Oysa Kürt aydınlanması bir Türkiye aydınlanması demektir. Kürt Rönesans’ı Türkiye Rönesans’ı demektir.

Şırnak da, özel savaşın, kirli savaşın kalbiydi. Orada da yine halkımız hedeflenmişti. Oysa kirletilen ve kirlenen bir bütün Türkiye toplumdur. Üzerimizden pek çok kesime korku, gözdağı ve yıldırma mesajları verilmek istendi. Değişmek için harcanandan çok daha fazla çaba değişmemek için harcandı. Bu ısrar ve yeniden doğuş korkusu asla kazandırmadı. Ve Türkiye giderek daha çok kan kaybetti. Değişim, barış ve kardeşliği kalıcılaştıramadığımız sürece daha çok kan kaybedecek.

Bu kayboluşun önünü kesmek, ancak amaç ve hedef birliğiyle mümkün olabilir. Çünkü, yüreklerimizdeki yaralar ve acılar ortak. Artık mutluluk ve sevinçlerimizi de ortaklaştırabilmeliyiz. Bunun için her ne pahasına olursa olsun statükoyu aşarak değişmek zorundayız. Değişmeyen her ülke küçülmüş, parçalanmış, değişmeyen her devlet dağılmış, dağılmıştır. Nerede, neden kaybedildiği bilinmezse, nerede nasıl kazanılacağı da bilinemez. Nerede neden kaybedildiğinin ve nerede nasıl kazanılacağına artık bilinmesi gerektiği kanısındayım. İnsanoğlu artık bilineni aşmak, eskiyi yıkmak ve geleceği yeniden yaratmak istiyor. Bunun için ne yeryüzünde yeni bir kıta, ne de uzayda yeni bir galaksi aramaya gerek var. Yapacaklarımız belli: Sadece ve sadece karşılıklı güven ortamı yaratmak, kardeşleşmek ve barışı kalıcılaştırmak.

Sayın Başkan,

Dünyanın neresinde ve hangi adla kurulmuş olursa olsun, devleti korumak için yola çıkan tüm yargısal kurumlarda adalet perisi özünden kopartılmıştır. Hançerlenmiş hatta teslim alınmıştır. Artık görünürde ki adalet perisinin özünde ve ruhunda kötülük tanrıları Nyks, Hades ve Tantaloslar dolaşmaktadır. Orada evrensel özgürlük, eşitlikçi adalet ve katıksız hakikat

yoktur. Güçlünün hukuku, güçlünün adaleti, güçlünün hakikati ve güçlünün sınırsız özgürlüğü vardır. Bu kurumlar -yargıçlar ve kişiliklerinden de bağımsız olarak- tarafsız, hukuki ve meşru değildirler. Olamazlar.

Bu nedendir ki, yargılamanın benim açımdan bittiği inancındayım. Yoğun çaba ve uğraşlarla DGM'lerin hiç olmazsa bu dava somutunda değişime uyum sağlayabilecek bir adım atmasını umut etmiştik. Değişen ve gelişen bir Türkiye için DGM'lere olanak sunmaya çalıştık. Olmadı, olmadı. Kuşkusuz değişen ve gelişen Türkiye yaratma yürüyüşümüz devam edecektir. Ve bu yürüyüş DGM'lere rağmen devam edecektir.

Adalet perisini layık olduğu yere oturtmak, tanrıça Themisler'e, Mariannelar'a öncelikle kadın borcumdur. Adalet perisini kötülük tanrılarından kurtarmak bir yurttaşlık görevimdir. Adalet perisini hançerleyen, teslim alan ve onu kendisi olmaktan çıkarımları teşhir ve mahkum etmek de kaçınılmaz bir siyasetçi sorumluluğumdur. Bu bakımdan vereceğiniz kararın içerik ve niteliği ne olursa olsun, bizler vicdanlarda çoktan aklандık. Beraat ettik. İkinci kez verilecek mahkumiyet kararı, bizleri bir kez daha aklayacak ve beraat ettirmiş olacaktır. Kurumsal nedenlerle meşru ve hukuki olmayan DGM'leri kendi dünyamızda kapattık. Demokratik kamuoyu, devlet yetkilileri dahi kapatılmalı diyor. Bu sese sessiz kalamayız. İşte bu nedenlerle tarihin tanıklığında DGM'leri barış, kardeşlik, demokrasi ve özgürlük adına mahkum ve teşhir ediyorum

Leyla Zana

EK 4

21 Kasım 2003

Ankara Merkez Kapalı Cezaevi

Sayın Yargıçlar Kurulu,

Konuşmama başlarken, geçtiğimiz günlerde, İstanbul'da, çoğunluğunu Musevi yurttaşlarımızın oluşturduğu, sivillere yönelen insanlık dışı terör saldırısını nefretle kınıyorum. Pek çok amaç yanında, Türkiye'nin iç barış ve istikrar ortamını da hedefleyen bu saldırının, hak ihlallerinin zemin ve gerekçesi olmayacağına ve demokratik uygarlık çağına yürümekte olan ülkemizin, önünü tıkayamayacağına olan inancımı ifade etmek istiyorum. Bu üzücü olayda yaşamını yitiren yurttaşlarımıza Tanrıdan rahmet, kederli ailelerine, Türkiye ve İsrail halklarına en içten dayanışma ve dostluk duygularıyla başsağlığı ve taziyetlerimi sunuyorum, yaralıları da acil şifalar diliyorum.

15 Eylül 2003 tarihli oturumda, DGM'leri siyasal arka planlarını da açarak kendi dünyamızda kapattığımızı ve bu nedenle de yargılamanın bittiğini ifade etmiştim. Geçen oturumdaki sessiz duruşumuz ise; davayı hukuksal zemine çekme çabalarına bir şans daha vermek ve bir anlamda emeğimize sahip çıkmaktı. Doğrusu bu tavır, esas hakkındaki savunmaya kadar da sürdürmeyi düşünmüştüm. Ancak 22 Ekim 2003 tarihli Hürriyet gazetesinde sürmanşet yayınlanan ve umudunu bu çirkin siyasete bağlayan siyasetçilerin utanç duymaları gereken, "KADEK'e karşı ZANA" ve "ZANA-KADEK takası" haberlerine karşı yanıt hakkımı kullanmak istedim. Çünkü haber, yürütülen kirli siyasetin, belki de türünde ilk örneği olarak kamuoyuna yansdı ve yalanlanmadı. Bu durum karşısında sessiz kalınamazdı, sessiz kalamazdım.

Öncelikle ifade etmeliyim ki, habere ve içeriğine gerçekten şaşırmadım. Şaşıramazdım. Çünkü, davanın siyasi olduğu, hukuksal statümüzü belirleyen, mutlak kesinlikte siyaset kurumu olduğu sır değildi. Sanırım yargılamayı izleyen, gözlemleyen konuklar, dostlar ve demokratik kamuoyu da şaşırmamıştır. Çünkü siyasetin elinde bir tutsak, bir rehin olduğumuzu biliyorduk. On yıl önce de söylemiştik, geçtiğimiz oturumlar boyunca da söyledik. DGM'ler bir hukuk kurumu değil, siyasetin elinde bir araçtır dedik. Bu nedenle yargıçlar istese de bağımsız ve tarafsız olamazlar, hukuku uygulayamazlar dedik. Tarih bizi bir kez daha haklı çıkardı.

Aylardır başta avukatlarımız olmak üzere, davayla ilgili birçok hukuk ve bilim insanı, statümüzün ne olduğunu tartıştı: Tutuklu muyduk hükümlü mü? Doğrusu yargıdan gelmesi gereken yanıt, hukukun üstünlüğü adına belirtmeliyim ki, basın yoluyla siyasetten geldi. DEP'liler, ne tutuklu ne de hükümlüydü. Bizleri on yıl önce Susurluk siyaseti kirli emelleri için rehin ve tutsak almıştı. Bugün de AK Parti Hükümeti yine rehin ve tutsak alarak, siyaseti, uluslararası düzeyde kirleterek bir skandale neden oluyordu. Son on yılda dünyada ve

ülkemizde pek çok şey değişmesine, değişiyor olmasına rağmen, siyaset yapma tarzında bir değişiklik ya hiç yok ya da siyasi ahlak kuralları ayaklar altına alınarak diplomatik skandallar zincirine, bir halka daha ekleniyordu.

Ancak ülkeyi yönetenler çok iyi bilmelidirler ki, asla kirletilemeyecek, satın alınamayacak ve pazarlık konusuna dönüştürülemez bazı değerler vardır. Temsil ettiğimiz, onulmaz bedellerle koruduğumuz, korumaya çalıştığımız değerlerle, bizi besleyen toplumsal köklerimiz işte bu nitelikli dokunulmaz ve paha biçilmezdir. Ve bilinmelidir ki, Kürt halkına, özlemlerine, beklentilerine, umut ve duyarlılığına bağlılığımız her türlü oyunu bozacak kesinlik ve kararlılıktadır. Tabii ki, kardeş Türk halkının da demokrasi ve barış özlemleri bizim açımızdan eşdeğerdir. Çünkü mücadelemiz, bir bütün olarak Türkiye ulusunu 21. yüzyılın demokratik uygarlık çağına taşıma mücadelesidir. Bu mücadelenin önünde, statüko ne yaparsa yapsın, nasıl kirletmek isterse istesin, ne bizleri kendi pazarına çekebilecek, ne de değişim fırtınasının önünde durabilecektir.

Statükoda direnen ve kirli siyasette ısrarcı olanların, unuttukları bir tespiti anımsatmak isterim. Demokratik Türkiye toplumu, artık sistemi sorguluyor, yargılıyor ve mahkum ediyor. Bu nedenle değişimden ve barıştan kaçış yok. Toplumumuz kendi doğası içinde ve doğal gelişim sürecinde, bu direnci kıracak, ayıklayacak, aşacak ve demokratik gelişimini tamamlayacaktır. Bizler, Türkiye ulusunun iç dinamikleri, barıştan ve kardeşlikten yana olanlar, hep birlikte tetikleyen olmaya devam edeceğiz. Statükonun direnç kaleleri ise; ne kadar güçlendirilse güçlendirilsin, mutlak kesinlikte yıkılacaktır.

Bu itibarla, üzerinde yaşadığımız bu zengin ve yüce coğrafyayı, siyasi ahlak fakiri cüce siyasetçilerin insafına terk etme lüksümüzün olmadığını düşünüyorum. Hiçbir çağın siyasi ahlak kuralları, hükümeti temsil edenlerin hatta devlet yöneticilerinin, kendi yurttaşını esir almasını ya da rehin tutmasını meşru saymamıştır. Tarihin en zor ve en çıkmaz dönemlerinde dahi, yurttaşını esir alan bir siyaset tarzı olmamıştır. Onbinlerce oyla seçilen milletvekillerini bir meta gibi gören, özgürlükleri üzerinde siyaset oluşturan anlayışı lanetliyor, kınıyor ve tarihin tanıklığında mahkum ediyorum.

Oysa, Kürt sorununun çözümü için, ne siyasetçilerin cüceleşmelerine, ne siyasi ahlak kurallarının yok sayılmasına, ne de popülist politikalara gereksinim var. Pek tabii ki, Kürt sorunu sadece Türkiye özgülünde değerlendirmeyi aşan derinlikte karmaşıktır. Karmaşık niteliğinin elbette birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak sorunu karmaşıklaştıran en belirgin neden; Kürtlerin, ağırlıklı ve yoğunluklu olarak, Türkiye, Irak, İran ve Suriye’de yaşıyor olmalarıdır. Bu dağılım, söz konusu ülkelerden birinde yaşanan çözüm ya da çözümsüzlüğü, doğal olarak o ülkeler ve halklarına da taşımaktadır. Bu bakımdan ülkeler, her açıdan birbirinin eşiti olmamakla birlikte, çözüm ya da çözümsüzlükler, bir diğer ülke için model oluşturabilmektedir. Bir başka anlatımla, çözüm tümüyle iç dinamiklerin inisiyatifinde değildir.

Kürtlerin yaşadığı farklı coğrafyalara, bölgenin stratejik konumuna ve dışsal müdahalelere açık olmasına rağmen sorununun barışçıl çözümünün bize göre kolay olduğunu düşünüyorum. Çünkü; Kürtler, tarihin hiçbir döneminde savaş çığırtkanlığı yapmadıkları gibi, çok istekli oldukları için şiddeti tercih etmemişlerdir. Demokratik kanalların tıkalı olması, yasal-legal alanda ifade olanağı bulunamaması, devletlerin dayatmacı, inkarcı ve imhacı tutumları temel hak ve özgürlükleri tümenden ortadan kaldırmış ve şiddeti kaçınılmaz olarak önlerinde bulmuşlardır. Yasakçı siyaset anlayışı, meşru savunma temelinde şiddete başvurmayı adeta

dayatmıştır. Yoksa Kürtlerin diyalog ve uzlaşya açık olan barışçıl karakteri bilimsel bir olgudur. Yaşanan tüm çelişki ve çatışmalara rağmen, Kürtler, demokrasi, kardeşlik ve barışa dair özlemlerini her fırsatta ve içtenlikle dile getirmekten kaçınmamışlardır.

Bilindiği üzere KADEK örgütsel varlığına son verdi. Bugün artık KADEK yok. Yeni bir misyon, yeni bir söylem, yeni kadrolarla gerçekleştirilen daha demokratik bir yapılanma ve çağdaş örgütlenme modeliyle “Kürt Halk Kongresi / KONGRA-GEL’in” kurulmuş olduğunu medyadan öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu bağlamda, KADEK’in varlığına son vermesini ve KHK’nin kamuoyuna yansıyan mesajlarını, Kürt sorununun Türkiye’nin toprak bütünlüğü içinde barışçıl çözümü için olumlu ve anlamlı buluyoruz. Unutulmamalıdır ki, Kürt demokrasi hareketi, özünde bir demokratik Türkiye hareketi olup, 21. yüzyılın dayattığı değişim ve dönüşümün dışında kalmamaya çalışmakta ve buna uygun açılımlar gerçekleştirmektedir. Her açılımı eskinin tekrarı ya da makyajlanması olarak görmek, koruma amaçlı taktiksel ve tedbirsiz bir manevra şeklinde algılamak, köklü ve derinlikli değişimi görmemek sorunu alevlendirmenin ötesine gitmez diye düşünüyorum. Klişeleşmiş ezbere söylemlerle retçi yaklaşmak, köklü, kapsayıcı ve Türkiye’yi çağdaş demokratik uygarlık çağında kucaklamayı hedefleyen değişim ve dönüşümü görmezden gelmek, provoke etmek yerine, bilimsel düşünmek, hiç olmazsa sınamak ve şiddet içermeyen atılımların yasal-siyasal mücadele olanağının önünü açmak gerekir.

Türkiye toplumu artık, savaş, şiddet, kan, gözyaşı ve gerilim istemiyor. Daha düne kadar Türkiye’yi böler diye düşünülen pek çok olgu, sosyal ve siyasal dokuda ağır aksak da olsa yer etmesine rağmen Türkiye’nin bölünmediğini gördük, görüyoruz. Eski çağın bölünmeden kaynaklı ve bizce abartılan sanal korkularından kurtulmak ve Kürt olgusundan korkmamak gerekir. Yıllardır, “içimiz iç”, “etrafımız dış düşmanlarla çevrili” söylemleri, halklar ve komşu ülkelerle ilişkilerimizde olağanüstü gerilim ve gerginlikler yarattı. Halklar ve ülkeler arasında bazı güç odaklarınca yaratılan buzdağını, ancak demokratik değişim ve dönüşümün sıcaklığında eriterek yok edebiliriz.

Hoşgörü, karşılıklı fedakârlık, özveri, duyarlılıklara karşılıklı saygı temelinde geliştirilecek bir diyalog-uzlaşya ve güven ortamında, aşılamayacak hiçbir sorununun olmadığına, olamayacağına inanıyorum. Bu kapsamda; olağanüstü tecrit ve ağır sağlık koşullarına, yetkililerin gösterdiği duyarsızlık nedeniyle, bir bakıma anlamsız ve işlevsiz kılınan avukat ve aile görüş hakkını haftalardır kullanamayan Sn. Öcalan’ın önceki gün avukat görüşünü gerçekleştirmesini, toplumsal gerilim ve gerginliğin düşürülmesi açısından olumlu buluyorum.

Bizce son dört yıllık, küçük çapta istisnalar dışında, çatışmasız geçen barış sürecinin mimarı olan ve bunu büyük bir kararlılık ve özveriyle sürdürmek isteyen Sn. Öcalan’a ilişkin politikaların, artık gözden geçirilmesinin ülkemizin içbarış ve istikrarı açısından zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Hükümet yetkililerine bu vesileyle anımsatmak isterim ki; hiçbir sorun, gerçek muhataplarını dışlayarak, sanal muhatap ya da muhataplar yaratılarak çözülemez. Eskide ısrar, sadece ve sadece çözümsüzlüğü derinleştirir. Bizler ve sanırım tüm Türkiye toplumu için asıl ve önemli olan Türkiye’nin toprak bütünlüğünü korumaktır. Yani başımızdaki İsrail-Filistin sorununda, çözümsüz kalan, çözümsüz kaldıkça acılara neden olan daha pek çok sorundan gelecek adına dersler çıkarmanın, erdemlilik olduğuna inanıyorum. Kuşkusuz bu düşüncelerim bazı çevrelere çok uç hatta aykırı gelebilir. Ancak bilimsel düşündüğümüzü, sorunlara popülist kaygılar gözetmeden gerçekçi yaklaştığımızı ve ülkemizin barış, mutluluk, refah ve istikrarı bakımından Sn. Öcalan’ın bir sigorta işlevinde

olduğunun altını çizmek istiyorum. İşte bu nedenle, barış sürecindeki işlevini gerçekleştirebilecek zeminin sağlanmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

Kürtler ve Türkler on yıllar, yüzyıllar önce el ele vererek çağı nasıl yakalamışsa, bugün de demokratik uygarlık çağını birlikte yakalayarak ve Türkiye'yi 21. yüzyılın yükselen değeri, parlayan yıldızı yapacaktır. Kuşkusuz ve hiç tartışmasız çağımızın dayattığı açılımı tıkayan statükocu güçler de olanca güçleriyle yüklenmeye devam edeceklerdir. Ancak hiçbir güç değişim önünde tutunamayacaktır.

Sayın Yargıçlar Kurulu,

“Bir hikayenin dengesi iki şeyin aynı zamanda var olmasına bağlıdır. Birincisi, hikayenin biteceğini bilen ve bitiren yazar, ikincisi ise bunu bilmeyen hikayenin kahramanları. Eğer bu iki koşul varsa hikayede denge var demektir. Ama eğer yazarla hikaye kahramanı birbirine karışmışsa, artık orada dengeden söz edilemez. Yazar da hikayenin kahramanı da hikayenin nasıl biteceğini bilir. Orada artık kahramanlık yoktur. Yapılan figüran düzeyde bir roldür sadece...”

DGM'lerin Türk siyaset ve hukuk tarihindeki yeri de figüran düzeyde bir rol yapmak olmuştur sadece. Kuşkusuz bu rol de, onu besleyen kurumlarla birlikte aşılacak ve ülkemiz layık olduğu yere gelecektir.

Leyla Zana

ÖZET

Leyla Zana ilk kadın Kürt milletvekilidir. Özel yaşamına ilişkin bilgiler bir kadın olarak önemli bir mücadele verdiğini ve bu mücadelesinde de başarılı olduğunu göstermektedir. İlkokulu dahi bitirme imkanı bulamayan Leyla Zana'nın, Türkçe'yi ancak ondokuz yaşından sonra öğrendiği, ilkokul, ortaokul ve lise diplomalarını dışardan sınava girerek aldığı bilinmektedir.

Henüz çocuk yaşta evlendiği eşi Mehdi Zana'nın siyasi suçtan dolayı cezaevinde kaldığı on yıl Leyla Zana'nın hayatında bir dönüm noktası niteliğindedir. Bir eş ve anne olarak kendisiyle aynı kaderi paylaşan kadınlarla birlikte tecrübe ettiği cezaevi önündeki bekleyişler politikayla tanışmasının da nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte dönemin askeri rejiminin baskılarına karşı zemin bulan Kürt hareketinin etkisiyle Leyla Zana'nın etnik kimliğine dayalı bir politik duruş benimsediği görülmektedir.

Leyla Zana'nın Kürt hareketi içinde “sembol” bir değere ulaşmasının aşamaları özetle şu şekilde sıralanabilir: 1980 sonrası PKK'nın aktörü olduğu siyasal hareket, öncelikle Kürt halkının “varlığı”nı, sonrasında “mağduriyeti”ni ve daha sonrasında da sürdürülen mücadelenin “meşruiyeti”ni ilan etmek üzerine bir strateji izlemiştir. Leyla Zana'nın TBMM'de yaptığı konuşma (Kürtçe), bu konuşmadan dolayı hapse mahkum edilişi ve bu süreçte özellikle Batı kamuoyunda “özgürlük sembolü” olarak tanınışı da sözünü ettiğimiz bu stratejik planın çarpıcı birer izdüşümü niteliğindedir.

Leyla Zana'nın kendisinin ise politik kimliğini “barış” çerçevesinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Zana'nın bu tutumu kadını pasif kurban ve yardıma muhtaç biri olarak tasavvur eden idealleştirilmiş erkeklik imgesinin onaylanması sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle, daha hakkındaki “liderlik” tartışmalarından önce Zana kendi eliyle, eşit haklı siyasal bir aktör olarak tanınmasının ve kabul edilmesinin önüne geçmektedir.

Öte yandan Leyla Zana'nın harekete “davet” ediliş biçimi zaten bu tercihi koşullayan bir nitelik taşımaktadır. Bir kadın olarak “mağduriyeti”in temsilindeki işlevselliği, sözkonusu ancak “güç”ün temsil edilebileceği siyasal iktidar olduğunda değerini yitirmiştir.

ABSTRACT

Leyla Zana is the first Kurdish woman member of Turkish Parliament. The details of her personal life show that she had to struggle as a woman and achieved at the end. Although she didn't know Turkish and failed to finish primary school, she managed to get both primary and high school degrees after nineteen and learnt Turkish.

We can accept the ten years of time, when Mehdi Zana -whom Leyla Zana married when she was a child-woman- was behind bars because of political crime, as a turning point in Leyla Zana's life. As a wife and as a mother with lots of women who shared the same faith, she experienced her first political activities in front of prisons. During this period under the effect of Kurdish movement against military regime, Leyla Zana defined her political attitude up to her ethnic identity.

We can define the steps of Leyla Zana's "symbolic" value in Kurdish movement as if: After 1980 PKK which is the political actor of Kurdish movement, tried to announce the "presence" and the "grievance" of Kurds and also the "legitimation" of its struggle. Leyla Zana's speech in Kurdish in Turkish Parliament as a member and her conviction after this speech and her recognition in West as "freedom symbol" all refers the steps we have just pointed out above.

Leyla Zana, by herself, brings up her political identity in "peace" framework. This preference can be assessed as a way of approving the idealized patriarchal imagination which indicates woman as a passive victim and someone in need of help. By this way Leyla Zana determines the discussions about her leadership in Kurdish movement.

On the other hand, the "invitation" way of women to the Kurdish movement determines the preference of Leyla Zana. As a woman the value of Leyla Zana had been functional for Kurdish movement when she helped to announce the "grievance" of Kurds, but now the issue is about political government which means "power" and always keeps women out.